de sprong naar zelfstandigheid

de weg van pleegkinderen naar succesvolle integratie

Hennie Broer - Heijboer
Marjan Mooij - de Jongh

MWD studie, CHE
Juni 2008

Voorwoord

Met het schrijven van dit onderzoeksrapport is het eind van onze studie Maatschappelijk Werk en Dienstverlening aan de Christelijke Hogeschool Ede in zicht. Gaandeweg het schrijven hebben wij opgemerkt dat we in dit rapport veel van de aangereikte theorie en vaardigheden hebben toegepast. Het is daarmee naar ons idee een waardige afsluiting geworden.

De titel van ons onderzoek luidt: ‘de sprong naar zelfstandigheid, de weg naar succesvolle integratie’. Wij willen op deze manier benadrukken dat de overgang van pleegzorg naar zelfstandigheid te groot is. De jongeren geven aan dat ze veelal onvoorbereid waren, dat voor hun gevoel de zorg opeens stopte. Zij waren er nog niet aan toe. Deze jongeren hebben een moeilijke start in het leven gemaakt, hebben op verschillende plekken gewoond, moesten zich aanpassen en hun ervaringen verwerken. Vervolgens vragen wij van hen dat ze op hun 18^{e} verantwoorde keuzes maken uit de verschillende belevingswerelden waar ze uitkomen. Het lijkt ons een overschatting van de verwachting dat zij zullen voldoen aan de eisen die de maatschappij aan hen stelt. De weg naar succesvolle integratie is voor hen een weg met hindernissen.

Bij het opzetten van dit onderzoek konden wij niet vermoeden hoe actueel de jeugdzorg in onze samenleving nu is. Er is een aparte minister van Jeugd en Gezin gekomen en jeugdzorg staat hoog genoteerd op de politieke agenda. Er is onlangs een nota gepresenteerd door minster Rouvoet met de titel ‘Alle kansen voor alle kinderen’. Daarin worden voorstellen gedaan die een goede integratie in de maatschappij moeten waarborgen. De Algemene Rekenkamer kwam in januari met een nieuwe nota over zwerfjongeren. Daarin wordt een stijging aangegeven van het aantal zwerfjongeren, waarvan een toenemend aantal uit de pleegzorg.

Ons onderzoek naar factoren die invloed hebben op het succesvol integreren in de maatschappij hoopt een steentje bij te dragen aan het terugdringen van de problemen die pleegjongeren ondervinden. Een tijdige signalering, een risico-inschatting en een nazorgtraject is wat wij voorstaan. Wij geloven dat dit de kansen voor ex pleegjongeren vergroot.

Wij zijn de geïnterviewden dankbaar voor wat zij ons hebben toevertrouwd. Zij hebben ons inzicht gegeven hoe het is om niet alleen kind, maar ook pleegkind te zijn. Een status waar ze niet zelf voor gekozen hebben, maar die wel bepalend is voor hun verdere leven. Hun ervaringen, soms ontroerend en soms onthutsend, hebben ertoe bijgedragen dat wij onze onderzoeksvraag konden beantwoorden.

Wij willen onze afstudeerbegeleiders Alie Wiertsema en Hans Vogel bedanken Zij hebben ons op een prettige en positief kritische manier begeleid bij de procesmatige en inhoudelijke totstandkoming van het onderzoeksrapport. Ook onze echtgenoten Arjan en Gert -Jan willen we bedanken voor hun inzet en steun.

INHOUDSOPGAVE

Hoofdstuk 1 Presentatie van het onderwerp 5

1.1 Aanleiding 5
1.2 Probleembeschrijving 6
1.3 Vraagstelling 7
1.3.1 De vraag 7
1.3.2 Verantwoording van de vraag 7
1.4 De opdrachtgever 9
1.5 Doelstellingen 9

Hoofdstuk 2 Werkwijze en verantwoording 11

2.1 Onderzoeksmethoden 11
2.2 Werkwijze 11
2.3 Middelen 13
2.4 Begeleiding 13

Hoofdstuk 3 Literatuuronderzoek 14

3.1 Inleiding 14
3.2 Ontwikkeling van het pleegkind 14
3.2.1 Inleiding 14
3.2.2 Ontwikkelingsfasen 15
3.2.3 Hechting 17
3.2.3.1 Algemeen 17
3.2.3.2 Pleegkinderen en hechting 17
3.2.4. Persoonlijkheidsfactoren 18
3.2.4.1 Zelfbeeld 18
3.2.4.2 Zelfbeschikking 18
3.2.4.3 Zelfhandhaving 19
3.2.4.4 Zelfcontrole 19
3.2.5. Cognitieve ontwikkeling 19
3.2.5.1 Algemeen 19
3.2.5.2 Intelligentie 20
3.2.6 Conclusie 21
3.3 Levenstaken 21
3.4 Matching 23
3.5 De duur van het verblijf in een pleeggezin 25
3.6 Leeftijd bij het verlaten van het pleeggezin 26
3.7 Loyaliteit 26
3.7.1 Inleiding 26
3.7.2 Vier dimensies 27
3.7.3 Loyaliteit 28
3.7.4 Balans van geven en nemen 29
3.7.5 Conclusie 30

Hoofdstuk 4 Interviews 31

4.1 Opzet en verantwoording 31
4.2 Ethische verantwoording 32
4.3 Uitvoering 32
4.4 De jongeren 33
4.5 Analyse jongeren 34
4.5.1 Uithuisplaatsing 34
4.5.2 Matching 35
4.5.3 De duur van het verblijf in het pleeggezin 36
4.5.4 Ontwikkeling 37
4.5.5 Hechting 40
4.5.6 Loyaliteit 41
4.5.7 Levenstaken 44
4.5.8 Het stoppen van de pleegzorg op 18-jarige leeftijd 45

Hoofdstuk 5 Conclusies en aanbevelingen 47

5.1 Specifieke conclusies en aanbevelingen 47
5.1.1 Uithuisplaatsing 47
5.1.2 Matching 47
5.1.3 De duur van het verblijf in het pleeggezin 48
5.1.4 Ontwikkeling 48
5.1.5 Hechting 49
5.1.6 Loyaliteit 50
5.1.7 Levenstaken 51
5.1.8 Het stoppen van de pleegzorg op 18-jarige leeftijd 52
5.2 Samenvattende conclusies 52
5.3 Algemene aanbeveling 54
5.4 Eindconclusie 55

Hoofdstuk 6 De signaleringslijst 56

6.1 Inleiding en verantwoording 56
6.2 Opzet 58
6.3 Uitwerking signaleringslijst 62

Literatuurlijst 64
Bronnen 65

Bijlage 1: Interview. 66
Bijlage 2: Brief interview 67

Hoofdstuk 1 Presentatie van het onderwerp

1.1. Aanleiding

De regering heeft per 1 januari 1988 haar beleid veranderd ten aanzien van de meerderjarigheidsleeftijd. De leeftijd dat jongeren als volwassenen worden gezien is verlaagd van 21 naar 18 jaar. Deze maatregel heeft voor met name pleegjongeren grote gevolgen. Het is nu zo dat bij het bereiken van de leeftijd van 18 jaar alle zorg stopt, zowel materieel als immaterieel**.** Hier zijn wel uitzonderingen op gemaakt, maar de eisen voor een uitzondering zijn hoog. Wordt aan die eisen voldaan, dan is nog een korte periode recht op meer zorg of begeleiding.
De verlaging van de meerderjarigheidsleeftijd had gevolgen moeten hebben voor de wijze waarop pleegkinderen worden voorbereid op hun zelfstandigheid. De status van meerderjarigheid houdt in dat men geacht wordt handelingsbekwaam te zijn en dus volledig verantwoordelijk en aansprakelijk voor de eigen handelingen. De verlaging van de leeftijd van 21 naar 18 jaar betekent dat een pleegjongere op het moment dat hij 18 jaar wordt verantwoordelijkheid kan dragen en aansprakelijk is voor al zijn handelen. Wij vragen ons af of de pleegzorg geanticipeerd heeft op de leeftijdsverlaging. In hoeverre worden pleegjongeren voorbereid om op eigen benen te staan. Is het reëel te verwachten dat zij daar aan toe zijn?
We zijn nu 20 jaar verder. Pleegouders geven regelmatig aan dat de pleegjongere die bij hen woont met 18 jaar nog niet toe is aan zelfstandig wonen. Er ontstaat op dat moment vaak wel een dilemma. Laat men de jongere los of blijft hij in het pleeggezin wonen, zonder dat daar begeleiding of vergoeding tegenover staat. Wij zien in dit vraagstuk een aanleiding om onderzoek te doen.

Een andere aanleiding is dat wij ons afvragen wat van invloed is op het goed terecht komen van pleegjongeren. Eén van ons is pleegmoeder en deze vraag speelt al lange tijd een rol. In de gesprekken met andere pleegouders en pleegzorgbegeleiding lijkt geen eenduidig antwoord gegeven te kunnen worden. Ieder wil ‘het beste’ voor het kind. Maar wat is ‘het beste’ in het kader van verzelfstandiging? Wat is helpend in het proces daar naar toe?

De derde aanleiding is dat wij denken dat het juist bij pleegkinderen belangrijk is aandacht te hebben voor verbindingen en relaties. Pleegkinderen worden uit hun gezinsverband gehaald en in een ander familienetwerk geplaatst. De bestaande band met de eigen ouders en daarnaast de nieuwe band met het pleeggezin vraagt aanpassing van het kind. Wij denken dat loyaliteit naar beide partijen toe lastig te combineren is. Het contextuele gedachtegoed, zoals dat door de psychiater professor Ivan Boszormenyi-Nagy is uitgewerkt, belicht specifiek de verschillende loyaliteiten.
Wij vragen ons daarbij af welke rol loyaliteit speelt nadat pleegjongeren het pleeggezin hebben verlaten. Wij zijn beiden geïnteresseerd in de contextuele theorie en willen de genoemde problematiek ook vanuit deze visie onderzoeken.

Wij schrijven vanuit een christelijke levensbeschouwing. We zien mensen als uniek, door God geschapen. Voor ons is het belangrijk dat mensen tot hun recht komen. Dat ze mogelijkheden krijgen zich te ontwikkelen en hun capaciteiten te gebruiken. Om zo te worden tot wie ze bedoeld zijn. Pleegkinderen zijn extra kwetsbaar. Deze kwetsbaarheid ontstaat doordat ouders de gewenste zorg niet kunnen bieden, waarna een uithuisplaatsing volgt. Wat een grote impact heeft op het kind. Juist zij verdienen een respectvolle en liefdevolle benadering. Net als ieder ander gunnen we hen een goede toekomst.
We hopen dat dit onderzoek daar een steentje, hoe klein ook, aan kan bijdragen.

1.2. Probleembeschrijving

De jeugd heeft de toekomst. Dit is een veelgehoorde uitspraak. Er komt dan ook steeds meer aandacht voor de jeugd. Zij gaan het straks immers maken. Het is dan ook belangrijk dat de jeugd goed terechtkomt en dat ze hun draai vinden in onze maatschappij.
Onze zorg gaat uit naar de jeugd die een minder goede start heeft gemaakt in het leven. Waar we ons in dit onderzoek op focussen zijn jongeren die meerdere jaren in opdracht van jeugdzorg zijn begeleid in een pleeggezin.

Wat is het probleem dat wij signaleren? Er is onder deze jongeren een grote groep die moeilijk hun weg in onze samenleving kan vinden. In het onderzoek 'Pleegouders op herhaling' (Heijden, V. van der, Hertman, L., Jong, K. de, Kordelaar, R. van & Weerd, T. de, 2006) wordt een onderzoek uit de VS aangehaald waaruit is gebleken dat tweederde van de pleegkinderen die op zichzelf gaan wonen en waarbij de overheid stopt met het betalen van een vergoeding aan de pleegouders, het niet redden om zelfstandig te wonen. De problemen zijn materieel en psychosociaal van aard (732 pleegkinderen deden er mee). In ons land zien we dit ook gebeuren. Er worden nogal wat eisen gesteld aan een jongere die zelfstandig gaat wonen. De jongere wordt in staat geacht om zijn financiën op orde te houden, zijn huishouden te kunnen draaien en zich te houden aan de school- of werkverplichtingen. Juist op deze leeftijd zijn jongeren met heel andere zaken bezig. Zij zoeken aansluiting bij zogenaamde vriendengroepen, zetten zich af tegen de gevestigde orde, tegen al wat hen als goed is voorgehouden. Ze hebben (veel) geld nodig voor kleding, mobieltjes, playstation, Ipods en uitgaan. Het risico van uitval is misschien wel het grootst op deze leeftijd.

Pleegouders, pleegkinderen en pleegzorgbegeleiders hebben hiermee te maken.
Voor hen, de pleegzorginstellingen, maar ook voor de samenleving zelf is het van belang dat de jongeren op een goede manier deel gaan uitmaken van de maatschappij.
Betrokkenen zien met lede ogen aan dat bij meer dan de helft van de jongeren problemen ontstaan. Het blijkt (Heijden, van der e.a. 2006) blijkt dat ongeveer 58% van de jongeren die de pleegzorg verlaten psychosociale problemen hebben. Wij willen weten hoe dit komt en wat maakt dat 42% van hen wél goed terechtkomt. Ons doel is de pleegzorginstellingen handvatten te geven om goede hulp te kunnen bieden, toegespitst op deze problematiek.

Wij veronderstellen dat een aantal factoren daarin van betekenis zijn.
In het hele proces van komen in een pleeggezin tot aan het weer weggaan, spelen verschillende factoren een rol. Vragen die op ons af komen zijn:
Hoe verloopt de ontwikkeling van het kind, is er sprake van een hechtingsstoornis of vertoont het kind emotionele of psychische problemen? Zou dit één van de factoren zijn die een jongere beïnvloedt op zijn weg naar zelfstandigheid?
Is de matching, die vooraf door de pleegzorginstelling gemaakt wordt, een mogelijke factor? Wordt specifiek gekeken waar een kind met zijn problematiek past?
Geeft het aantal jaren dat een kind in een pleeggezin heeft gewoond verschil weer? Maakt het uit op welke leeftijd een kind geplaatst is?
Het zelfstandig zijn op 18 jarige leeftijd, hoe wordt dat door jongeren ervaren? Wat zijn de levenstaken die horen bij jongeren van 18 jaar en ouder? Wordt daar in de laatste fase van de pleegzorg aandacht aan besteed?

Buiten deze algemene zaken om speelt er naar ons idee nog een andere factor een rol, namelijk die van de loyaliteit van de jongere. Het is bekend dat jongeren die in een pleeggezin wonen te maken krijgen met loyaliteitsconflicten tussen de biologische ouders en de pleegouders. Hoe dit doorwerkt in hun ontwikkeling en gedrag bij plaatsing en verblijf in het pleeggezin, daarover is al geschreven. Maar over de periode daarna, waarin de jongere zelfstandig gaat wonen en zich losmaakt van het pleeggezin, daarvan is niet bekend welke invloed genoemde loyaliteit heeft.

Deze jongere is bij zijn ouder(s) weggehaald en heeft in één (of meerdere) pleeggezin(nen) gewoond. In elk gezin heeft hij gezien en gehoord wat er 'normaal' werd gevonden. Hij heeft er normen en waarden meegekregen. Hij heeft zich min of meer aangepast aan het gedrag wat van hem werd verwacht.
Maar wat heeft hij zich uiteindelijk zó eigen gemaakt, dat hij daar zelf naar kan gaan leven? Van wie neemt hij deze zaken over? Die van zijn biologische ouders, die niet in staat bleken hem een goede opvoeding te geven? Van de pleegouders, die op hun beurt ook het beste hebben willen meegeven? Aan wie is dit kind loyaal en hoe uit zich dat? Wat speelt een rol in dit proces en hoe werkt dit uit in zijn leven? Wij vragen ons af in hoeverre het loyaliteitsconflict blijft bestaan. Voelt hij zich vrij om te kiezen, zijn eigen weg te zoeken of leeft hij zijn tot dan toe niet getoonde boosheid uit?
We willen onderzoeken in hoeverre loyaliteitsproblemen een rol spelen in het al dan niet succesvol zelfstandig worden van pleegkinderen. Daarnaast willen we weten of daar binnen de pleegzorg aandacht voor is geweest.

1.3. Vraagstelling

1.3.1. De vraag

Onze algemene vraagstelling luidt:
Welke factoren zijn van invloed op het succesvol integreren van pleegkinderen in de maatschappij?

Onder 'succesvol integreren' verstaan wij:
- Het hebben van een daginvulling, hetzij een baan of studie.
- Het hebben van zelfstandige woonruimte.
- Het kunnen beheren van financiën, dit kan zijn een uitkering of salaris.
- Het hebben van betekenisvolle relaties, een eigen netwerk.

Met het begrip 'pleegkinderen' bedoelen we kinderen die door een pleegzorginstelling geplaatst zijn in een pleeggezin, gezinshuis of netwerkpleeggezin. We hebben hierin verder geen onderscheid gemaakt; de groep geïnterviewden is daarvoor te klein. In de tekst gebruiken we de term pleegkind in de kindfase van 0 tot 12 jaar. Vanaf 12 jaar noemen we hen (pleeg)jongeren, omdat zij dan in de adolescentiefase zitten. Verder hebben we geen onderscheid gemaakt in mannelijk of vrouwelijk om de leesbaarheid te verhogen. Waar *hij* staat kan ook *zij* gelezen worden.

1.3.2. Verantwoording van de vraag

Wij willen weten hoe het komt dat een grote groep jongeren in de problemen komt nadat zij de pleegzorg/ jeugdzorg hebben verlaten. Welke factoren zijn van invloed, wat helpt hen om goed terecht te komen. Daarmee willen wij de instelling handvatten geven om goede hulp te kunnen bieden, toegespitst op signalen die deze problematiek zouden kunnen voorspellen. Door dit onderzoek vragen wij aandacht voor de groep jongeren die in de problemen komen en/ of problemen veroorzaken. Daarmee is dit probleem niet alleen persoonlijk, voor de jongere, maar ook maatschappelijk relevant. We denken dan ook dat de verantwoordelijkheid voor de zorg voor deze jongeren niet alleen bij de pleegzorginstelling of de pleegouders ligt, maar juist ook bij de overheid. Zij is degene die het beleid uitstippelt en bepaalt. Hiermee is aangetoond dat deze problematiek zowel speelt op micro-, macro- als op mesoniveau.

We zijn ons ervan bewust dat de vraag veelomvattend is en breed gesteld. Om de vraag compacter te maken kiezen we voor een aantal factoren. Door literatuurstudie onderzoeken we deze factoren en bekijken de invloed ervan op jongeren. Daarnaast zetten we het interview in als methode voor ons onderzoek om de beleving van de jongeren tegen de

literatuur af te zetten. We denken dat op deze manier in beeld komt wat er toe bijdraagt dat jongeren succesvol kunnen integreren in de maatschappij.

Wij veronderstellen dat de volgende factoren bij de algemene vraagstelling van invloed zijn:

- **Ontwikkeling van het pleegkind**
- **Aandacht voor de levenstaken die horen bij het zelfstandig worden**
- **Matching van pleegkind en pleeggezin**
- **De duur van het verblijf in het pleeggezin**
- **Leeftijd bij het verlaten van het pleeggezin**
- **Loyaliteit**

Er zullen meer aspecten een rol spelen, dan bovengenoemde factoren. Die laten we buiten beschouwing vanwege de beperkte tijdsduur van ons onderzoek. Bij de keuze van deze 6 factoren hebben wij ons laten leiden door onze levenservaring, het wonen en werken met pleegkinderen en de stage ervaringen tot nu toe.
De uit de literatuurstudie gevonden factoren onderzoeken wij in het interview, waarbij we de nadruk leggen op de loyaliteitsfactor.
In het kort geven we hieronder aan welke gedachten bij ons leven met betrekking tot de genoemde factoren:

- **Ontwikkeling van het pleegkind**

Bij de ontwikkeling denken we aan:

- de cognitieve ontwikkeling: intelligentie, probleemoplossend vermogen, persoonlijkheidsfactoren.
- de sociaal-emotionele ontwikkeling: vriendschappen sluiten en onderhouden, zich hechten, opgewassen zijn tegen stress en spanning, sociaal inzicht, geestelijke stabiliteit etc.

- **Aandacht voor de levenstaken die horen bij het zelfstandig worden**

Welke taken zijn dit? We denken dat het wel of niet beheersen van de levenstaken waar jongeren voor staan een indicatie geeft of een jongere in staat is zelfstandig te functioneren.

- **Matching van pleegkind en pleeggezin**

Op basis waarvan vindt er matching plaats? Hoe bepalend is een succesvolle plaatsing? Wat is een goede match?

- **De duur van het verblijf in het pleeggezin**

Maakt het uit hoe lang en vanaf welke leeftijd het pleegkind in een pleeggezin heeft gewoond?

- **Leeftijd bij het verlaten van het pleeggezin**

Ditzelfde geldt voor de leeftijd van het zelfstandig worden bij 18 jaar. Is 18 jaar wel een haalbare leeftijd? Of hebben pleegkinderen een langere jeugd nodig?

- **Loyaliteit**

Loyaliteit speelt bij ieder kind een rol. Een kind blijft loyaal aan zijn ouders, ook al wordt het door hen niet goed verzorgd en opgevoed. Loyaliteit stopt niet op het moment dat het kind in een pleeggezin komt. Hoe zijn de verbindingen met de ouders naast die met de pleegouders? Hoe wordt daar mee omgegaan? Heeft het wel of niet betrekken van de ouders bij de opvoeding van de kinderen invloed op het integreren in de maatschappij?

1.4. De opdrachtgever

Onze opdrachtgever is Stichting Lindenhout.
Stichting Lindenhout is een organisatie voor jeugdzorg in Noord- en Midden- Gelderland en Overijssel. Zij biedt ondersteuning en begeleiding aan kinderen, jongeren en hun opvoeders bij wie het opgroeien en opvoeden niet vanzelf gaat. De hulp varieert van advies en praktische ondersteuning tot intensieve behandeling. Als het kan biedt zij de hulp thuis, of in de directe omgeving. Mocht dit niet lukken, dan vindt er uithuisplaatsing plaats en kan een kind geplaatst worden in een pleeggezin of instelling. De duur van de hulp varieert van tijdelijk tot langdurig. Jaarlijks maken ongeveer 3000 kinderen, jongeren en opvoeders gebruik van deze hulp.

Waar Stichting Lindenhout voor staat en hoe zij werkt, wordt samengevat in vier mission statements (www.lindenhout.nl), die zowel de waarden, overtuiging als het gedrag omvat:

- **Kinderen horen thuis**

Kinderen horen, als het kan, thuis te wonen. Ouders zijn en blijven (mede) verantwoordelijk voor het kind, ook als zij tijdelijk niet de opvoeders zijn. Wij betrekken ouders bij de hulpverlening. Wij kunnen al onze vormen van begeleiding, behandeling, training en therapie toevoegen aan de (tijdelijke) leefsituatie van het kind of de jongere, om daarmee het opgroeien en opvoeden te ondersteunen. Als dat niet kan, zoeken wij naar andere manieren om samen verder te gaan.

- **Wij gaan uit van mogelijkheden**

Wij benutten en breiden uit wat goed gaat en wij zijn steeds op zoek naar nieuwe en betere antwoorden op vragen van cliënten. Deze vragen zijn heel divers. Ze eisen flexibiliteit en creativiteit van ons, ook in de wijze waarop wij de hulp organiseren. Daarom combineren wij hulpvormen als dat nodig is. Dat maakt ‘zorg op maat’ mogelijk.

- **Wij laten niemand wachten**

Wij zijn toegankelijk, makkelijk bereikbaar en komen onze afspraken na. De cliënt heeft een snelle en eenduidige toegang tot het traject dat we samen met hem organiseren. Ook als wij meerdere hulpvormen inzetten, gaan we uit van één hulpverleningsplan, één dossier en één wijze van coördineren. Dit zorgt voor goede afstemming en samenhang tussen de verschillende onderdelen van de hulp en voor voortgang in de hulpverlening.

- **Wij leren van elkaar**

Wij sluiten aan op de veranderingen in de samenleving. Wij staan open voor inzichten en kennis van cliënten en anderen. De grootte van onze organisatie biedt volop mogelijkheden voor het ontwikkelen en uitwisselen van onze kennis en kunde. Wij zijn gezamenlijk verantwoordelijk voor het op peil houden van onze professionaliteit, zodat wij kunnen bieden wat cliënten en de samenleving van ons vragen.

1.5. Doelstellingen

Onze doelstellingen voor dit onderzoek zijn:

- Het geven van advies over de begeleiding van pleegjongeren in de laatste fase van de pleegzorg.
- Het maken van een signaleringslijst, die in de laatste fase doorgenomen wordt met de jongere en een indicatie kan geven voor noodzakelijke nazorg of een daadwerkelijk nazorgtraject. Bij de laatste fase denken wij aan het laatste jaar dat de pleegjongere nog in het pleeggezin verblijft.

Wij denken dat meer aandacht voor het proces van zelfstandig worden van de jongeren een positieve bijdrage zal leveren aan een succesvolle integratie in de maatschappij.
We zijn ons bewust dat ons onderzoek te kort en te beperkt is om te komen met een algemeen geldend advies. Wij willen met ons advies een eerste aanzet geven tot het verbeteren van de methodiek in de laatste fase van de pleegzorg.
Dit is een praktisch belang voor allereerst de jongeren zelf. Juist doordat zij een minder goede start in het leven hebben gemaakt is voor hen de overstap naar zelfstandigheid behoorlijk groot.
Voor de pleegzorgbegeleiding is het belangrijk om handvatten te hebben om de pleegjongeren goed voor te bereiden.
De maatschappij ten slotte is er ook bij gebaat jongeren met succes te laten integreren.
Het doornemen van een signaleringslijst kan de kans op problemen in kaart brengen en een aanzet geven tot nazorg. Dit is namelijk nu niet het geval. De zorg stopt en daarmee is men ook het zicht op de jongeren kwijt.
Dit zou kunnen betekenen dat de overheid kritisch het huidige beleid evalueert en het zo nodig aanpast. Dat zij kaders biedt om meer of langere zorg te verlenen aan deze jongeren.
Verder zal in de pleegzorginstelling zelf het beleid nader onderzocht kunnen worden. Welke methodiek wordt gehanteerd. Sluit dit aan bij de pleegkinderen, die als jongeren de maatschappij ingaan? In hoeverre wordt op hun behoefte ingespeeld, vooruit kijkend naar wat zij dan nodig hebben?
Voor het vakgebied Maatschappelijk Werk en Dienstverlening houdt dit in dat de signalering omgezet wordt naar een praktische uitwerking. Wij geven deze uitwerking handen en voeten door het opstellen van dit onderzoeksrapport en het maken van een signaleringslijst.
Daarmee voldoen wij aan de gestelde opleidingskwalificaties zoals genoemd in het programmaboek.

Hoofdstuk 2 Werkwijze en verantwoording

2.1 Onderzoeksmethoden

Wij hebben gekozen voor een inventariserend onderzoek. Het is een inventarisatie via literatuur, gesprekken met deskundigen en interviews over de factoren genoemd in de vraagstelling. Wij hebben de factoren onderzocht, die een bijdrage leveren aan het succesvol integreren van de jongeren in de maatschappij. Na analyse komen we met adviezen voor de begeleiding.
Indirect raakt ons onderzoek aan productkwaliteit, namelijk aan de inhoud en het effect van de zorg/dienstverlening van de pleegzorginstelling. Wij zijn geïnteresseerd naar de vraag of pleegkinderen tevreden zijn over de zorg en de hulp die zij hebben ontvangen.

Een kwalitatieve benadering is voor ons de beste keuze, omdat deze het meest aansluit bij onze vraagstelling. Het gaat ons niet om inzicht in de aantallen jongeren die goed terechtkomen of die dreigen te ontsporen. Wij willen juist weten hoe en waardoor jongeren goed terechtkomen. Hoe wordt een mogelijke ontsporing voorkomen. Welke factoren dragen bij aan het welslagen in de maatschappij.

In dit onderzoek zijn we uitgegaan van het perspectief van de cliënt, dus de pleegkinderen van toen en de jongeren van nu. We hebben hun ervaringen en behoeften onderzocht.
Het onderzoek beoogt de kwaliteit van de hulpverlening te verhogen.

Het innovatieve aspect aan ons onderzoek is, dat we loyaliteit als factor betrekken bij het succesvol terechtkomen in de maatschappij van pleegkinderen. In de literatuur is er geen aandacht voor. Wij denken dat dit een onderbelichte factor is. Relaties en verbindingen zijn een belangrijke basis voor het leven van mensen, in het bijzonder van pleegkinderen. Zij hebben bij uitstek met verschillende relaties te maken. Ze willen alle relaties behouden en in harmonie leven. Dit blijkt in de praktijk een moeilijke opgave, waar ze vaak dagelijks mee geconfronteerd worden.

Op welke manier hebben wij ons onderzoek vorm gegeven?

- Door literatuurstudie, waarbij alle genoemde factoren die we bij de vraagstelling noemen hebben bekeken. Die gebruiken wij als achtergrondinformatie. We gebruiken de aspecten die we tegenkomen om de interviewvragen op te stellen We zetten de literatuur in bij de verwerking van de interviews en bij het trekken van conclusies.
- Met deskundigen uit de jeugdzorg voerden we gesprekken over de thema's van ons onderzoek. Belangrijke aspecten hebben we meegenomen. Het belang van een succesvolle integratie van pleegkinderen is in elk gesprek onze leidraad geweest.
- We zijn met jongeren in gesprek gegaan, ex-pleegkinderen, die kortere of langere tijd in een pleeggezin hebben gewoond. Zij konden terugkijken op een periode van pleegzorg.
- We gebruikten het interview om hen te bevragen. We kozen daarbij voor een halfgestructureerd, open interview. Het doel was om dieper door te kunnen vragen naar de belevings- en ervaringswereld van de jongeren. Het bood ons de mogelijkheid verduidelijking te vragen en de jongeren kregen ruimte voor hun eigen inbreng.
- We hebben gebruik gemaakt van onze eigen algemene ervaring en kennis en die van de pleegzorg.

2.2 Werkwijze

Literatuurstudie:
Wij zijn begonnen met een inventariserend literatuuronderzoek naar de veronderstellingen

genoemd bij de vraagstelling. Alle factoren hebben we beschreven aan de hand van de gevonden literatuur. We zochten bronnen via internet, www.picarta.nl, via de bibliotheek van de Christelijke Hogeschool Ede en van Arnhem. Verder was er de vakliteratuur van de pleegzorg. Ook onze eigen bronnen hebben we geraadpleegd naast wat door deskundigen werd aangedragen.
Het hele literatuuronderzoek van alle factoren wordt beschreven in hoofdstuk 3. De uitkomsten en eventuele open blijvende vragen hebben we meegenomen in het interview. Dit hielp ons het onderzoek te beperken tot de vraag die ons bezighoudt.

We zijn uitgebreider ingegaan op de contextuele benadering volgens Nagy, Hij is de grondlegger van deze theorie. In het kort hebben we iets over deze benadering gezegd, gevolgd door een omschrijving van de gebruikte begrippen. We hebben naar loyaliteit en pleegkinderen in de literatuur gezocht. Hier is het nodige over geschreven in algemene zin. We hoopten in de literatuur aanwijzingen te vinden hoe loyaliteit zich verhoudt tot het succesvol integreren van jongeren. Helaas hebben we geen specifieke informatie gevonden. Via het interview met de jongeren verwachtten we wel een antwoord te krijgen op deze vraag, Het belang van de factor loyaliteit hebben we zo kunnen aantonen.

We hebben een gesprek gehad met Iris Voeten, orthopedagoog, Krista Schaeffer, orthopedagoog en psychotherapeut en een telefoongesprek met Paul de Hingh en Anna Wessels, beide werkzaam als begeleider van de Vertrektraining. We hebben twee gastcolleges gevolgd van Else Marie van den Eerenbeemt, gezinstherapeut en Alice van der Pas, ouderbegeleider.*
In de gesprekken stelden we onze vragen rond het thema succesvol integreren en loyaliteit. We hebben opmerkingen en belangrijke thema’s meegenomen in de verwerking van de literatuur en bij de vraagstelling van het interview.

Het interview
Het selecteren van jongeren voor het interview wilden we doen aan de hand van het adressenbestand van Stichting Lindenhout, de voormalige pleegzorgbegeleiders of pleegouders.
Het bleek dat het dossier met het bereiken van de 18 jarige leeftijd wordt gesloten. Er was daardoor geen adressenbestand beschikbaar. Het zoeken naar adressen is daarom beperkt gebleven tot het eigen netwerk van pleegouders en de pleegzorgwerkers.
We hoopten 20 adressen te vinden om uiteindelijk 10 interviews te kunnen afnemen. We kozen voor dit aantal omdat het ons, gezien het tijdsbestek waarin het onderzoek moest plaatsvinden, een redelijk aantal leek om de nodige informatie te verzamelen.

Ons doel was jongeren te benaderen tussen de 20 en 24 jaar. We hadden voor ogen dat zij enige afstand hadden tot de periode van pleegzorg en in staat waren om terug te kijken. Onze wens hierbij was dat we een gevarieerd aantal jongeren zouden interviewen. Gevarieerd in de zin van meer of minder succesvol geïntegreerd in de maatschappij. Om zo zicht te krijgen op de factoren die daarbij een rol spelen.
Van selectie is uiteindelijk geen sprake geweest. We hebben 15 adressen kunnen bemachtigen en van hen hebben 10 jongeren gereageerd op onze vraag om mee te doen. Onze veronderstelling dat alleen jongeren reageren waar het (redelijk) goed mee gaat werd bevestigd. Desondanks hebben we uit hun antwoorden de factoren kunnen halen die meespelen in het succesvol integreren.
Alle jongeren die gereageerd hebben zijn geïnterviewd.

Voor het interview hebben we een lijst met vragen opgesteld.
Dit heeft plaats gevonden aan de hand van de literatuur en de adviezen van deskundigen om zo de effectiviteit van het interview te waarborgen. Tevens zijn we ons bewust geweest dat we mogelijk een gevoelig onderwerp zouden raken bij de jongeren. Dit vroeg van ons een zorgvuldige vraagstelling en een respectvolle benadering.

De jongeren zijn eerst schriftelijk op de hoogte gesteld van het doel van het interview. In de brief hebben we laagdrempelig uitleg gegeven over ons onderzoek. We hebben nadruk gelegd op het belang ervan voor de pleegkinderen die de stap naar zelfstandig wonen nog gaan maken. Een week later hebben wij telefonisch contact gezocht en persoonlijk de vraag gesteld of ze mee wilden doen aan ons onderzoek. Wij kozen voor deze volgorde om de jongeren niet direct door de telefoon te confronteren met onze vraag. Daar waar het adres ontbrak, hebben we gebruik gemaakt van email, of toch direct de telefoon.

Om zoveel mogelijk kwaliteit uit de interviews te halen, hebben we de interviews met zijn tweeën gehouden. Eén van ons leidde het gesprek en stelde de vragen. De ander maakte zo nodig aantekeningen en zorgde voor de geluidsopname. Het maken van een geluidsopname was zinvol om zo passages terug te kunnen luisteren. We hebben de jongeren aangegeven, dat de opname alleen wordt gebruikt voor de uitwerking. Deze zijn na het beëindigen van het onderzoek gewist.
Een verdere verantwoording van de vraagstelling is beschreven in hoofdstuk 4.1. De uitvoering van het interview is beschreven in hoofdstuk 4.3.

De interviews zijn door ons persoonlijk uitgewerkt aan de hand van onze opnames en aantekeningen. Deze uitwerkingen zijn niet in dit onderzoek vermeld vanwege de privacy van de jongeren. Wel geven we een korte schets van de jongeren. Deze schets is te vinden in hoofdstuk 4.4.
De interviews hebben we met behulp van onze uitwerkingen en de literatuur geanalyseerd. We hebben de informatie gegroepeerd naar de factoren, waarbij de volgorde van het interview is aangehouden: uithuisplaatsing, matching, tijd in het pleeggezin, de ontwikkeling, hechting, loyaliteit, levenstaak en leeftijd van het verlaten van het pleeggezin. In hoofdstuk 4.5 is de analyse beschreven.

In hoofdstuk 5 zijn de conclusies en de aanbevelingen beschreven.
Hierna hebben we het onderzoeksproduct, de signaleringslijst, samengesteld. De pleegzorg krijgt hiermee de beoogde handvatten om de jongeren zo optimaal mogelijk te laten integreren in de maatschappij. De inleiding, verantwoording, de signaleringslijst en de uitwerking zijn beschreven in hoofdstuk 6.

2.3 Middelen

Onze opdrachtgever is Stichting Lindenhout, afdeling Doetinchem. Zij stelde ons de middelen ter beschikking voor het samenstellen en versturen van de interviews, de ruimte en het materiaal om het onderzoek te kopiëren en in te binden. Ook hebben we voor onze presentatie gebruik gemaakt van een ruimte binnen de instelling.

2.4 Begeleiding

We kregen vanuit de pleegzorginstelling begeleiding van één van de gedragswetenschappers. We hielden hem op de hoogte van onze voortgang via email en tussentijdse gesprekken. Hij stelde inhoudelijk kritische vragen om de kwaliteit van het onderzoek te waarborgen, gericht op de praktijk die plaatsvindt binnen de instelling. Verder hielp hij begrenzen waar dit nodig was.
De begeleiding vanuit school vond plaats op vooraf afgesproken tijdstippen, waarbij wij tussentijds ons (half)product aanleverden en mogelijke vragen op papier stelden. De begeleider coachte ons procesmatig. Dit proces is door ons inzichtelijk gemaakt door het wekelijks bijhouden van een logboek.

Hoofdstuk 3 Literatuuronderzoek

3.1 Inleiding

Er is veel geschreven en nagedacht over de periode dat kinderen in een pleeggezin geplaatst worden of wonen. Wij zijn benieuwd hoe deze periode voor hen heeft uitgewerkt. We vragen ons af of ze er beter van geworden zijn. Op welke manier heeft de tijd in het pleeggezin effect op hun integratie in de maatschappij en is daar invloed op uit te oefenen. Omdat weinig is geschreven over het effect van pleegzorg en het toch een grote investering is die wij als maatschappij doen, lijkt het ons een goede zaak te kijken naar het rendement van pleegzorg. We kunnen niet putten uit geschreven bronnen. We zijn hierin aangewezen op ervaringen van de jongeren zelf en van hen die beroepsmatig met hen te maken hebben. Ons referentiekader is de literatuur. We gaan daarbij uit van een normale ontwikkeling. Tegelijk houden we de pleegkinderen in ons achterhoofd bij het lezen en zoeken naar informatie die samenhangt met problemen waar juist deze groep kinderen mee geassocieerd worden. De verkregen informatie verwerken we in het interview, waarbij we de informatie verifiëren met de literatuur en verwerken tot een overzichtelijk verhaal. We trekken hieruit conclusies en maken aanbevelingen.
In deze literatuurstudie kijken we naar alle genoemde factoren. Voor het gemak zetten we ze nog even op een rijtje en in die volgorde werken we ze ook uit:

- Ontwikkeling van het pleegkind
- Aandacht voor de levenstaken die horen bij het zelfstandig worden
- Matching van pleegkind en pleeggezin
- De duur van het verblijf in het pleeggezin
- Leeftijd bij het verlaten van het pleeggezin
- Loyaliteit

3.2 Ontwikkeling van het pleegkind

3.2.1. Inleiding

De ontwikkeling bij pleegkinderen kan op een aantal gebieden belemmerd worden. Dit wordt door onderzoek bevestigd. Een uithuisplaatsing gaat gepaard met ingrijpende veranderingen in het leven van pleegkinderen. Het heeft gevolgen voor het lichamelijk, sociaal-emotioneel en cognitief functioneren. Jongeren die uithuis geplaatst zijn ondergaan vaak meerdere trauma's en stressoren in hun leven, zowel voor als na de uithuisplaatsing. De uithuis plaatsing op zich is ook een trauma. Ze hebben daarom een verhoogd risico op een problematische ontwikkeling. Uithuis geplaatste jongeren laten ook meer gedragsproblemen zien.
Er zijn relatief weinig studies naar het ontwikkelingsperspectief van pleegkinderen uitgevoerd. In de VS wordt veel onderzoek gedaan, maar daar wordt vooral gekeken naar de effectiviteit van de pleegzorg (Strijker, 2001). Juist omdat de ontwikkeling van pleegkinderen vaak problemen oplevert zijn we geïnteresseerd of dit van invloed is op het functioneren in de maatschappij.
We onderzoeken de ontwikkelingsfasen en kijken welke aandachtspunten daarin aan bod komen. Hierop aansluitend willen we de ontwikkeling van de persoonlijkheidsfactoren beschrijven die in de adolescentiefase zichtbaar begint te worden. Het is de fase waarin de jongeren voorbereid worden op zelfstandigheid en op zichzelf gaan wonen.
Daarna behandelen we het onderwerp hechting. Veel pleegkinderen vertonen probleemgedrag dat gediagnosticeerd wordt als 'reactieve hechtingsstoornis'. De vraag in hoeverre hechting een rol speelt bij een succesvolle integratie ligt daarom voor de hand.

Tot slot behandelen we de cognitieve ontwikkeling. We willen onderzoeken of het aantoonbaar is dat kinderen met een gemiddeld tot hoog IQ meer kans maken op een succesvolle integratie.
Al deze ontwikkelingsaspecten beschrijven we aan de hand van literatuur. Hierbij belichten we, waar dit relevant is, wat er mis kan gaan en waarop moet worden gelet.

3.2.2. Ontwikkelingsfasen

Elk mens doorloopt in zijn leven verschillende fasen in zijn ontwikkeling, van de geboorte tot de laatste levensfase. De ervaringen opgedaan in de eerste fase hebben gevolgen voor de ontwikkeling in de volgende fase. Negatieve ervaringen die pleegkinderen opdoen in het begin van hun leven, hebben gevolgen voor hun ontwikkelingsmogelijkheden en hun gedrag op latere leeftijd. Te weten waar in deze fasen negatieve ervaringen zijn opgedaan, helpt te begrijpen waar het kind en de jongere problemen ervaart en probleemgedrag vertoont. Wij hebben er daarom voor gekozen om deze fasen in het kort uit te werken tot en met de fase na de adolescentie. Ons interview is immers gericht op jongeren die zich in deze fase bevinden en die ook in staat zullen zijn aan te geven hoe het met hen gaat. We kijken met hen terug op de periode dat zij in een pleeggezin hebben gewoond.
Er zijn in de psychologie verschillende stromingen, theorieën en scholen; wij hebben voor de indeling van de ontwikkelingsfasen voor Erik Erikson gekozen, omdat zijn beschrijving helder en begrijpelijk is.
Erikson behoorde tot de groep postfreudianen die men de ego- psychologen noemt, omdat men de taak van het ego niet beperkt tot een louter defensieve functie, maar het ego ook een belangrijkere functie toekent: het voortdurend integreren van allerlei tegenstellingen die zich kunnen voordoen, zowel binnen de persoon zelf als in communicatie over en weer met de sociale omgeving.
Verder beschreef hij ook de opeenvolging van stadia die door de mens succesvol moeten worden doorlopen (Delfos, 2005).

1. **vertrouwen versus wantrouwen**, van geboorte tot 1 ½ jaar:
Het ontwikkelingsprincipe is vertrouwen versus wantrouwen. Bij een betrouwbare, voorspelbare ouder ontwikkelt het kind vertrouwen. Vertrouwen is een egokracht omdat het ons later in staat stelt behoeftebevrediging uit te stellen, vanuit het vertrouwen dat we deze later krijgen. Vertrouwen is ook afhankelijk van het zelfvertrouwen van de ouder.

2. **autonomie versus twijfel en schaamte**, van 1 ½ tot 3 jaar:
Met de rijping van het centrale zenuwstelsel ontstaat de controle over de blaas- en sluitspieren. De keuze van het kind tot inhouden of loslaten is een vorm van autonomie. Dit zie je ook op het gebied van leren lopen en praten. Het kind wil zelf eten en de wereld ontdekken. De koppigheidsfase is bekend als het gevecht tussen de autonomie van het kind en de sociale omgeving. Door confrontatie met de sociale omgeving (zoals correcties) ontstaan schaamte en twijfel.

3. **initiatief versus schuld**, van 3 tot 6 jaar:
Kinderen worden nieuwsgierig naar hun lichaam en dat van anderen. Ze gaan fantaseren over een rol als volwassene. Ze rivaliseren met de ene ouder om de liefde van de andere. Het kind maakt plannen, stelt doelen. In deze fase wordt het superego gevormd, nodig om sociaal gedrag te ontwikkelen. Een autoritaire benadering door ouders beperkt het kind.

4. **vlijt versus minderwaardigheid (basisschool jaren)**, van 6 tot 11 jaar:
Deze fase is beslissend voor de egogroei. Kinderen ontwikkelen sociale vaardigheden. Tegelijk is er het gevaar van een gevoel van falen of minderwaardigheid.

5. **identiteit versus rolverwarring (adolescentie)**, van 12-19 jaar:
Een periode die zich kenmerkt door grote lichamelijke veranderingen. Seksuele en agressieve driften die sluimerden in de voorgaande fasen, worden nu wakker. Ze bedreigen zijn ego en bescherming. Er ontstaan nieuwe sociale conflicten met nieuwe eisen die aan de jongere worden gesteld; er moet een nieuwe ego-identiteit worden gevormd. De adolescent is bang niet aan de verwachtingen van anderen te voldoen. Hij zoekt een groep om bij te horen en om de onzekerheid de baas te worden. Identiteitsvorming en identificatie zijn voornamelijk een onbewust proces. Jongeren voelen zich overstelpt door de mogelijkheden en willen zich vaak niet te snel vastleggen in een sociale rol.

6. **vroege volwassenheid: intimiteit versus isolatie**, van 20 tot 30 jaar:
De adolescent is teveel met zichzelf bezig om het doel van de jongvolwassenheid te kunnen nastreven: het bereiken van intimiteit (dit speelt in de vorige fase). Echte intimiteit is pas mogelijk op basis van identiteit. Echte intimiteit betekent dat mensen de belangrijkste aspecten van hun leven met elkaar willen delen.

De eerste 4 stadia bieden een algemeen kader voor de sociale ontwikkeling tijdens de kindertijd en wijzen op de belangrijkste horden die we op verschillende leeftijden moeten nemen voor een harmonische ontwikkeling. Elke fase biedt kansen maar kent ook risico's. Erikson stelde dat overal conflicten en crises aan verbonden zijn.

Toegespitst op de adolescentie fase heeft de psycholoog Marcia een indeling gemaakt die inzichtelijk maakt waar de identiteit bij jongeren problematisch kan verlopen waar het gaat om bindingen met de samenleving (Wit, de 2004). Hij onderscheidt 4 statussen van identiteit als manieren van omgaan met identiteitsvragen in de late adolescentie. Het verloop van de identiteitsontwikkeling in de adolescentie heeft consequenties voor de verdere ontwikkeling in de volwassenheid. Gezien onze vraagstelling voor dit onderzoek willen wij deze dan ook noemen:

1. **Identity achievement-status**
Jongeren met sterke bindingen, tot stand gekomen na een periode van exploratie, experimenteren, kiezen en beslissen. Zij staan op een flexibele manier open voor ideeën en nieuwe ervaringen en hebben een innerlijke maatstaf ontwikkeld ter beoordeling daarvan. De relatie met hun ouders wordt gekenmerkt door een evenwicht in gevoelens voor autonomie/ individualiteit en verbondenheid. Ze functioneren goed onder stress, hebben gevoel voor humor en zijn goed in staat intieme relaties aan te gaan.

2. **Foreclosure status**
Jongeren met sterke bindingen die zonder exploratie zijn ontstaan. Zij conformeren zich vooral aan de verwachtingen van hun omgeving. Zij gaan maatschappelijke verplichtingen aan zonder zelf te hebben bepaald welke sociale rollen het beste combineren met hun verlangens en bekwaamheden. Daardoor worden allerlei ontplooiingsmogelijkheden voortijdig afgesloten. Ze voelen zich bedreigd als in een bepaalde situatie vertrouwde opvattingen niet meer blijken te functioneren. Ze zijn gelukkig en zelfverzekerd, maar ook bekrompen en zelfvoldaan. Onder stress worden ze dogmatisch. Familiebanden zijn heel belangrijk. Ze zijn met liefde door hun ouders opgevoed en worden aangemoedigd zich te conformeren naar de waarden en verwachtingen van hun ouders.

3. **Moratorium status**
Jongeren zitten in de exploratie periode en hebben voorlopige en vage bindingen. Zij experimenteren met sociale rollen, op zoek naar een aanvaardbaar compromis tussen eigen wensen en capaciteiten en de eisen die de maatschappij ten aanzien van een bepaalde rol stelt. Er worden nog geen duurzame bindingen en verplichtingen aangegaan. Zij zijn actief en neigen tot competitie. Ze zijn in conflict met hun ouders en proberen zich los te maken. Ze zijn angstig en worden gekenmerkt door ambivalente gevoelens en strijd.

4. **Identity-diffusion status**
Jongeren zonder bindingen, die ook niet bezig zijn met het exploreren van alternatieven. Zij houden zich bezig met vragen als: wat wil ik, wat kan ik presteren, op welke wijze kan ik in de samenleving functioneren? Zij zijn daarbij in een vicieuze cirkel geraakt. Zij lijken ongelukkig en hebben weinig contact met anderen en zijn eenzaam. Of zij lijken oppervlakkig en gelukkig, maar zijn weinig betrokken en nemen het leven zoals het komt. Beide typen hebben weinig eigen ideeën en geen hechte relaties. Met hun ouders hebben ze geen goede band en ze voelen zich door hen afgewezen. Het lijkt of ze niet in staat zijn hun eigen leven te bepalen.

We hebben de verschillende ontwikkelingsfasen en de identiteitsontwikkeling nu onder elkaar gezet. In het begin hebben we gesteld dat de ontwikkeling in eerdere fasen invloed hebben op latere fasen. Problemen die kinderen opdoen in een bepaalde fase voorspellen in zekere zin problemen en/ of problematisch gedrag op latere leeftijd. Daar komt nog bij dat een uithuisplaatsing voor een kind een traumatische gebeurtenis op zich is. Het is in onze ogen zeker van belang te kijken in welke fase die plaatsvindt en te bedenken welke consequenties dit heeft voor de zorg die het kind nodig heeft om zich optimaal te kunnen ontwikkelen.

3.2.3. Hechting

3.2.3.1. **Algemeen**
Er zijn veel kinderen binnen de pleegzorg die een problematische ontwikkeling vertonen. Na onderzoek wordt regelmatig de diagnose gesteld: er is sprake van een reactieve hechtingsstoornis. Dit betekent dat het kind, door eerdere ervaringen, niet (goed) in staat is zich te hechten en een intieme band aan te gaan. Er ligt hier een duidelijk verband tussen de mogelijkheid tot hechting en een goede ontwikkeling van kinderen.

Het begrip hechting uit de theorie van de Engelse psychotherapeut John Bowlby duidt op de noodzakelijke emotionele binding en afhankelijkheid tussen kind en verzorger(s). Een kind dat is gehecht aan een verzorger voelt zich daar veilig bij, zoekt steun bij die persoon wanneer het kind onder spanning staat. De vroege hechtingsrelatie tussen kind en verzorger(s) zou gedrag op latere leeftijd kunnen verklaren. Hechting is echter niet een statisch gegeven, zoals eerder wel verondersteld werd. Hechtingsrelaties blijven zich ontwikkelen tot in de adolescentie of zelfs tot in de volwassenheid.(Boom, van den 1998).
Er is veel onderzoek gedaan naar hechting van kinderen.
Algemeen wordt gesteld dat de wijze waarop ouders gevoelig zijn voor de behoefte van hun kinderen en de mate waarin ze daarop reageren van groot belang is voor de ontwikkeling van het kind. De verschillende manieren waarop ouders met hun kinderen omgaan kunnen leiden tot wat genoemd wordt een veilige of een onveilige hechting. Onder veilige hechting wordt een goed contact verstaan, waarbij de ouder het kind het gevoel heeft gegeven er te zijn als het de ouder nodig heeft. Kinderen ontwikkelen een onveilige hechting met opvoeders die niet of in wisselende mate (afhankelijk van de stemming of de problematiek van de ouder) aan de vraag om contact en bescherming voldoen (Delfos, 2001).

3.2.3.2. **Pleegkinderen en hechting**
Op Internet vonden we in een scriptie het volgende toepasselijke citaat:
“Bij het merendeel van de jongeren, die relatief veel psychosociale problemen hebben, is sprake van een zwakke emotionele band met de ouders. Als er een goede hechtingsrelatie is tussen ouders en kind, zijn kinderen of jongeren beter in staat intieme relaties te ontwikkelen met anderen. De hechting tussen ouders en kind is ook van grote invloed op de psychologische zekerheid van het kind of de jongere. Als een kind of jongere bij zijn ouders weggehaald wordt zal het separatieangst hebben. Bij plaatsing in bijvoorbeeld een pleeggezin zal deze angst echter minder zijn als de ouder aanwezig is tijdens de plaatsing.

Het belang van gezinsrelaties voor het succes van plaatsingen is ook te zien bij kinderen of jongeren die niet veilig gehecht zijn aan hun ouders. Kinderen of jongeren die door hun ouders misbruikt, verwaarloosd of genegeerd zijn, zijn vaak angstig gehecht. Dit heeft een negatieve invloed op de hechting met bijvoorbeeld pleegouders. Deze kinderen of jongeren zullen het moeilijk vinden om een relatie aan te gaan met hun nieuwe verzorgers en daardoor wordt de kans op meerdere plaatsingen vergroot (Palmer, 1996).
Zoals hierboven vermeld staat, is er dus vaak, zowel vóór de uithuisplaatsing als daarna, sprake van een problematische en instabiele opvoedingssituatie. In zulke situaties, waarbij de uithuisplaatsing zelf ook een separatie-ervaring is, ontbreken vaak de voorwaarden als stabiliteit, continuïteit en sensitiviteit. Een veilige hechting kan dan niet of nauwelijks tot stand komen. Van Ooyen-Houben (1991) geeft aan dat speciale aandacht voor de hechting van uit huis geplaatste kinderen of jongeren noodzakelijk is, omdat een veilige hechting essentieel zou zijn voor een gezonde ontwikkeling. Zoals ook al eerder is beschreven, zou de aan- of afwezigheid van een veilige hechting dus gevolgen hebben voor zowel de sociaal-emotionele als de cognitieve aspecten van het functioneren van kinderen of jongeren op korte en lange termijn. Hechtingsmogelijkheden zijn dus een belangrijke factor voor het ontwikkelingsverloop van kinderen of jongeren na een uithuisplaatsing”. (http://www.kidpartners.nl/scriptieuithuisgeplaatst.htm)

3.2.4. Persoonlijkheidsfactoren

In de ontwikkeling van jongeren zijn de persoonlijkheidsfactoren belangrijk. Ze geven aan hoe de jongeren naar zichzelf kijken, hoe ze handelen, of ze zichzelf kunnen handhaven en of ze controle over zichzelf hebben. Deze factoren bepalen mede of de jongeren in staat zijn zelfstandig te kunnen functioneren. We onderscheiden de volgende persoonlijkheidsfactoren: zelfbeeld, zelfbeschikking, zelfhandhaving en zelfcontrole (Ploeg van der, 2003). We willen deze afzonderlijk bekijken.

3.2.4.1. **Zelfbeeld**

Onder het zelfbeeld verstaan we een samengesteld beeld dat je hebt over jezelf. Het gaat hierbij om:

- de inhoud: hoe ziet men zichzelf.
- de richting: beoordeelt men zichzelf als positief of negatief.
- de helderheid: is het beeld van zichzelf vaag of juist scherp.
- stabiliteit: is het beeld wisselend of constant.

In de literatuur worden verschillende benamingen gebruikt voor het woord zelfbeeld, zoals zelfwaardering, identiteit of zelfbeleving. Soms worden ze door elkaar gebruikt, soms onderscheiden.
Het gezin is een belangrijke factor in de ontwikkeling van het zelfbeeld. In de eerste fase zijn kinderen op hun ouders aangewezen en kunnen ze zich niet aan hun invloed intrekken. Het zelfbeeld in de gezinsperiode kan sterk worden gestimuleerd, maar kan ook ernstig worden beschadigd. Waar steun en betrokkenheid ontbreken of afwijzing plaats vindt ontwikkelt het zelfbeeld zich in negatieve richting. Voor adolescenten is aandacht en steun belangrijk zoals: luisteren naar hen, respect voor hun beslissingen en steun bij activiteiten.

3.2.4.2. **Zelfbeschikking**

Een jongere heeft niet alleen een bepaald beeld van zichzelf, maar ook een beeld of hij wel of niet invloed heeft op een situatie. Dit proces van zelfbeschikking is de verwachting dat er een causaal verband is tussen de eigen inspanning en het behalen van de beoogde uitkomsten. Dit leidt ertoe dat men zich in verschillende situaties zal gedragen alsof men daarin kan sturen. Dit wordt interne locus of control genoemd.
Dit staat tegenover externe locus of control. Daarbij ziet de jongere geen relatie tussen eigen inspanningen of gedrag en de situatie die zich voordoet.

Ook zelfbeschikking ontwikkelt zich tijdens de opvoeding. Als kinderen ouder worden gaan ze meer een relatie zien tussen eigen inspanning en gedrag. Hierbij zijn ouders essentieel. Zij leren het kind deze vaardigheden in eerste instantie aan. De eigen mate van zelfbeschikking van de ouder is hierbij van belang. Kinderen leren zichzelf steeds meer zien als oorzaak van succes of falen. Daarnaast dient het te leren dat het door eigen inspanningen, gebeurtenissen kan beïnvloeden. Lonen zijn inspanningen niet, dan gaat het geloven dat anderen beschikken over zijn leven. Met het toenemen van problemen, zoals depressie of eenzaamheid, maar ook andere aspecten zoals traumatische gebeurtenissen of een lager sociaal economische status, neemt ook het besef van zelfbeschikking af.

3.2.4.3. **Zelfhandhaving**

Zelfhandhaving is een actief en doelgericht proces om een bedreigende situatie de baas te blijven of te worden. De bedreiging komt voort uit een (dreigende) evenwichtsverstoring tussen de gestelde eisen van de omgeving en de beschikbare vaardigheden, ofwel tussen draaglast en draagkracht. Hierbij spelen ook de eisen van de jeugdige zelf een rol en de steun die er is in zijn omgeving.
Dit hele proces komt in beweging als wordt geschat dat de situatie waarin men verkeerd bedreigend is. Zelfhandhaving verloopt in drie stadia: de confrontatie, de afweging en de keuzebepaling. Dit gaat meer of minder bewust en niet zo schematisch.
In de derde fase komt men tot een bepaalde zelfhandhavingstrategie.
Zelfhandhavingstrategieën worden tijdens de opvoeding ontwikkeld. Waar naar de jongere toe vooral kritiek, straf, verwijten en afwijzing overheersen zal de ontwikkeling van deze strategieën in de knel komen.

3.2.4.4 **Zelfcontrole**

Zelfcontrole kan heel breed gezien worden. Het begrip beweegt zich tussen jongeren die moeten leren zich aan te passen aan hun omgeving en het niet onder controle krijgen van specifieke impulsen.
Zelfcontrole wordt gevormd tijdens de eerste ontwikkelingsjaren. Ouders zijn hierin belangrijk. Als ouders voor hun kinderen zorg dragen, hun gedrag met belangstelling volgen en waar nodig afwijkend gedrag tijdig opmerken en afkeuren, zal zelfcontrole zich als stabiel kenmerk ontwikkelen. Gebrek aan zelfcontrole wordt gevoed in een opvoeding waarin de jeugdige ernstig verwaarloosd is. Of waar de ouders ernstig tekortgeschoten zijn in het voordoen hoe tot zelfcontrole te komen.
Bij een gebrekkige zelfcontrole hoort het zoeken naar onmiddellijke bevrediging van behoeften en het onvermogen tot uitstel daarvan. Dit wordt meer verduidelijkt met:

- Het niet leren beheersen en wachten.
- Het niet kunnen verplaatsen van de aandacht op het nu naar later.
- Het zich niet eigen kunnen maken van normen om tot positieve zelfevaluatie te komen. Er vindt dan geen bekrachtiging plaats van onder meer uitstel–gedrag.

Het hebben van controle over zichzelf is voor de jongere een belangrijke factor om goed te functioneren in verschillende situaties.

3.2.5. Cognitieve ontwikkeling

3.2.5.1. **Algemeen**

In dit hoofdstuk over de ontwikkeling besteden we ook aandacht aan de cognitieve ontwikkeling. We zijn ervan overtuigd dat de mate waarin iemand zijn verstand kan inzetten mede bepalend is voor zijn functioneren. In gesprekken met de deskundigen op het gebied van jeugdzorg blijkt dat juist bij een grote groep pleegkinderen de mogelijkheden beperkt zijn om zich te ontwikkelen door aanleg- of omgevingsfactoren.

Ontwikkelingspsychologen zijn het er met elkaar over eens dat kinderen een cognitieve ontwikkeling doorlopen. De meest toonaangevende theorie hierover komt van de psycholoog Piaget. Hij onderscheidde diverse stadia, waarvan hij overigens ook zegt dat deze in een vaste volgorde voorkomen. Piaget gaat ervan uit dat de situatie waarin een persoon verkeert, voortdurend verandert en dat ook de persoon zelf verandert. Om zichzelf te ontwikkelen moet steeds een nieuw evenwicht gevonden worden tussen de persoon en zijn omgeving; dit wordt het adaptieproces genoemd. Hierbij worden 2 aspecten onderscheiden, namelijk assimilatie en accommodatie.

- Assimilatie wil zeggen dat de persoon de omgeving beïnvloedt en er veranderingen in aanbrengt om deze aan te passen aan zijn mogelijkheden.
- Accommodatie betekent dat de persoon zich voegt naar de omgeving en zich door de omgeving laat beïnvloeden om zo tot nieuw gedrag te komen. Nieuwe informatie verandert zijn kijk op de dingen. Het bereiken van een nieuw evenwicht betekent dat de persoon beter functioneert, aangepast aan de taak of situatie van dat moment.

Zijn de assimilatie en accommodatie niet met elkaar in evenwicht dan komen het denken en handelen niet op één lijn. Te denken valt bijvoorbeeld aan een adolescent die een fascinatie heeft voor een nieuw plan (assimilatie), waarbij hij zich volledig verliest in het uitdenken van allerlei mogelijkheden zonder een eerste stap van het plan uit te proberen (accommodatie).

Volgens Piaget zijn er verschillende fasen in het denken. Vanaf 1½ jaar begint de intuïtieve fase, gevolgd door het concrete denken en vanaf 12 jaar de fase van de formele denkoperaties.
Het denken van jongeren vanaf 12 jaar vertoont drie nieuwe dimensies.

- Het abstracte denken, waarbij ze kunnen denken over zaken die er niet zijn en over situaties die anders zouden kunnen zijn dan ze op dit moment feitelijk zijn.
- Bij het oplossen van problemen wordt het denkproces getypeerd door het uitgaan van hypothesen en het hieruit gevolgtrekkingen maken.
- De jongere is in staat causale verbanden te leggen en combinaties van eigenschappen te maken.

Al voor het twaalfde jaar zijn kinderen in staat om na te denken over het eigen gedrag en om wederkerigheid in gezichtspunten te onderkennen. Behalve dit nadenken over eigen gedrag, kan een kind zijn gedrag ook aanpassen aan de consequenties die het verwacht. Kinderen kunnen zich geleidelijk aan steeds beter in de ander verplaatsen en realiseren zich dat anderen dat ook doen. In de vroege adolescentie komt daar nog de mogelijkheid bij om diverse standpunten meer van een afstand, van een derde persoon, te bezien. Jongeren kunnen zo naar zichzelf kijken, naar hoe ze doen en wat ze denken. Later in de adolescentie worden deze mogelijkheden verder uitgediept en komt er ook besef van relativiteit.
Andere onderzoekers belichten dat de egocentrische fase uit de peutertijd zich opnieuw manifesteert in de adolescentie. Adolescenten hebben voortdurend het gevoel door anderen bekeken te worden. Maar ook is een overwaardering van de eigen gevoelens en opvattingen te zien als ze met grote stelligheid beweren dat een ziekte of ongewenste zwangerschap hen nooit zal overkomen (Wit, de 2004).

3.2.5.2. **Intelligentie**

Zoals eerder gezegd is er een grote groep pleegkinderen die beperkt is in de mogelijkheden zich (cognitief) te ontwikkelen. Zij hebben een laag gemeten IQ. Intelligentie (Wit, de 2004) wordt gezien en gemeten als het product van cognitieve processen. Intelligentie zegt dus iets over hoe het kind reageert op (situaties) in zijn omgeving en over zijn probleemoplossend vermogen. Een pleegkind met een lager IQ heeft minder kansen en mogelijkheden in zich om in veranderende omstandigheden een evenwicht te vinden in zichzelf en met zijn omgeving, dan een pleegkind met een gemiddeld of hoger IQ.
Als er zich nieuwe situaties voordoen en een pleegkind blijkt niet in staat zich hieraan aan te passen, omdat de assimilatie en accommodatie bijvoorbeeld niet op één lijn komen, zullen zich problemen voordoen. Als we het voorbeeld nemen van de adolescent, die zich verliest

in het uitdenken van een plan, komt hij niet tot actie. Het komt dus niet zover dat het zijn gedrag gaat aanpassen aan de veranderde situatie. Het onvolledige adaptieproces zal in de volgende stadia beperkend werken. Het verhindert een optimale ontwikkeling in de concrete denkfase en hij zal moeite hebben oorzakelijke verbanden te leggen en conclusies te trekken. We kunnen er van uitgaan dat het voor hem moeilijk is te snappen hoe zijn omgeving zich steeds verandert. Dit heeft gevolgen voor hoe de adolescent in het leven staat, welke denktrant hij zal ontwikkelen en of hij inzicht heeft over zijn eigen situatie of die van zijn ouders. Hoe kijkt hij naar de toekomst en kan hij een reële inschatting maken van zijn mogelijkheden.

Wij concluderen hieruit dat pleegkinderen met een lager IQ een groter risico hebben zich niet te kunnen voegen naar de eisen van de maatschappij. Door de verschillende kortdurende plaatsingen zijn zij door deze beperking niet in staat op een adequate manier invloed uit te oefenen op hun omgeving, op situaties die zich voordoen. Anderzijds omdat zij zich onvoldoende laten beïnvloeden door hun omgeving om zo tot aanpassing en tot nieuw gedrag te komen, aangepast aan de taak of situatie van dat moment.

3.2.6. Conclusie

De ontwikkeling van pleegkinderen omvat veel processen. We hebben er een aantal nader bekeken en zien dat bij elk aspect problemen kunnen ontstaan. Problemen die van invloed zijn op het goed functioneren van deze jongeren. Verder is er een wisselwerking tussen de verschillende ontwikkelingsaspecten, waardoor ze elkaar sterk beïnvloeden. Het is daarmee een dynamisch proces. Bijvoorbeeld verwaarlozing, geen liefde krijgen van de ouder heeft gevolgen voor het zelfbeeld van een kind, maar ook voor zijn cognitieve ontwikkeling. Hij voelt zich eerder minderwaardig en deze manier van denken bepaalt hoe hij kijkt naar situaties. Pleegkinderen hebben vaak één of meer traumatische ervaringen opgedaan. Ze hebben daardoor vaak meer problemen. Het zal aan de verschillende aspecten van het ontwikkelingsproces liggen hoe ze hiermee om gaan. Van der Pas* geeft in een gastcollege drie beschermende factoren aan, die cruciaal zijn voor een goede ontwikkeling. Deze zijn een niet te moeilijk karakter van het kind, een veilige relatie met één van de ouders en een stevige relatie in de omgeving van het kind, die in het kind geïnteresseerd is. Deze werken als een buffer voor risicofactoren. Zijn geen van deze factoren aanwezig, dan kan een kleine risicofactor al problemen opleveren.
Externe factoren hebben invloed op de ontwikkeling van een kind. Een voorbeeld hiervan is in welke cultuur het kind geboren is. Daarnaast is de morele ontwikkeling van belang. Ook de sociale context van pleegjongeren heeft zijn invloed. Een aantal aspecten zal in het vervolg nog aan de orde komen. Verder blijkt dat de problemen waar een kind op jonge leeftijd mee kampt, niet zomaar verdwijnen als ze in een pleeggezin geplaatst worden. Onderzoek uit Engeland en Noord- Ierland (McAuley & Trew, 2000) laat zien dat pleegkinderen na één of meerdere jaren nog steeds hetzelfde probleemgedrag vertonen. Dit pleit voor onderzoek en een inventarisatie van de problemen, gerelateerd aan de ontwikkelingsfase van het betreffende kind. Zo kan adequate hulp worden geboden in het begin van de plaatsing.

3.3 Levenstaken

In het vorige hoofdstuk hebben we de ontwikkeling van de jongere besproken. Bij de ontwikkeling horen verschillende ontwikkelings- of levenstaken. Het vervullen van een bepaalde ontwikkelingstaak wordt als een belangrijke voorwaarde gezien voor een goed verloop van de verdere ontwikkeling. Wij beperken ons tot de adolescentie fase, omdat deze fase voorafgaat aan het zelfstandig worden en een plek zoeken in de maatschappij.

De taken die bij deze fase horen zijn:

- vorm geven aan veranderende relaties binnen het gezin

- zorgdragen voor de gezondheid en het uiterlijk
- zinvol invullen van vrije tijd
- vormgeven aan intimiteit en seksualiteit
- participeren in onderwijs of werk
- vriendschappen en sociale contacten onderhouden
- omgaan met autoriteit

De Wit (2004) voegt hier nog aan toe:

- beheersing van driften en impulsen
- internalisering van waarden en normen; leren rekening houden met anderen (gewetensvorming)

Verder legt Spanjaard (2003) grote nadruk op het hebben van een:

- netwerk
- toekomstperspectief

Het niet goed beheersen van bepaalde taken vergroot de kans op het later verkrijgen van problemen. Als bijvoorbeeld het constructief leren omgaan met vriendjes niet goed werd beheerst in voorgaande fasen en in de adolescentie fase wordt geen aansluiting gevonden met leeftijdgenoten, dan kan dit een negatieve rol spelen binnen sociale situaties of in de relationele sfeer. Maar behalve interne factoren spelen ook externe factoren een rol: het competitieve karakter van de maatschappij, de verschuivingen in rolpatronen, werkloosheid onder jongeren, gebrek aan woonruime en de angst voor AIDS. Het is een complexe context waarin jongeren opgroeien en hun weg moeten vinden.

Als we deze taken afzetten tegen het begrip ‘succesvol integreren in de maatschappij’, dan wordt een belangrijk element nog gemist in het voornoemde rijtje. Volgens Schaeffer zal de jongere ook op een redelijke manier zelf zijn financiën moeten kunnen beheren. Ook Voeten noemt het hebben van een eigen inkomen als voorwaarde voor succesvolle integratie. De meeste jongeren vanaf 18 jaar beheersen deze taakvaardigheid niet. Dit geldt in het algemeen, maar zeker voor jongeren die de pleegzorg verlaten. Wettelijk gezien is de jongere met 18 jaar volwassen en kan een uitkering of studiefinanciering aanvragen. Op hetzelfde tijdstip stopt de pleegzorg, dat wil zeggen dat pleegouders geen financiële vergoeding meer ontvangen en geen aanspraak op begeleiding meer kunnen maken. In de praktijk blijken zowel de pleegouders als de pleegjongere hierop niet goed voorbereid te zijn en zien zich geconfronteerd met de nieuw ontstane situatie. Dit heeft gevolgen voor de relatie tussen de jongere en diens pleegouders; in veel gevallen komt de relatie onder druk te staan. Er moeten in korte tijd veel beslissingen genomen worden, waarbij de jongere in veel gevallen onvoldoende zicht heeft op de eigen (on)mogelijkheden. Typerend voor adolescenten is immers de overwaardering van hun eigen mogelijkheden. Velen zien het bereiken van het 18^{e} levensjaar als het punt om zich los te maken van de zorg en eindelijk de regie over het leven in eigen hand te nemen. We zien hier een gezamenlijke taak weggelegd voor de pleegouders en pleegzorg.
Huisvesting is ook een punt wat beide deskundigen genoemd hebben. Om emotionele of praktische redenen kan overeengekomen worden dat pleegjongeren na hun 18^{e} in het pleeggezin blijven wonen tot de studie is afgerond of er werk is gevonden. Dit hoeft geen problemen op te leveren als de relatie tussen beiden goed is. Waar er sprake is van gespannen verhoudingen, psychosociale of emotionele problemen stuit men op – vaak – onoverkomelijke problemen. De jongere moet een eigen woonplek vinden en zich zien te redden. Hij wordt in staat geacht de levenstaken behorende bij de adolescentie fase te hebben volbracht en te kunnen voldoen aan de eisen die gesteld worden door de maatschappij.De realiteit is echter minder rooskleurig en dat wordt door pleegouders steeds opnieuw aangegeven en als frustrerend ervaren. De jongere die in deze fase, volgend op de pleegzorg, in de problemen komt moet zelf hulp inroepen. Hij moet dus ook zelf inzien dat hij het niet redt. Dit gebeurt niet vanzelf, het inzicht in de eigen situatie en problematiek ontbreekt veelal. Komt hij in de hulpverlening terecht, bij wie komt hij dan terecht? Er blijkt

een grote onwetendheid te bestaan bij het algemeen maatschappelijk werk over achtergronden en problemen die specifiek zijn voor (ex-)pleegjongeren.

3.4 Matching

Om een kind optimaal te laten functioneren heeft het een veilige omgeving nodig. In die veilige omgeving kan het werken aan zijn levenstaken. Als dit niet bij de ouders kan is het belangrijk dat dit bij pleegouders kan. Daarom wordt gekeken of er een goede match mogelijk is.
In de pleegzorg betekent matching dat men nagaat of pleegkind en pleeggezin bij elkaar passen. Het is als met een sleutel en een slot. Deze moeten bij elkaar passen, anders is de combinatie onbruikbaar (Strijker, 2001).

Dit proces is niet eenvoudig. Het gaat vooraf aan de plaatsing. Het is belangrijk dat er een goede klik is tussen kind en gezin. Dan kan een kind optimaal groeien en ontwikkelen.
Het is belangrijk dat bij een pleegkind het juiste pleeggezin gezocht wordt. Er wordt gekeken naar hoe het kind is, wat zijn mogelijkheden zijn en of er problemen (te verwachten) zijn. Ook wordt gekeken naar de pleegouders en de eventuele eigen kinderen; wat kunnen zij dit pleegkind bieden. Welke hulp en begeleiding is hierbij nodig.
Pleegkinderen hebben meer problemen dan kinderen die nog thuis wonen. Dit maakt een goede match des te belangrijker.
Hoe gaat het in de praktijk aan toe? In de meeste gevallen leest een goed ingewerkte deskundige het rapport van het kind en kiest vanuit zijn ervaring daar een passend gezin bij. Dit is een nogal persoonsgebonden aanpak, die een plaatsing niet altijd tot een succes maakt. Dan hebben we het nog niet eens gehad over crisisplaatsingen, waar geen of nauwelijks matching aan te pas komt. De nood is bepalend voor de oplossing die gezocht wordt. En bij gebrek aan pleeggezinnen is men blij een kind ergens te kunnen plaatsen. Gezien het belang van de uitwerking van een goede plaatsing, willen we daar nu verder op in gaan.

Wat is belangrijk voor een goede plaatsing? Uit vroegere onderzoeken naar plaatsingsfactoren kwam het volgende naar voren:

- Hoe jonger het kind op het moment van plaatsing, hoe groter de kans dat de plaatsing slaagt.
- Een autoritaire opvoedingstijl van de pleegouders. Het idee bij de pleegouders dat de ontwikkeling bepaald wordt door erfelijke factoren en de neiging van de pleegouders het kind volledig te willen bezitten doen de kans toenemen op het mislukken van de plaatsing.
- Een negatieve invloed van de eigen ouders vergroot de kans op mislukken.
- De kwaliteit van de begeleiding van pleegouders of –instelling is van invloed op het verloop van de plaatsing.
  (Strijker, 2001)

Strijker geeft in zijn onderzoek verder aan dat een match uit drie elementen bestaat: een set kind elementen, een set pleeggezin kenmerken en een bepaald vergelijkingscriterium.

Als we kijken naar de onderzochte pleegkinderen zijn er vier typen pleegkinderen geconstrueerd. Dit is gebeurd aan de hand van Gedragsvragenlijsten. Deze vier typen pleegkinderen zijn:

1. **Normaal.** De kinderen vertonen over het algemeen geen problemen.
2. **Agressief Delinquent**. Ze vertonen delinquent en agressief gedrag en sociale problemen.

3. **Aandachtsproblemen-Sociale problemen**. Deze kinderen zijn verlegen en schuchter, hebben vaak slechte leerprestaties op school, veel somatische klachten en zijn snel vermoeid.
4. **Teruggetrokken-Sociale problemen**. Deze kinderen hebben problemen als type 2 en 3 maar zijn daarbij angstig, isoleren zich, hebben last van cognitieve problemen en een gedeprimeerde stemming.

De gedachte achter het vooraf typeren van de kinderen is, dat zo beter de verwachtingen op elkaar kunnen worden afgestemd. Ook zijn er bij het ene type kind meer problemen te verwachten dan bij het andere. Als hier mee gewerkt wordt zou ook de begeleiding hierop kunnen worden afgestemd. Er is dan meer begeleiding nodig waar meer problemen worden verwacht.

Als we kijken naar de onderzochte pleeggezinnen dan zijn er 4 typen pleeggezinnen naar voren gekomen. Hierbij is gekeken naar het gezinsfunctioneren van het pleeggezin met behulp van de gezinsklimaatschaal. Het zijn de volgende typen pleeggezinnen:

1. **Conformerend**. De pleegouders leggen een sterke nadruk op aanpassing aan vaste regels, normen en gewoonten. Er is weinig belangstelling naar anderen en de maatschappij.
2. **Structuur**. De pleegouders hebben hechte gezinsrelaties en een duidelijke gezinsstructuur.
3. **Betrokken**. Er is een geringe gezinsstructuur. Pleegouders zijn sterk maatschappelijk en sociaal geëngageerd. In het gezin is veel ruimte voor het uiten van gevoelens.
4. **Fragiel-gestructureerd**. Er is een geringe mate van betrokkenheid op elkaar, weinig nadruk op aanpassing, weinig stimuleren van zelfstandig worden en weinig gebruik van opvoedingstechnieken. Wel is er een relatief duidelijke gezinsstructuur.

Nu kinderen en gezinnen zijn getypeerd kunnen pleegkinderen en pleeggezinnen op factoren met elkaar vergeleken worden. Uiteindelijk is met behulp van de volgende factoren gekeken of er bepaalde succesvolle combinaties zijn: probleemgedrag van het pleegkind, gezinsklimaat van het pleeggezin en opvoedgedrag van de pleegouder.

De onderzoekers kwamen tot de volgende succesvolle combinaties.

Type Kind	**Type Pleeggezin**
Teruggetrokken-Sociale problemen	Geen
Agressief-Delinquent-Sociale problemen	Structuur
Aandachtsproblemen-Sociale problemen	Fragiel-gestructureerd
Normaal	Conformerend
Geen	Betrokken

Als we kijken naar kinderen van het type Teruggetrokken-Sociale problemen, dan zien we dat ze niet passen in een pleeggezin. In een gesprek met H. Vogel (gedragswetenschapper, Lindenhout) is gebleken dat dit type kind doorgaans is aangewezen op residentiële plaatsing.
Kinderen met Agressief-Delinquent-Sociale problemen handhaven zich het best in een pleeggezin van het type Structuur. Dit pleegkind heeft een relatief hoog risico op een ongunstig voortijdige beëindiging (breakdown) van de pleeggezinplaatsing. Extra begeleiding lijkt dan ook gewenst.
Kinderen met Aandachtsproblemen-Sociale problemen zijn plaatsbaar in het type Fragiel-gestructureerd, maar ook in het type Structuur.
Kinderen van het type Normaal zijn plaatsbaar bij de typen Conformerend, Fragiel-gestructureerd en Structuur.

Pleegkinderen lijken zich niet goed te ontwikkelen in het pleeggezin van het type Betrokken. Zelfs sommige pleegkinderen van het type Normaal ontwikkelen in dit type pleeggezin problemen.
Gelet op bovenstaande moge duidelijk zijn hoe belangrijk een goede match is!

3.5 De duur van het verblijf in een pleeggezin

Na de match is de vraag hoe lang een kind in een gezin blijft en wat het achterliggende doel is. Een doel kan zijn terugkeer naar de ouders. Dan is de plaatsing vaak kortdurend. Is teruggaan naar de ouders geen optie dan is de plaatsing voor langere tijd. Afhankelijk van de leeftijd van het kind is dat een kortere of langere periode. In principe stopt de zorg bij 18 jaar.
In de literatuur is weinig geschreven of onderzocht over de invloed van de lengte van de plaatsing. Wel wordt regelmatig geschreven dat het fout kan gaan in een pleeggezin. Het kan om allerlei redenen fout gaan, één ervan is zoals in het vorige onderdeel beschreven een onjuiste matching van pleegkind met pleeggezin.
Wat de reden ook is van een voortijdige beëindiging van de plaatsing, het kind vertrekt en heeft er weer een probleem bij. Een negatieve ervaring, die problemen kan opleveren bij zijn verdere ontwikkeling. Zo'n voortijdige beëindiging van de plaatsing wordt in de literatuur een 'breakdown' genoemd. Volgens Strijker (2001) blijkt uit de Nederlandse literatuur dat het percentage breakdowns rond de 30% fluctueert.
Factoren, die met breakdowns verband en die de verblijfsduur positief of negatief beïnvloeden zijn:

- De leeftijd van het kind bij opname in het pleeggezin. Hoe ouder, hoe groter het risico van een breakdown.
- De hulpverleningsgeschiedenis van het kind. Hoe langer deze is, hoe groter het risico van een breakdown.
- De gedragsproblemen van het kind ten tijde van de opname in het pleeggezin.
- De leeftijd van de pleegouder. Hoe ouder de pleegouder (bij voorkeur boven de 45 jaar) hoe kleiner het risico van breakdown.
- De motivatie van de pleegmoeder. Is de motivatie een 'speelkameraadje' voor eigen kinderen, dan is de kans op een breakdown groter. Is de motivatie algemene interesse in kinderen dan verlaagt dit de kans op een breakdown.
- De gezinssamenstelling van het pleeggezin. Een groot leeftijdsverschil tussen pleegkind en eigen kinderen verkleint de kans op een breakdown.

Verder wordt gesteld dat kinderen met ernstige emotionele problemen of kinderen die ernstige problemen met anderen hebben, een groter risico hebben op een breakdown. Ook kinderen met matig ernstige problemen, waar een sterke nadruk ligt op de aanpassing aan de omgeving en waar een appèl wordt gedaan op eigen verantwoordelijkheid, lopen een groter risico.
Een breakdown heeft nare gevolgen, zowel voor het pleegkind als de pleegouder. Het pleegkind heeft er weer een negatieve ervaring bij. Naarmate een plaatsing langer duurt, is er over het algemeen meer stabiliteit en kan er vertrouwen groeien. Dit is een positieve ervaring, die van invloed kan zijn op de ontwikkeling van het kind.
Wij denken dat de hierboven beschreven ervaringen en het verloop van de ontwikkeling van het pleegkind bepalend zijn of de jongere zich later kan redden in de maatschappij. Toch hebben wij dit verband niet kunnen vinden in de literatuur. Wij zullen in het interview hier specifiek aandacht aan geven en kijken of we hier aanwijzingen voor kunnen vinden.

3.6 Leeftijd bij het verlaten van het pleeggezin

Zoals in de aanleiding van dit onderzoek al is geschreven, is de leeftijd dat kinderen volwassen worden verlaagd naar 18 jaar. Dit heeft tot gevolg dat deze jong volwassenen, die eigenlijk nog in de adolescentie fase zitten, een aantal rechten hebben gekregen, maar natuurlijk ook de bijbehorende plichten. Het kiesrecht is hier een voorbeeld van, maar ook

het recht om een uitkering aan te vragen. Van de jongvolwassene wordt verwacht dat ze hun verantwoordelijkheid ten opzichte van zichzelf en de maatschappij kennen en daar zorg voor dragen. De vraag is echter: is hij daar al aan toe?
Het kan zijn dat de gevolgen van deze wettelijke regelgeving nog niet zichtbaar zijn gemaakt en dat het de reden is dat we hier geen informatie over hebben kunnen vinden. In een onderzoek (Heijden, van der e.a. 2006) staat dat van de geïnterviewden 58% van de vertrokken jongeren met psychosociale problemen te kampen heeft. En dat zij veelal terugvallen op het pleeggezin waar zij een tijd gewoond hebben. Zij zoeken hulp bij financiële problemen, het invullen van papieren of als ze hun situatie niet meer aan kunnen. De vraag blijft overeind of dit ook in deze mate zou voor komen als zij tot hun 21e jaar hulp hadden gekregen?

Bij veel pleegouders leeft er onvrede over deze gang van zaken. Ook ervaren zij onbegrip in hun netwerk en krijgen regelmatig het verwijt dat zij een kind 'zomaar' op straat zetten. Uitleggen hoe complex de situatie is en kan zijn zet niet veel zoden aan de dijk.
Het lijkt ons alleszins de moeite waard hier in ons onderzoek ook aandacht aan te besteden.

3.7 Loyaliteit

3.7.1. Inleiding

Wij zijn nu aangekomen bij het innovatieve deel in het onderzoek, namelijk de factor loyaliteit. Speelt loyaliteit een rol in het succesvol integreren in de maatschappij? In het contextuele gedachtegoed is er aandacht voor verbindingen en relaties. Wij denken dat loyaliteit een belangrijke toevoeging is op de bovenstaande factoren. Verbindingen en relaties hebben te maken met de essentie van het bestaan. Juist in de verbindingen en relaties ontmoeten pleegkinderen problemen. Het begint vaak al bij de problemen thuis, waardoor er geen veilige relatie kan ontstaan. Hoe geven ze vorm aan die relatie als ze in een pleeggezin komen?
'Loyaliteit' betekent volgens Van Dale: 1.getrouwheid aan een verplichting of verbintenis, 2. eerlijkheid, oprechtheid. Strijker (2006) geeft aan: "Loyaliteit betekent dat men een voorkeursbehandeling geeft aan mensen waarmee men een relatie heeft. De voorkeursbehandeling is noodzakelijk omdat men aanspraken op elkaar heeft opgebouwd en daardoor wederzijdse verplichtingen heeft".
Tussen ouders en kinderen is er sprake van een genetische onvervangbare en daardoor unieke band. Ze zullen altijd met elkaar verbonden blijven, ook als het kind niet meer bij zijn ouders woont, maar bijvoorbeeld in een pleeggezin (Dam, van 1999).
Bij pleegkinderen speelt dit vaak een rol. Pleegkinderen blijven trouw aan hun ouders, maar ze hebben ook te maken met pleegouders waar ze een relatie mee (kunnen) ontwikkelen. Het is belangrijk dat er ruimte wordt gegeven aan de pleegkinderen om de relatie met de pleegouders op te bouwen. Daarnaast moet de band met de ouders erkend worden. Ze leven anders steeds in het spanningsveld tussen ouders en pleegouders, twee verschillende werelden.
De vragen die dan ook bij ons opkomen zijn: Hoe werkt loyaliteit uit als het kind met meerdere opvoeders te maken krijgt? Aan wie zal hij zich conformeren en bij wie wil hij horen? Hoe zal hij zijn toekomst inrichten? Gaat loyaliteit aan de ouders ten koste van die aan pleegouders, kunnen ze naast elkaar bestaan? Kan een pleegkind de twee werelden verenigen tot één werkelijkheid? Heeft dit alles invloed op het succesvol integreren in de maatschappij? Wij gaan dit deel onderzoeken aan de hand van de contextuele theorie.

De contextuele theorie gebruikt geheel eigen termen en wijkt daarmee af van het jargon binnen de hulpverlening. Om verwarring te voorkomen werken we in het kort de theorie van Nagy uit. Om het overzichtelijk te houden beperken we ons tot dat wat verband houdt met de thematieken en problematiek binnen de pleegzorg.

De contextuele benadering verwijst met het woord ‘context’ naar de dynamische verbondenheid van de mens met zijn betekenisvolle relaties over verschillende generaties. Ieder mens maakt deel uit van een familiaal netwerk van verhoudingen, waarin iedereen met iedereen verbonden is in een dynamische balans van geven en nemen.

3.7.2. Vier dimensies

1. **de feiten**

Wanneer we iemands levensverhaal willen begrijpen is het noodzakelijk dat we eerst kijken naar de feiten die het bestaan van die persoon beïnvloeden: ziekte en gezondheid, erfelijke belasting, echtscheiding of dood van een ouder, uithuisplaatsing, werkeloosheid, natuurrampen, geslacht en sociaal-economische klasse. Deze feiten worden niet alleen in deze generatie geëxploreerd, maar ook in de vorige generaties. We gaan ervan uit dat de feiten uit het leven van een ouder ook voor de kinderen consequenties hebben.

2. **psychologie**

We kunnen het levensverhaal ook onderzoeken vanuit de tweede dimensie, de psychologie. Hoe hebben mensen de feiten en gebeurtenissen uit hun leven verwerkt? Wat voor gevolgen hebben die feiten gehad voor hun persoonlijkheidsontwikkeling? Hoe voelen zij zich, hoe denken ze, hoe beleven ze zichzelf en anderen?

3. **interacties**

De derde dimensie van waaruit het verhaal onderzocht wordt is die van de interactie, de communicatiepatronen en de onderlinge beïnvloeding tussen mensen. Een netwerk is niet maar een optelsom van individuen met hun individuele psychologie. Er ontstaan in dat netwerk patronen van waarneembaar gedrag tussen mensen die gereguleerd worden door zogenaamde dynamische systeemkrachten.

4. **de relationele ethiek**

De contextuele benadering wil de levensgeschiedenis ook bekijken vanuit een vierde dimensie, die verweven is met de feiten, de psychologie en de interacties en daarmee onlosmakelijk verbonden is. De tweede en derde dimensie helpt om mensen te begrijpen. Om ze te motiveren tot verandering is de vierde dimensie nodig, omdat mensen uiteindelijk ten diepste bewogen worden door recht en rechtvaardigheid. Het gaat hier over het recht in de relatie.
Er bestaat in families een onzichtbaar grootboek waarin die balansen tussen de familieleden bijgehouden worden. Wat in de ene generatie uit balans is geraakt, probeert men in de volgende generatie weer in evenwicht te brengen. Dit is een dynamiek die zowel als een hefboom tot verbetering van de toekomst kan leiden, als tot het steeds weer herhalen van destructieve patronen. Contextuele therapie richt zich dan ook voornamelijk op het beïnvloeden van deze dynamiek.
Door deze vierde dimensie brengt Nagy de ethiek binnen in de psychotherapie, dus het uitgangspunt dat mensen aanspreekbaar zijn voor de belangen van de ander, en niet alleen gericht zijn op bevrediging van hun eigen behoeften. Kernwoorden binnen deze dimensie zijn ‘loyaliteit’ en ‘de balans van geven en nemen’. Beide krachten zijn verweven met elkaar. Om aan te geven hoe groot de impact hiervan is op het leven van mensen werken we hieronder deze kernwoorden verder uit.

3.7.3. Loyaliteit

Wat onder loyaliteit verstaan wordt is niet in één zin uit te leggen, omdat het als het ware verschillend uitwerkt in de verschillende relaties. De band tussen ouders en hun kind is anders dan de band die pleegouders opbouwen met hun pleegkind. Er is verschil in de band die een kind heeft met zijn ouders en die tussen vrienden of collega’s. Ook een scheiding, het moeten kiezen tussen ouders onderling wordt hierin benoemd. Hieronder geven we de onderverdeling aan:

1. **existentiële en verworven loyaliteit**

De existentiële band tussen ouders en kinderen is onverbreekbaar. Door het feit dat een kind het leven krijgt van zijn ouders, ontstaat er tussen hen een onomkeerbare band van wederzijdse rechten en verplichtingen, verdiensten en schulden, die verder in de relatie vorm krijgt. Of het kind deze band nu wil of niet, als positief of negatief ervaart, hij bestaat. En kan niet verbroken worden, wel ontkend. Loyaliteit is dus geen gevoel, maar een zijnsgegeven. Een van de kanten van de existentiële verbondenheid is dat de ouders verantwoordelijk zijn voor het kind, door het feit dat zij het op de wereld hebben gezet. Het kind heeft krachtens het feit van zijn bestaan recht op liefde, verzorging, opvoeding enzovoort. Door zorg en inspanning en verantwoordelijk ouderschap verdienen die ouders nog meer loyaliteit van hun kind. Dan voegt zich bij de existentiële loyaliteit ook nog de verworven loyaliteit.
Waar er echter sprake is van verwaarlozing, mishandeling en verlating door de ouders, komt het kind klem te zitten tussen het pijnlijke feit tekortgedaan te worden en loyaal te zijn aan die ouders waaraan het kind het leven te danken heeft. De druk van de buitenwereld kan hierin nog extra belastend zijn: “Zo’n dronken moeder verdient jouw bezorgdheid niet. Jij moet spelen en je geen zorgen maken over ouders die zich ook geen zorgen maken om jou”.
Waar het kind door anderen dan de eigen ouders wordt opgevoed, komt er een splitsing: zijn existentiële loyaliteit ligt bij zijn biologische ouders, terwijl de mensen die hem opvoeden (pleegouders e.a.) door hun dagelijkse investering verdienste verwerven tegenover het kind, en zijn loyaliteit verdienen (verworven loyaliteit). Waar de existentiële en verworven loyaliteit van het kind opgesplitst zijn, betekent het een extra belasting voor het kind om die loyaliteiten met elkaar te verzoenen in zijn leven. Dit is een moeilijke opdracht, die nog verzwaard kan worden als de ouders het niet eens zijn met de plaatsing en de opvoeders (pleegouders) zich negatief uitlaten over die ouders.

2. **verticale en horizontale loyaliteit**

Ouders en kinderen zijn verbonden door verticale loyaliteit. Deze is asymmetrisch: het kind is in eerste instantie gerechtigd meer te ontvangen dan te geven in die balans en de ouder heeft in die balans meer verantwoordelijkheid voor het kind dan andersom.
Horizontale loyaliteit ontwikkelt zich in gekozen relaties (zoals partner, vrienden) en is in principe symmetrisch en wederkerig: beide partijen dragen evenveel verantwoordelijkheid voor de rechtvaardigheid van de balans.
Loyaal zijn aan iemand houdt een keuze in voor die persoon en een willen voldoen aan zijn verwachtingen en rekening houden met zijn belangen.

3. **loyaliteitsconflicten**

Loyaliteiten kunnen ook met elkaar botsen. Als men niet openlijk loyaal kan zijn tegenover de ouders omwille van een andere relatie of niet loyaal kan zijn tegenover een ander omwille van de ouders, dan spreken we van een loyaliteitsconflict. Dit is iets wat onlosmakelijk met het leven verbonden is. Iedereen krijgt hiermee te maken. Het vraagt van ons een steeds weer zoeken naar een nieuw evenwicht van geven en ontvangen in onze verbondenheid met anderen. Loyaliteitsconflicten spelen een grote rol bij ouders en pleegouders in hun relatie met elkaar en in de relatie met het kind.

4. **gespleten loyaliteit**

Kinderen kunnen klem raken in de ergste vorm van loyaliteitsconflict: de gespleten loyaliteit tussen hun ouders. Ze moeten als het ware partij kiezen voor één ouder tegen de andere ouder, terwijl hun wortels bij beide ouders liggen en ze tegenover beiden loyaal willen blijven. Het geven aan de ene ouder wordt dan gelijk aan de andere ouder tekort doen.
Je zou in dat geval kunnen voorstellen dat er zich onder het kind dat met één been op de grond van de vader en met het andere been op de grond van moeder staat, een scheuring in die grond voordoet. Het kind heeft nu twee mogelijkheden. Het kan krampachtig proberen zijn loyaliteit aan beide ouders vast te houden en als de afgrond dan te groot wordt, valt het er in. Dit zijn de kinderen die zichzelf in verregaande mate opofferen om hun ouders te

verbinden. Psychosomatische klachten, depressie, zelfmoordpogingen, automutilatie en gedragsproblemen zijn dan bekende symptomen.
Een andere mogelijkheid is dat het kind zich redt door op één helft te springen en de andere los te laten: “Moeder is goed. Vader is slecht en ik wil niks meer met hem te maken hebben”. Dan gaat de loyaliteit aan vader ondergronds: onzichtbare loyaliteit.

5. **onzichtbare loyaliteit**

Loyaliteit wordt onzichtbaar als men niet openlijk loyaal kan zijn. En men dus de loyaliteit gaat ontkennen. Deze onzichtbare loyaliteit brengt per definitie onvrijheid met zich mee. Ze werkt door in andere relaties op een destructieve manier. Dit onrecht wordt verhaald op onschuldige derden. Dit kan zijn op hun partner, hun kind of anderen uit hun omgeving. Wij vragen ons af óf en op wie pleegkinderen, die niet openlijk loyaal mogen zijn naar hun eigen ouders, dit onrecht verhalen. Het is niet eenvoudig dit aan te tonen, doordat ‘het verhaal halen’ op vele manieren uitgeleefd kan worden. Dit kan agressief gedrag zijn, seksuele uitspattingen of drankmisbruik. Maar ook de onmacht om de ander lief te hebben. (Michielsen, Mulligen, van & Hermkens, 2003).

3.7.4. Balans van geven en nemen

1. **balans van geven en nemen**

Een rechtvaardige relatie is een relatie waar op lange termijn een evenwicht bestaat tussen wat we investeren en wat we van de ander ontvangen. Waarin met ons rekening gehouden wordt en wij rekening houden met de ander. Een kind dat opgroeit tussen voldoende zorgzame volwassenen leert hen te vertrouwen. Maar ouders moeten ook kunnen zien dat het kind iets terug doet: een baby geeft vertrouwen terug, een ouder kind gaat ook dingen voor ouders doen. Als de ouders dit niet zien en zij het kind geen erkenning geven voor wat het terugdoet, dan blijft een kind steeds bij de ouders in de schuld staan zonder daar iets tegenover te kunnen stellen. Het kind heeft dus het recht om iets aan zijn ouder te geven. Dit is één van de vernieuwende inzichten van de contextuele benadering. Door zorg te geven aan anderen verdienen we het recht op zorg van anderen aan ons. Daardoor wordt geven in een relatie even belangrijk als ontvangen. Een kind dat niet gezien wordt in wat het geeft, houdt daar een pijnlijk gevoel van tekortschieten, van onrecht aan over. Als wat iemand geeft echt gezien en ontvangen wordt, neemt zijn vertrouwen in zichzelf en de ander toe (zelfvalidatie): hij voelt zich betekenisvol voor anderen. Pas dan durft hij voor zichzelf op te komen, grenzen te stellen aan anderen (zelfafbakening), hij kan geven zonder zich geheel weg te cijferen.

2. **opbouwen van destructief gerechtigd zijn**

Volwassenen kunnen zo in de knoei zitten met zichzelf dat ze geen oog meer hebben voor het kind, dat zo hard oefent in vertrouwen naar hen toe. Het wordt echt problematisch als ouders zelf met een schrijnend tekort aan bijvoorbeeld vertrouwen zitten en ze verwachten dat het kind hun tekort invult. En dit op een leeftijd dat het daartoe niet in staat is. Of op een manier die niet passend is in het kader van een gezonde ontwikkeling van het kind. Dit wordt parentificatie genoemd: de rollen worden omgekeerd. Het kind moet meer zorg hebben voor de ouder dan de ouder heeft voor het kind.
Waar het kind geen betrouwbaarheid ontmoet in zijn relaties, wordt het daardoor destructief gerechtigd: het krijgt hierdoor als het ware het recht om anderen te wantrouwen en af te wijzen, het recht om herstel te eisen bij anderen voor wat het vroeger is aangedaan, om wraak te nemen zelfs. Als een kind zich op dit recht beroept, zal het als volwassene zijn relaties met anderen (partner, kinderen, onschuldige derden) belasten met dit wantrouwen en die kwaadheid, waar die anderen dit niet verdiend hebben. Op die manier wordt opnieuw onrecht veroorzaakt. Het zal erkenning claimen bij anderen en daarmee zijn ouders sparen, die hem eigenlijk tekort hebben gedaan (roulerende rekening).
Dit wordt ook wel genoemd het proces van leunen op destructief recht en kan verschillende vormen aannemen tussen deze twee uitersten:

- enerzijds niet kunnen geven en dus niet kunnen zien wat het effect van zijn destructief gedrag op anderen is;
- anderzijds niet kunnen ontvangen en dus de ander niet de kans geven om zijn relationele schuld in te lossen, waardoor men opnieuw uitgebuit en door anderen onrechtvaardig behandeld wordt.

Roulerende rekeningen worden dikwijls doorgegeven van ouder op kind.

3. **legaat en delegaat**

Het legaat is de ethische verplichting om het erfgoed dat men ontvangen heeft van de vorige generaties, zodanig in zijn eigen leven vorm te geven, dat het een constructieve bijdrage betekent aan de volgende generaties. Bij een legaat wordt rekening gehouden met de belangen van het kind, nu of in de toekomst.
Er is sprake van een delegaat wanneer de belangen van de ouders, al of niet bewust, voorrang krijgen boven die van het kind. Wanneer de balans van geven en ontvangen bij de ouder ernstig verstoord is, kan deze de belangen van het kind moeizaam behartigen omdat de belangen van de ouder zelf te veel op de voorgrond dringen (Michielsen, 2005).

3.7.5. Conclusie

De bovenstaande uiteenzetting van de contextuele theorie willen we als uitgangspunt gebruiken bij de opzet van het interview. Het is echter moeilijk om vragen te stellen die informatie verschaffen over loyaliteit en die tegelijk ook ruimte laat voor de jongere loyaal te zijn aan ouders en aan pleegouders. We maken daarom ook gebruik van de informatie die bij bijvoorbeeld hechting genoemd wordt, die ook contextueel geduid kan worden. We hopen zo te ontdekken welke invloed loyaliteit heeft op het gedrag en de ontwikkeling van kinderen. Wij zijn benieuwd of deze factor van invloed is op het succesvol integreren in de maatschappij. Een moeilijkheid bij ons onderzoek is het feit dat wij hierover niets hebben gevonden in de literatuur of anderszins. Er is geen referentiepunt. Toch hopen wij dat we bruikbare informatie vinden om de pleegzorg handvatten te kunnen bieden, juist in de laatste fase. Het doel hiervan is het slagingspercentage van een succesvolle integratie te vergroten.

Hoofdstuk 4 Interviews

4.1 Opzet en verantwoording

Verantwoording van de interviewvragen.
We hebben stil gestaan bij de vraag: wat willen we weten van deze jongeren.
In de literatuurstudie zijn we zes factoren langsgelopen die een rol kunnen spelen bij het succesvol integreren in de maatschappij. We vonden in alle factoren elementen die daar in een rol kunnen spelen, dus bij de ontwikkeling van het kind, de matching, de duur van het verblijf in het pleeggezin, de leeftijd dat het pleeggezin werd verlaten en de loyaliteit van het kind naar zijn (pleeg)ouders. Om dit te checken bij de doelgroep hebben we besloten per item de jongeren een aantal vragen te stellen. We denken dat we de literatuurstudie en het onderzoek meer recht doen door alle factoren in het interview aan bod te laten komen, dan dat wij ons alleen richten op het innovatieve van ons onderzoek, namelijk het vraagstuk van de loyaliteit. Het interview is daarom langer geworden dan we oorspronkelijk gedacht hadden. Het plaatst het verhaal van de jongere in kwestie beter in de context van wat in de literatuur bekend is. We denken dat loyaliteit – hoewel minder specifiek – een rol speelt bij de beantwoording van veel vragen.

Het interview heeft een chronologische opbouw die recht doet aan de beleving van de jongeren in kwestie.
We zijn begonnen met een inleiding die terugkoppelde op de verstuurde brief, mail en/of het telefoongesprek dat vooraf heeft plaatsgevonden. Het doel was de jongere op zijn gemak stellen en de aanleiding van ons onderzoek duidelijk maken. Verschillende jongeren gaven van tevoren aan dat zij bang zijn dat informatie teruggekoppeld wordt naar hun voormalige pleegouders. We benadrukten opnieuw de anonimiteit van de jongere; dit stond ook in de uitnodiging al beschreven.

Na de inleiding nodigden we de jongeren uit om iets over zichzelf te vertellen. Het ging om wat feitelijkheden uit het hier en nu. Dit deden wij om een beeld te krijgen hoe zij nu in het leven staan.
Vervolgens kwam de uithuisplaatsing aan de orde. De antwoorden op deze vragen gaven ons informatie over de leeftijd ten tijde van de uithuisplaatsing, de lengte van het verblijf in het pleeggezin en of er sprake is geweest van breakdowns. Dit gaf ons zicht op de ontwikkelingsfase waarin deze gebeurtenis heeft plaatsgevonden en hoe die heeft uitgewerkt op de ontwikkeling en het gedrag van de jongere.
Het volgende onderwerp was de matching. Wij zijn ervan uitgegaan dat zij zelf niet weten hoe de match tot stand gekomen is. Maar door hun beschrijving van zowel het pleeggezin als van zichzelf konden wij verklaren waarom deze match succesvol is geweest of tot een breakdown heeft geleid.
De vragen over de ontwikkeling gaven ons een beeld van de jongere. We zijn niet op alle in de literatuurstudie genoemde zaken ingegaan. We hebben ons beperkt tot de sociale situatie, het sociale netwerk en ontwikkelingselementen in het gedrag. We hebben zo een beeld gekregen hoe de ontwikkeling bijdraagt in de (on)mogelijkheden die een jongere tot zijn beschikking heeft om zich in de samenleving staande te houden.
De vragen over de hechting hebben zicht gegeven op de soort hechting (onveilig, veilig of angstig) en hoe die invloed heeft op de relatie met ouders en pleegouders. We stelden hier een open vraag, namelijk wie de belangrijkste persoon is in zijn leven. De belangrijkste persoon heeft het vertrouwen van het kind. Het kan van die ander op aan en in moeilijke situaties zal hij daar steun en advies vragen. Aan de hand van dit antwoord hebben we dit deel verder geëxploreerd.
De vragen over loyaliteit waren niet gemakkelijk te bedenken. We merkten dat de begrippen hechting en loyaliteit erg dicht bij elkaar liggen. Wat we wilden weten is hoe loyaliteit invloed heeft op de relatie met de eigen ouders en met die van pleegouders. Van den Eerenbeemt

stelt dat een pleegkind een grote zorger is, eigenlijk altijd geparentificeerd door de zorg die het heeft voor de ouders. Wij wilden weten hoe die zorg vorm krijgt als hij niet meer bij zijn ouders woont. Wat als de jongere niet loyaal mocht zijn, hoe werkte dit uit in zijn gedrag en houding ten opzichte van de andere partij. Is te zien dat destructief recht wordt doorgegeven aan de volgende generatie en dat je kunt spreken van een roulerende rekening? Is onzichtbare loyaliteit aan te tonen? In hoeverre is de jongere vrij om eigen keuzes te maken, om te kiezen uit de 2 werelden?
Bij de overige vragen willen we boven tafel krijgen in hoeverre de jongere voorbereid was om op eigen benen te staan. Was er aandacht voor de levenstaken van de adolescentiefase en hoe is daar gestalte aan gegeven? Wat is daarvan het gevolg voor zijn functioneren nu? In de Vertrektraining wordt gesteld dat het hebben van een toekomstperspectief de jongere helpt zijn zaakjes op orde te brengen. De Vertrektraining begeleidt jongeren (die nog thuis wonen) in een korte tijd (10 weken) bij de stap naar zelfstandigheid. Met hulp van een mentor moet een jongere zorgen voor een woonplek, daginvulling, inkomen en netwerk. Het toekomstperspectief werkt als een soort drive voor hen.
Verder wilden we weten in hoeverre aandacht is besteed aan het vertrek, het zelfstandig worden van de jongere. Deze informatie hebben we gebruikt in de signaleringslijst die we voor de laatste fase van de pleegzorg hebben opgesteld.
Als laatste gaven we de jongere de mogelijkheid aan te geven wat voor hen zinvol was en wat de moeilijkheden waren die zij tegenkwamen. Dit hebben we meegenomen in de aanbevelingen aan het eind van het onderzoeksrapport.

4.2 Ethische verantwoording

Dit onderzoek is ethisch verantwoord, allereerst omdat de jongeren die geïnterviewd zijn op de hoogte zijn gesteld van het onderzoek en de bedoeling ervan. Daarnaast hebben deze jongeren vrijwillig deelgenomen aan het onderzoek. Zij hebben in het interview alleen datgene verteld wat zij zelf wilden vertellen.
De anonimiteit van deze jongeren is gewaarborgd door fictieve namen te gebruiken. De interviews staan vermeld in het logboek van ons onderzoek en niet in het onderzoek zelf; de tekst is alleen beschikbaar voor onze begeleiders. De jongeren zijn anders ondanks de fictieve namen herkenbaar voor pleegzorgbegeleiders en pleegouders.
De geluidsopnames van de interviews zijn na verwerking ervan gewist. Dit hebben wij de jongeren ook toegezegd. Niets van de informatie die zij ons vertelden zal worden teruggekoppeld naar de voormalige pleegouders. Wij zijn ervan overtuigd dat door deze werkwijze de jongeren niet geschaad worden in hun vertrouwen in ons.

4.3 Uitvoering

Wij hebben 15 jongeren een brief of mail gestuurd of gebeld met de vraag of zij bereid waren mee te werken aan ons onderzoek. De brief is te vinden in de bijlage aan het eind van dit rapport.
De adressen of telefoonnummers hebben we gekregen van enkele pleegzorgbegeleiders van Stichting Lindenhout. Wij hebben hen benaderd met de vraag of er nog contact is met jongeren die in pleeggezinnen hebben gewoond. Van deze 15 jongeren hebben 10 positief gereageerd. Vervolgens zijn we de interviews gaan plannen. We wilden in principe bij de jongere thuis afspreken omdat we ervan uitgingen dat zij zich daar prettiger en veiliger zouden voelen om hun verhaal met ons te delen. Dit bleek niet in alle gevallen wenselijk te zijn. We zijn waar nodig uitgeweken naar een restaurant bij hen in de buurt. Na de kennismaking hebben we bij de jongere gecheckt of de bedoeling van het interview hen bekend was en deze waar nodig nog een keer toegelicht. Verder hebben we expliciet gevraagd of ze bezwaar hadden dat we het interview zouden opnemen. Dit was bij niemand het geval. Hierna vertelden we de opbouw van het interview. Per interview waren we uiteindelijk 1 tot ruim 1 ½ uur met elkaar in gesprek. Iedere jongere heeft aangegeven blij te

zijn dat er naar hem geluisterd werd, ook al was het achteraf. Ze wilden meewerken omdat anderen pleegjongeren hier hun voordeel mee zouden kunnen doen. Als dank voor de medewerking kregen zij een kleine attentie van ons.

Van elk interview is een geluidsopname gemaakt. Deze hebben we afgeluisterd en grotendeels uitgeschreven. Bij de uitwerking hebben we de volgorde van het interview aangehouden. Dat wil zeggen dat per factor de tekst werd uitgewerkt en gekoppeld aan de literatuur zoals beschreven in hoofdstuk 3. Daarna hebben we de 10 interviews naast elkaar gelegd en de factoren opnieuw bekeken. We zochten naar verbanden en overeenkomsten in de beleving van de jongeren. Ook hier hebben we steeds de literatuur erbij genomen. Per factor hebben we onze bevindingen beschreven. De tekst hebben we verlevendigd met uitspraken die de jongeren deden.

4.4 De jongeren

We hebben bij 10 jongeren een interview afgenomen. Hiervan waren 7 van het vrouwelijke geslacht en 3 van het mannelijk. Al deze jongeren hadden één of meerdere pleegzorgplaatsingen achter de rug. De leeftijd varieerde van 19 tot 31 jaar. Voor de leesbaarheid van dit rapport blijven deze groep aanduiden als jongeren. De voorgenomen leeftijdsafbakening van 20 tot 24 jaar bleek geen haalbare kaart, doordat het moeilijk was aan adressen te komen. De jongeren die hun medewerking hebben verleend vonden hun motivatie in het feit dat ze (eindelijk) gehoord werden en graag verbeterpunten wilden aandragen voor de pleegzorg en de komende pleegkinderen.
Gezien de privacy van de jongeren zullen de interviews niet integraal worden meegenomen in het onderzoek. Daarom geven we nu een korte schets van de jongeren die hebben meegedaan aan het interview.
De namen zijn gefingeerd, té persoonlijke details zijn weggelaten. Om de jongeren te typeren zullen we alleen de voorletter van de gefingeerde namen weergeven.

A. Is een vrouw van 21 jaar, die begeleid woont en bezig is met een opleiding, waarvoor ze ook stage loopt. Zij heeft tot 2 jaar geleden in een pleeggezin gewoond. A. was 2 jaar toen zij uithuis werd geplaatst en heeft 3 plaatsingen gehad, waarvan 1 in een internaat en 2 in een pleeggezin. Zij heeft geen contact met haar ouders, wel met beide pleeggezinnen. Zij is samen met haar broers en zussen geplaatst.
B. Is een jongen van 19 jaar. Hij woont begeleid en is bezig met een opleiding waarvoor hij ook stage loopt. Hij heeft tot 3 jaar geleden in een pleeggezin gewoond. B. was ongeveer 2 jaar toen hij uithuis geplaatst werd en heeft 5 plaatsingen achter de rug. Hij heeft geen contact met zijn ouders, nog wel met beide pleegouders.
C. Is een vrouw van 24 jaar, zij woont met haar 1 ½ jaar oude kind in een één kamerappartement. Zij krijgt begeleiding met het op de rit krijgen van haar leven. Start binnenkort met een nieuwe opleiding. Zij was 3 à 4 jaar toen ze uithuis werd geplaatst. Ze heeft 5 plaatsingen gehad, waarvan 2 keer in crisis, 1 keer in een internaat en 1 keer in een pleeggezin. Zij heeft samen met een broertje in het pleeggezin gewoond. Zij is daar 6 jaar geleden vertrokken. Heeft kamertraining gehad. Zij heeft nauwelijks contact met haar ouders, nog wel met de pleegouders.
I. Is een vrouw van 25 jaar. Zij woont zelfstandig in een 2 kamerappartement en volgt een HBO studie. Zij was 4 jaar bij de uithuisplaatsing en heeft 4 plaatsingen achter de rug, waarvan 1 in een kindertehuis en 3 in een pleeggezin, samen met een broertje. Op haar 14^{e} is ze weggelopen en heeft weer bij moeder gewoond. Vanaf haar 18e is zij naar de kamertraining gegaan. Zij heeft zowel met haar moeder als met haar vader nog contact, en ook nog met de laatste pleegouders.
J. Is een man van 27 jaar. Hij heeft zijn 4^{e} baan en woont samen met zijn vriendin in een appartement. Hij was 3 jaar bij de uithuisplaatsing, maar was toen ook al bij verschillende familieleden ondergebracht. Hij wordt dan samen met zijn zus nog 3 keer geplaatst, 1 keer in een kindertehuis, 1 keer in een pleeggezin en 1 keer in een

leefgroep. Op zijn 16e gaat hij bij zijn zus wonen en blijft daar tot zijn 20e. Hij heeft nog contact met zijn moeder, niet meer met het pleeggezin.

K. Is een vrouw van 31 jaar. Zij is getrouwd en woont met haar man en kind in een huis. Zij was 6 jaar toen ze uithuis werd geplaatst en heeft samen met haar broertje in een kindertehuis en pleeggezin gewoond, nadat ook zij eerst bij familie is ondergebracht. Zij verlaat het pleeggezin als zij 19 jaar is. Zij heeft met haar vader en moeder contact, niet meer met de pleegouders.

M. Is een vrouw van 27 jaar en woont met haar man in een huis. Zij verwacht haar 1e Kind. Zij was 5 jaar toen zij uithuis werd geplaatst. Zij heeft 8 plaatsingen achter de rug, waarvan 3 keer crisis, 3 keer pleeggezin en 1 keer in een kindertehuis. Ze was bijna 18 jaar toen ze op zichzelf ging wonen. Zij heeft een parttime baan en een eigen bedrijfje. Haar ouders zijn overleden en met het laatste pleeggezin heeft ze nog contact.

P. Is een jonge vrouw van 20 jaar. Zij woont nog bij familie, maar heeft een urgentieverklaring voor een eigen appartementje. P. was bijna 4 toen ze uithuis geplaatst werd. Ze heeft 11 jaar in een pleeggezin gewoond, is daar op haar 15e weggelopen en heeft toen op meerdere plaatsen nog gewoond. In afwachting van een woning blijft ze zolang bij familie. Zij heeft nauwelijks contact met haar moeder, met haar vader helemaal niet meer. Haar pleegouders ziet ze regelmatig.

R. is een man van 21 jaar. Hij woont bij familie, zijn vriendin woont met hun kind bij haar vader. Hij was 6 jaar toen hij uithuis geplaatst werd en is tot zijn 16e in een pleeggezin geweest, samen met een broertje. Hierop volgend heeft hij tot zijn 18e de kamertraining gedaan. Hij heeft via het uitzendbureau werk, maar zit nu in de Ziektewet. Hij heeft nog contact met zijn moeder en met zijn pleegouders.

S. Is een jonge vrouw van 20 jaar. Ze volgt een HBO opleiding en woont sinds korte tijd op kamers. Zij was bij de uithuisplaatsing 6 jaar. Zij heeft in 3 crisisgezinnen en 2 pleeggezinnen gewoond. Zij heeft dus 5 plaatsingen achter de rug. In het laatste pleeggezin woont zij 10 jaar, tot haar 20e en gaat dan op kamers. Zij heeft minimaal contact met haar ouders, maar een goed contact met haar pleegmoeder.

4.5 Analyse interview

4.5.1 Uithuisplaatsing

Uit het interview is gebleken dat teveel kinderen niet gehoord worden over de ophanden zijnde uithuisplaatsing. Dit geldt in feite voor alle plaatsingen en niet alleen de eerste op rij. Wij vinden het logisch dat bij heel jonge kinderen een voorbereiding niet haalbaar is.
De kinderen die in de leeftijd van 3-6 jaar uithuis geplaatst werden, geven aan dat dit onvoorbereid was. De jongeren gaven aan dat ze een voorbereiding gemist hebben en graag gehoord hadden willen worden. In deze fase vindt de ontwikkeling van autonomie plaats. Een kind dat in die fase uithuis geplaatst is, wordt belemmerd in zijn autonomie. Alle jongeren die we hebben geïnterviewd, hebben 3 tot 10 plaatsingen achter de rug. Ze zijn van familie naar crisisopvang, kindertehuis en pleeggezin gegaan. Slechts één van hen is naar een pleeggezin gegaan en daar gebleven tot hij op kamertraining ging.
In de literatuur komen we tegen, dat een uithuisplaatsing een traumatische ervaring is en gevolgen heeft voor de latere ontwikkeling. Ook is de thuissituatie vaak een trauma en heeft de spanning tussen ouders grote invloed op de kinderen. Eén van hen geeft aan dat ze misselijk werd en moest overgeven als haar ouders problemen hadden. Als reactie hierop werd ze stil en volgzaam.
Diverse plaatsingen geven een opeenstapeling van negatieve ervaringen. Het blijkt nu nóg moeilijk voor hen om iemand in vertrouwen te nemen. Eén zegt letterlijk: “Je kunt niemand vertrouwen, hè!” Het wantrouwen is in elk interview naar voren gekomen. Als broertjes en zusjes bij elkaar geplaatst zijn geeft dat een veilig gevoel.

Verder blijkt uit de literatuur dat kinderen problemen aan zichzelf toeschrijven. Wij kwamen in het interview twee jongeren tegen die expliciet zeiden dat zij zichzelf lange tijd als oorzaak van de problemen hebben gezien.

Opvallend is dat alle kinderen uit gebroken gezinnen komen, waar drank, drugs en psychiatrische problemen een rol speelden. Eén van de moeders wordt zwakbegaafd genoemd. Hieruit blijkt dat alle thuissituaties als onveilige beschouwd kunnen worden. Opvallend daarbij is dat veel moeders niet geïnteresseerd zijn in de kinderen. Ze worden teveel in beslag genomen door de eigen problemen. Het contact met één van de ouders komt vaak op latere leeftijd, op initiatief van het kind, weer op gang. Zij zijn dan rond de 12 jaar.

4.5.2 Matching

Als we kijken naar de matching hebben we het onderzoek van Strijker als leidraad genomen. We hebben de kinderen en de pleeggezinnen getypeerd aan de hand van wat de jongeren zelf hebben aangegeven in het interview. We zijn ons bewust dat dit een subjectieve interpretatie is. We hebben deze vrijheid genomen, omdat het hier een kwalitatief- en ervaringsgericht onderzoek betreft.
Van de jongeren die in meer pleeggezinnen zijn geplaatst, hebben we maximaal twee gezinnen uitgekozen om naar de matching te kijken. De plaatsingen bij familie of in een internaat hebben we niet meegenomen.
Als we kijken naar de kinderen vallen de meeste van hen onder het type Aandachts- en Sociale problemen, hiervan zijn drie die ook onder het Normale type lijken te vallen.
Wat de pleeggezinnen betreft hebben we 14 gezinnen getypeerde en zijn we alle vier de typen tegen gekomen. Dit maakt het mogelijk om de verschillende combinaties te vergelijken.
We hebben ontdekt dat wat Strijker aangeeft in de praktijk blijkt te kloppen. Waar de match niet goed was, maar jongeren zijn blijven hangen, zien we dat dit een grote impact heeft op de ontwikkeling van hun persoonlijkheidsfactoren. Zij hebben zich in vergaande mate aangepast aan de eisen van het (conformerende) pleeggezin.
De meeste gezinnen zijn als Structuur- of Conformerend te typeren; de geboden structuur lijkt de gedragsproblemen te minimaliseren. Te weten hoe een dag verloopt geeft veiligheid. Het geeft inzicht in hoe een dag ingevuld kan worden. Bijna alle jongeren geven aan dat ze blij zijn met de geboden structuur en het voorbeeld hoe opvoeden vorm gegeven kan worden. Dit voorbeeld hebben ze thuis niet gekregen.

In het interview komen de plaatsingsfactoren zoals genoemd in het onderzoek van Strijker naar voren. We noemen ze eerst en koppelen onze bevindingen eraan.

Hoe jonger het kind op het moment van plaatsing, hoe groter de kans dat de plaatsing slaagt.

Wij vinden dit in ons onderzoek niet terug, omdat deze kinderen op jonge leeftijd meerdere malen zijn geplaatst. Vaak waren het familie en crisisplaatsingen, waarbij gestreefd werd naar terugplaatsing in het eigen gezin. Uitzondering was een bijna 6 jarig kind die direct in een pleeggezin geplaatst is, omdat zijn zus daar al was. Hij is daar de hele pleegzorgtijd gebleven.

Een autoritaire opvoedingstijl van de pleegouders of het idee bij de pleegouders dat de ontwikkeling bepaald wordt door erfelijke factoren en de neiging van de pleegouders het kind volledig te willen bezitten, doen de kans toenemen op het mislukken van de plaatsing.

Wij zijn een autoritaire opvoedingsstijl tegengekomen in het conformerende gezin. De match met de kinderen was niet goed. Dit heeft geresulteerd in een breakdown of in vergaande aanpassing van het kind.

De angst dat pleegkinderen zich hetzelfde ontwikkelen als hun ouders speelt een rol in de autoritaire opstelling van pleegouders. Dit stond ook een bezoekregeling in de weg volgens de jongeren.

Een negatieve invloed van de eigen ouders vergroot de kans op mislukken.
Waar dit van toepassing was, bleek dat de match leidde tot een breakdown of dat het kind moeite had zich aan te passen. Zodra moeder haar goedkeuring gaf, werd de aanpassing een stuk makkelijker.

De kwaliteit van de begeleiding is van invloed op het verloop van de plaatsing.
In het interview hebben we niet specifiek naar de begeleiding gevraagd. Toch kwam dit in de gesprekken wel naar voren. Als we kijken naar de pleegzorgbegeleiding van de pleegouders valt op dat zij in gesprek gaat met pleegouders, maar niet met de pleegkinderen apart. De kinderen werden daardoor niet in staat gesteld signalen af te geven. Ze voelden zich niet gehoord. Het is een klacht die veel voorkwam als er gevraagd werd naar verbeterpunten voor de pleegzorg.
Eén van de jongeren geeft aan dat er nooit echt naar hem is geluisterd: “Wat de pleegouders vertelden werd als waarheid aangenomen”.

Dit zijn de adviezen die we van de pleegjongeren wat betreft de matching kregen:
- Een goede screening van het pleeggezin. Trek mensen na, neem daarin de omgeving mee. Ze profileren zichzelf altijd positief.
- Wees eerlijk tegen pleegkinderen bij vertrek uit huis of uit een pleeggezin.
- Neem signalen van het kind serieus.
- Begeleidt het pleeggezin goed en kijk verder dan je neus lang is.
- Stel goede vragen en luister meer naar het kind.
- Het pleegezin moet goed met kinderen om kunnen gaan. “Mijn pleeggezin kon dit niet. Ze waren achter de schermen gemeen naar de kinderen toe”. Dit heeft veel invloed op het leven van kinderen.
- Ook in het eigen netwerk kijken of het kind daar opgevangen kan worden. “Bijvoorbeeld broer of zus, het hoeft niet altijd een gezin met vader, moeder en kinderen te zijn”.

4.5.3 De duur van het verblijf in het pleeggezin.

Als we kijken naar de duur van de plaatsingen dan bedoelen we de tijd in een pleeggezin. Van de geïnterviewde jongeren is de verblijfsduur heel wisselend. Deze varieert van 1 ½ tot 10 jaar. Meerdere korte plaatsingen geven een opeenstapeling van negatieve ervaringen en breakdowns. Een lange plaatsing schept voorwaarden voor vertrouwen en het opbouwen van een band. Het geeft stabiliteit en continuïteit. Het geeft structuur en mogelijkheid tot het inslijten van normen en waarden. Het geeft ook de mogelijkheid tot hechting. We hebben dit bij één jongere gezien. Er zijn meerdere jongeren die langere tijd in een pleeggezin hebben gezeten, maar waar hechting niet heeft plaatsgevonden. We vermoeden dat het zich voortdurend aanpassen en loyaliteitsconflicten hieraan ten grondslag liggen.
Van de genoemde factoren die verband houden met breakdowns, aangegeven in de literatuurstudie, kwamen wij de volgende twee tegen:

De leeftijd van de moeder van het pleeggezin.
Bij drie jongeren was de moeder bij de plaatsing ouder, dat wil zeggen rond de 45 jaar. Het waren langdurige plaatsingen wat de vooronderstelling van een gunstige plaatsing bevestigt.

De samenstelling van het pleeggezin.
Ons valt op dat een gezin met oudere eigen kinderen een gunstige invloed heeft op de duur van de plaatsing. In alle gevallen waar hiervan sprake was woonden deze kinderen niet meer

thuis. Dit ligt in het verlengde van punt 1 waarin wordt beschreven dat een oudere moeder een gunstige factor is met betrekking tot de verblijfsduur.
Zijn de eigen kinderen in dezelfde leeftijd of jonger dan worden zij door de pleegkinderen gezien als rivalen. De aandacht van de pleegouders gaat meer uit naar de eigen kinderen. Dit werd door alle jongeren als pijnlijk ervaren. Een uitspraak van een jongere hierover was: ”Ik kreeg veel de schuld van dingen. Later gebeurde dit ook bij de andere pleegkinderen. Er werd geredeneerd dat het eigen kind zoiets niet gedaan kon hebben. Pleegkinderen zijn probleemkinderen. Ik was kind èn ik was pleegkind”. Ook werd gezegd: “Ik zag de ogen van mijn pleegmoeder glimmen als haar eigen kinderen de kamer binnenkwamen”.
In het geval dat de pleegouders nog geen ervaring hebben met kinderen in de puberteitsfase leidt dat tot spanningen in relatie met het pleegkind. Uiteindelijk leidt dat tot een breakdown. Iemand zei hierover: “Als oudste in het gezin was ik steeds de pineut. Ze waren bang om mij los te laten”.

4.5.4 Ontwikkeling

We hebben onderscheid gemaakt tussen de groep kinderen die op de leeftijd van 1 ½ tot 3 jaar uithuis werd geplaatst en de groep die op de leeftijd van 3 tot 6 jaar uithuis werd geplaatst. We hebben gekeken naar het effect op de ontwikkeling, uitgaande van de ontwikkelingsfase waarin ze zich op het moment van uithuisplaatsing bevonden.
Daarna hebben we gekeken hoe dit doorwerkte op hun cognitieve ontwikkeling en de ontwikkeling van de persoonlijkheidsfactoren.
Drie waren 1 ½ tot 3 jaar, in de ontwikkelingsfase van autonomie versus twijfel en schaamte (**A**) en 7 waren in de leeftijd van 3-6 jaar. Dit is de ontwikkelingsfase van initiatief versus schuld (**B**).

A. Bij twee van de drie is de autonomie nauwelijks of pas in een veel later stadium ontwikkeld. Ze tonen weinig eigen initiatief, hebben zich aangepast en zijn weinig zelf op ontdekkingstocht uitgegaan. Bij de derde valt op dat de autonomie redelijk ontwikkeld is. Het zou kunnen zijn dat dit te maken heeft met de sterke band die hij met zijn moeder ervaart. Zij heeft hem veel bevestiging gegeven.
Alle drie de jongeren hebben moeite met het aangaan en/of vasthouden van sociale contacten. Dit heeft de hele ontwikkelingsfase doorgewerkt. Stimulatie werkte vaak averechts. Een jongere vertelde hierover: “Ik moest van mijn pleegouders een vriendinnetje mee naar huis nemen. Desnoods moest ik alle kinderen uit de klas vragen. Ik heb dat ook gedaan, maar niemand wilde met me mee. Omdat het me niet lukte kreeg ik alsnog straf, want ik had niet mijn best gedaan”.
Alle drie de kinderen waren teruggetrokken en stil in de basisschool periode.

Kijken we naar ontwikkeling van de cognities in de adolescentiefase dan valt bij alle drie op dat ze geen evenwicht kunnen vinden in het adaptieproces. Ze blijven hangen in de assimilatie of in de accommodatie. Het is voor hen moeilijk zich aan te passen aan de taak of situatie van het moment. Twee hebben zich veelvuldig aangepast. Dat wil zeggen dat ze niet in staat waren de omgeving te beïnvloeden en er veranderingen in aan te brengen om deze aan te passen aan hun mogelijkheden. De derde wílde zich niet aanpassen, voegde zich niet naar de omgeving. Hij liet zich door de omgeving niet beïnvloeden om zo tot nieuw gedrag te komen.

Als we kijken naar de intelligentie van de jongeren zien we dat intelligentie invloed heeft op het reageren op situaties in de omgeving en op het probleemoplossende vermogen. We zijn het met De Wit eens dat een pleegkind met een lager IQ minder kansen en mogelijkheden in zich heeft. Het is voor hem moeilijk om in veranderende omstandigheden een evenwicht te vinden in zichzelf en met zijn omgeving. Een voorbeeld vinden we bij een jongere die zich in het pleeggezin wel kan aanpassen, maar als hij bij zijn moeder komt dan weet hij niet meer wat hij moet doen. Hij vond het vreemd om daar te zijn, zegt hij.

Een pleegkind met een gemiddeld of hoog IQ kan zich makkelijker aanpassen als zich nieuwe situaties voordoen.
Wij zien bij jongeren die bij het bereiken van de meerderjarigheidsleeftijd het pleeggezin verlaten, dat het adaptieproces dan pas op gang komt en er meer evenwicht ontstaat. We denken dat dit te maken heeft met de leeftijd waarop ze vertrekken. Mogelijk is er ook een verband met de ruimte die er ontstaat doordat ze weg zijn uit het pleeggezin.
Bij de persoonlijkheidsfactoren valt wat betreft het zelfbeeld bij alle drie op dat ze een vaag beeld van zichzelf hebben. Zij denken dat ze niet veel invloed hebben op de omstandigheden. Wij merken daarbij op dat zij zich alle drie miskend hebben gevoeld in hun mogelijkheden. De copingsstrategie bestaat bij hen uit het zich terugtrekken. De zelfcontrole is of rigide of niet goed ontwikkeld.
Wel is het zo dat in de loop van de late adolescentie fase het zelfbeeld en de zelfbeschikking zich positief ontwikkelen. Wij zien hier verband met een stimulerende persoon in hun directe omgeving die hen als het ware ‘een schop onder de kont’ gegeven heeft.

Eén jongere lijkt te zitten in de Identity-diffusion status. Hij heeft nauwelijks bindingen, laat alles komen zoals het komt. Lijkt het leven ook te nemen zoals het komt. Leunt nog volledig op zijn pleegouders, zij zorgen voor hem. Hij heeft met hen een band, maar hij heeft geen hechte relaties. Oppervlakkig gezien lijkt hij gelukkig.

B. Deze kinderen zijn uithuis geplaatst tussen de 3-6 jaar in de ontwikkelingsfase initiatief versus schuld.
Het gaat hier om 7 geïnterviewde jongeren. De meerderheid toont weinig initiatief na de uithuisplaatsing. Dit in tegenstelling tot de periode dat ze nog thuis woonden, waarin ze voor zichzelf en de ouder(s) zorgden.
Juist in de pleeggezinnen hebben deze jongeren sociaal gedrag ontwikkeld. De overdracht van normen en waarden zijn in de meeste van deze gezinnen belangrijk. Een grote overgang voor de meeste, omdat in de thuissituatie weinig aandacht was voor normen en waarden. De ouders kwamen daar niet aan toe, vanwege de eigen problemen.

De volgende fase is de fase van de egogroei. Hierin vindt de ontwikkeling plaats van sociale vaardigheden en is er gevaar voor het ontstaan van een gevoel van falen of minderwaardigheid. We hebben dit gezien in de conformerende pleeggezinnen. Er was weinig ruimte voor eigen ideeën en meningen, de hele dag werd voor ze ingevuld. Tegelijk werden de school/leercapaciteiten onderschat. Ze werden te weinig gestimuleerd. Eén zegt letterlijk: “Ik werd klein gehouden”.
De sociale ontwikkeling van de meeste komt goed op gang. Ze hebben vriendjes en vriendinnetjes. Toch komt in bijna alle gesprekken naar voren dat het moeilijk is om een ander echt vertrouwen te geven. Dit wantrouwen blijft hun hele leven een rol spelen. Het basisvertrouwen is in de beginjaren in de thuissituatie niet goed ontwikkeld. Er was onvoldoende veiligheid. Moeder was niet betrouwbaar en vader haakte vaak af of was afwezig.

Kijken we naar ontwikkeling van de cognities in de adolescentiefase dan valt bij twee van de jongeren op dat ze wat betreft het adaptieproces in deze fase een passend evenwicht hebben gevonden.
Een derde vond ’s nachts mogelijkheden om aan haar eigen wensen en ideeën gehoor te geven door bijvoorbeeld stiekem uit te gaan. Dit lijkt een goede oplossing voor het moment, maar het heeft haar ontwikkeling vertraagd. Het is nu nog steeds lastig voor haar een juiste inschatting te maken van haar kansen en mogelijkheden. Ze neemt een afwachtende houding aan of haar kind wel of niet geplaatst wordt in de dagopvang terwijl ze start met een opleiding en dringend oppas nodig heeft.
Over het algemeen constateren wij dat de jongeren in de assimilatie of accommodatie blijven hangen. Opvallend daarbij is dat vanaf het 20^{e} jaar meer evenwicht komt in het adaptieproces. Ze vertonen adequater gedrag bij nieuwe situaties of omstandigheden.

Wij denken dat het bij de normale ontwikkeling hoort van jongeren vanaf 18-20 jaar. Er wordt van ze verwacht dat ze op hun 18e dit proces beheersen, maar dit lijkt te vroeg omdat het evenwicht pas rond hun 20e tot stand lijkt te komen.
Een ander punt is de vraag in hoeverre er ruimte is voor dit proces in een pleeggezin. Die ruimte komt pas nadat jongeren zelfstandig gaan wonen. Ze worden dan pas met hun eigen daden, en de consequenties ervan, geconfronteerd. Het lijkt aannemelijk, dat beide factoren een rol spelen.

Kijken we hierbij naar de persoonlijkheidsfactoren zelfbeschikking en zelfhandhaving dan kunnen we zeggen dat bij drie deze redelijk tot goed ontwikkeld zijn. Zij bleken in staat voor zichzelf op te komen en veranderingen in situaties te brengen. Al resulteerde dat wel in een breakdown. Beter een breakdown, dan lang in een ongewenste situatie blijven, want ook dat hebben we gezien.
Bij de andere jongeren zijn de persoonlijkheidsfactoren minder goed ontwikkeld. Dit heeft bij hen tot gevolg dat het adaptieproces pas later op gang komt.
De combinatie persoonlijkheidsfactoren en of het adaptieproces al in evenwicht is lijkt ons belangrijk bij het bepalen of de jongere toe is aan zelfstandig wonen. Daarbij lijkt er ruimte nodig te zijn om in een veilige situatie vorm te geven aan dit proces.

Zelfbeeld en zelfcontrole lijken bij de meeste goed ontwikkeld. Twee hebben een negatief zelfbeeld in de adolescentiefase. Dit beeld is later bijgesteld tot een positief zelfbeeld. Ze hebben hun leven in eigen hand genomen. Het lijkt dat de ontwikkeling van zelfhandhaving en zelfbeschikking interacteren met het verkrijgen van een positief zelfbeeld.

Bij het stijgen van de leeftijd zien we een verschuiving plaats vinden van de Foreclosure- en Moratorium status naar de Identity achievement-status. Doordat we buiten onze oorspronkelijke doelgroep het interview hebben afgenomen, zien we dat de drie oudsten (27,27 en 31 jaar) meer en meer de Identity status bereiken. Zij staan op flexibele manier open voor ideeën en nieuwe ervaringen en hebben een innerlijke maatstaf ontwikkeld ter beoordeling daarvan.

Adviezen die de jongeren *unaniem* hebben aangegeven zijn:
- Luister naar het kind zelf
- Geef het kind ruimte.
- Houd meer rekening met de wensen van het kind.
- Houd meer rekening met de mogelijkheden van het kind.

Verder kwam naar voren:
- Kinderen hebben een meer individuele aanpak nodig. Verlegen kinderen hebben meer ruimte nodig, zij hoeven niet steng te worden aangepakt.
- Jonge kinderen kunnen vaak goed hun wensen en behoeften verwoorden. Wat deskundigen als ‘het beste voor het kind’ voorschrijven, kan het kind ook ongelukkig maken.
- Kinderen moeten niet tot alles verplicht worden, zeker niet als ze wat ouder zijn.
- Kinderen hebben behoefte aan aandacht voor zichzelf. Ze willen een gesprek met de pleegzorgbegeleider alleen, zodat ze kunnen zeggen wat er is of waar ze mee zitten.
- Een kind wordt in hokjes geplaatst; het hokje draagt de naam van zijn probleem. Het kind heeft ook mooie kanten en moet als individu bekeken worden. Advies is om niet eenzijdig naar het probleem te kijken, maar naar het hele kind.

4.5.5 Hechting

De thuissituatie van alle jongeren was dusdanig dat de ouders in meer of mindere mate niet in staat waren voor hun kinderen te zorgen of een emotionele band op te bouwen. Alle kinderen lijken/zijn onveilig gehecht. Door alle wisselingen neemt hun gevoel voor onveiligheid toe. De kinderen weten soms niet meer waar ze aan toe zijn en op wie ze zich

moeten richten. “Ik was compleet de weg kwijt” is één van de uitspraken die we tegen kwamen.
Ook al is er wel een emotionele band (ontstaan) met moeder, vader of één van de pleegouders, dan nog blijkt dat het voor deze jongeren moeilijk is zich te hechten. Het lijkt dat de vele wisselingen hierop van invloed zijn. Ze hebben sterk het gevoel overal alleen voor te staan en alles zelf te moeten regelen. Uitzondering hierop vormt degene die langdurig in een pleeggezin heeft gezeten en haar pleegouders als ouders heeft geaccepteerd.

In de literatuur wordt aangegeven, dat een onveilige hechting gevolgen kan hebben voor zowel de sociaal-emotionele als de cognitieve aspecten van het functioneren van kinderen of jongeren op korte en lange termijn.
We hebben dit gezien bij een aantal, die duidelijk onderschat werden in hun mogelijkheden. De mogelijkheden kwamen blijkbaar niet tot uiting. Dit zou kunnen wijzen op een onveilige hechting. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat een kind druk is met het vinden van een (veilige) plek en bezig is zich te oriënteren op wat van hem verwacht wordt.
Voor wat betreft de sociaal-emotionele ontwikkeling blijken de kinderen geen of oppervlakkige relaties te hebben. Als we terugkijken naar wat we gezegd hebben over de ontwikkeling van de kinderen die in de leeftijd van 1½ tot 3 jaar uithuis geplaatst zijn, valt op dat deze kinderen weinig sociale contacten hebben. Zij gaan nauwelijks bindingen aan.
De kinderen die in de leeftijd van 3-6 jaar uithuis zijn geplaatst gaan wel bindingen aan, maar deze lijken oppervlakkig. Wantrouwen blijft een rol spelen, zo lijkt het. Ook hier geldt waarschijnlijk dat hun energie uitgaat naar het zoeken van veiligheid en vertrouwen en het oriënteren op wat van hen verwacht wordt. Ze willen er graag bijhoren, hebben behoefte aan vertrouwen en veiligheid en een vaste persoon. De emotionele en sociale ontwikkeling wordt ook bij hen vertraagd. We zien hierbij dat het niet (veilig) hechten invloed heeft op het ontwikkelingsverloop van kinderen of jongeren na een uithuisplaatsing.

Het merendeel van de geïnterviewden geeft aan dat gezamenlijke plaatsing met broer of zus in een pleeggezin veiligheid schept. Twee geven aan dat deze zelfs de enige was die ze in vertrouwen namen. Zij, maar ook anderen zeggen zich erg eenzaam te hebben gevoeld. In het verlengde hiervan hebben we hen de vraag gesteld wie voor hen de belangrijkste persoon is. Het was voor hen niet eenvoudig om hier een antwoord op te geven, ze dachten er lang over na. Soms was de vraag confronterend. De antwoorden hierop waren zichzelf (4), een broer of zus (4) en de pleegmoeder of –vader (2). Opvallend genoeg noemde slechts één haar moeder erbij. Deze antwoorden gelden voor de laatste tijd in het pleeggezin. Bij doorvragen wie nu voor hen de belangrijkste persoon is, wijken de antwoorden niet veel af. De man of vriend wordt zelfs niet in alle gevallen genoemd. Ze geven aan dat ze nog steeds het gevoel hebben er alleen voor te staan. Dit maakt hen in hoge mate kwetsbaar. Valt hun relatie weg, op wie vallen ze dan terug? Voor twee van hen geldt dat elke dag een gevecht is om staande te blijven. Tussen de regels door hebben we dit ook bij meerdere jongeren gemerkt.

De ontwikkeling van het kind kan positief beïnvloed worden door hechting mogelijk te maken. In het geval er sprake is van stabiliteit, continuïteit en sensitiviteit komt er ruimte voor hechting. Bij een langdurige plaatsing is er stabiliteit en continuïteit. Daar waar sensitiviteit ontbreekt, zien wij dat er geen hechting heeft plaatsgevonden. Het lijkt er op dat alle drie de voorwaarden nodig zijn om tot hechting te komen. Negen van de tien ondervraagden hebben kortdurende plaatsingen achter de rug. Hier is geen sprake van stabiliteit of continuïteit. Bij geen van hen heeft in die situatie hechting plaatsgevonden.

Als we de verkregen informatie koppelen aan het succesvol integreren in de maatschappij dan zien we dat ze bijna allemaal voldoen aan alle voorwaarden of bezig zijn daaraan te voldoen. De vertraging die hun ontwikkeling heeft opgelopen wordt voor een deel ingehaald op latere leeftijd. Het aangaan van intieme relaties komt laat op gang en is voor allemaal niet

vanzelfsprekend. Voor de meeste geldt dat het zichzelf toevertrouwen aan een ander moeilijk blijft.

4.5.6 Loyaliteit

Existentiële en verworven loyaliteit

Loyaliteit is een onvoorwaardelijke verbondenheid tussen ouders en kind. Een kind krijgt het leven van zijn ouders. Er ontstaat tussen hen een onomkeerbare band van wederzijdse rechten en verplichtingen, verdiensten en schulden, die verder in de relatie vorm krijgt. Dit wordt existentiële loyaliteit genoemd.

In de verhalen van de jongeren blijkt dat de ouders niet voor hun kind konden zorgen, er was sprake van verwaarlozing, verlating, drugs, drankmisbruik en psychosociale problemen. Het kind komt dan klem te zitten tussen het pijnlijke feit tekort gedaan te worden en loyaal te zijn aan de ouders, aan wie het kind het leven te danken heeft. Ze komen voor zichzelf tot het inzicht dat de ouder(s) het niet goed hebben gedaan. Bij sommigen was dit besef al vroeg aanwezig, bij anderen merken we dat dit besef pas nu heel langzaam tot hen doordringt.

Als ouders niet voor hun kinderen (kunnen) zorgen, worden kinderen uithuis geplaatst en verwerven anderen loyaliteit voor de verleende zorg. Dit noemen we verworven loyaliteit. Pleegkinderen komen in nieuwe gezinssituaties terecht. Ze komen voor hun gevoel steeds in een andere wereld, die vaak sterk van elkaar verschilt. Bij elke overplaatsing wordt een appèl gedaan zich aan te passen aan het gezinssysteem en de normen en waarden die gehanteerd worden. Elke nieuwe situatie geeft nieuwe relaties, waar loyaliteit verworven wordt door de verleende zorg. Waar er sprake is van meerdere plaatsingen bestaan de verschillende loyaliteiten naast elkaar.

We hebben geconstateerd dat alle kinderen loyaal zijn aan hun pleegouders. Dit blijkt uit de moeite die ze hebben om iets minder positiefs te zeggen over de pleegouders. Ook al hebben ze daar negatieve ervaringen opgedaan. Dit geldt ook voor de ouders. Allemaal hebben ze een verklaring waarom hun ouders tekortschoten en het niet meer mogelijk was voor hun kinderen te zorgen.

Waar de existentiële en verworven loyaliteit van het kind opgesplitst zijn, betekent het een extra belasting voor het kind om die loyaliteiten met elkaar te verzoenen in zijn leven.

Dit is een moeilijke opdracht, die nog verzwaard kan worden als de ouders het niet eens zijn met de plaatsing en de opvoeders (pleegouders) zich negatief uitlaten over de ouders en/of de andere pleegouders.

Normaliter is in een ouder - kind relatie loyaliteit niet expliciet aan de orde; het is er gewoon. Voor pleegkinderen ligt dit anders. Zij zijn hier voortdurend mee bezig ook al is dit niet zichtbaar naar buiten toe. Eén van de jongeren, die zijn moeder een lange tijd niet meer had gezien, las in de krant een artikel waarin stond dat een vrouw dood in huis was gevonden. Hij was bang dat het zijn moeder betrof. Hoewel hij niet over zijn moeder sprak was zij wel in zijn gedachten en maakte hij zich zorgen om haar.

Loyaliteitsconflicten

Als pleegkinderen niet openlijk loyaal kunnen zijn dan spreken we van loyaliteitsconflict. Pleegkinderen blijven trouw aan hun ouders, maar ze hebben te maken met pleegouders waar ze ook een relatie mee ontwikkelen. Ze leven steeds in dit spanningsveld tussen ouders en pleegouders. Zij staan als het ware met één been op de grond van de ouders en met het andere been op die van de pleegouders. De helft van de kinderen werd gedwongen partij te kiezen tussen de eigen ouder(s) en de pleegouders. Hier is sprake van gespleten loyaliteit. Deze kinderen offerden zich op om hun ouders en pleegouders met elkaar te verzoenen. Dit uitte zich in psychosomatische klachten, depressie en gedragsproblemen. Dit zijn ook de kinderen die hun vader of moeder idealiseerden.

Bij drie van hen had dit een breakdown tot gevolg, twee van hen hebben zich verregaand aangepast, terwijl ze wisten dat dit niet goed voor hen was.

Vier jongeren redden zich uit deze spagaat door op één helft te springen en de ouder(s) los te laten. Ook nu nog hebben ze geen of weinig contact met de eigen ouders.

Daar waar ouder(s) het eens waren met de plaatsing en de pleegouders ruimte gaven aan loyaliteit naar de ouders, werd het voor de jongeren mogelijk zich op andere taken te richten. Hieruit blijkt dat loyaliteit naar ouders en pleegouders naast elkaar kan bestaan en een positieve invloed heeft op hun ontwikkeling.

Parentificatie
Een rechtvaardige relatie is een relatie waar op lange termijn een evenwicht bestaat tussen wat we investeren en wat we van de ander ontvangen. Waarin met ons rekening gehouden wordt en wij rekening houden met de ander.
Een kind dat niet gezien wordt in wat het geeft, houdt daar een pijnlijk gevoel van tekortschieten, van onrecht aan over. Als ouders zelf een schrijnend tekort aan bijvoorbeeld vertrouwen hebben en ze verwachten dat het kind hun tekort invult, worden de rollen omgekeerd. Het kind gaat zorgen voor de ouder(s). We noemen dit parentificatie.

Alle pleegkinderen zijn per definitie geparentificeerd. Dit kan heel ver gaan. Van het imiteren van de sfeer thuis, het als 11-jarige regelen van het huishouden, tot het op straat inzamelen van geld (als vijfjarige) om eten voor zichzelf en moeder te kopen. Nog steeds zorgen een aantal jongeren voor hun moeder en soms ook vader. Ze geven geld, houden contact, niet omdat ze het zelf zo graag willen, maar omdat de ouder daarom vraagt. We hoorden regelmatig, “Als ze vaak bellen, moet ik wel een keer opnemen of bij hen langsgaan. Dan hebben ze hulp nodig”. Zo proberen ze de zorg af te stemmen op de behoefte van de ouder en hun eigen mogelijkheden. Vooral als de jongeren ouder worden zien ze in dat de ouders alleen aan zichzelf denken. Hier proberen de jongeren zelf een weg in te vinden. Ze willen niet met dit gegeven geconfronteerd worden, toch kunnen ze de ouder niet loslaten. Zeker als ze zelf kinderen krijgen, of dit in hun omgeving zien, komt het innerlijke besef, dat hun ouders er ‘een potje van gemaakt’ hebben. De vraag rijst bij hen hoe het mogelijk is, dat ze zo met hun kinderen zijn omgegaan. Dit is geen eenvoudig proces. Zelfs bij diegene die zei: “Mijn moeder is een engel”, komt er langzaamaan een ander beeld naar boven. Dit brengt innerlijk verwarring en vraagt een nieuwe positiebepaling ten opzichte van de moeder. Een ander heeft geen vader en moeder meer, maar heeft steeds gezorgd voor contact met haar broer en zus. Het initiatief komt van haar kant. Zij bellen alleen als ze haar nodig hebben. Ze zegt: “Acht jaar lang is mijn zus mijn verjaardag vergeten. Ik was degene die het contact onderhield en nu heb ik er genoeg van”. Ze gaat nu voor zichzelf kiezen, kiezen om niet te blijven zorgen.

Opbouwen van destructief recht.
Als het kind geen betrouwbaarheid ontmoet in zijn relaties, wordt het destructief gerechtigd. Het krijgt hierdoor als het ware het recht om anderen te wantrouwen en af te wijzen. Het recht om herstel te eisen bij anderen voor wat hen vroeger is aangedaan, om wraak te nemen zelfs.

Het leunen op destructief recht kan verschillende vormen aannemen tussen twee uitersten:
- enerzijds niet kunnen geven en dus niet kunnen zien wat het effect van zijn destructief gedrag op anderen is;
- anderzijds niet kunnen ontvangen en dus de ander niet de kans geven om zijn relationele schuld in te lossen, waardoor men opnieuw uitgebuit en door anderen onrechtvaardig behandeld wordt.

Opvallend is dat alle jongeren sociaal ingesteld zijn. Ze staan voor anderen klaar, werken in de zorg en zijn lief voor anderen. Deze houding typeert mensen die geparentificeerd zijn. Aan de andere kant blijft het wantrouwen zo’n grote rol spelen dat de meeste jongeren moeite hebben met intimiteit, zelfs naar hun partner. Het diepste geven, namelijk jezelf, blijkt dan wel heel moeilijk te zijn. Dit gaat soms nog makkelijker bij een vriendin. Iemand gaf aan alleen bij een heel goede vriendin te durven huilen.

Het niet kunnen ontvangen is het niet kunnen ontvangen van liefde in de relatie. Openstaan voor ontvangen maakt kwetsbaar. Door het grote wantrouwen wat de meeste jongeren hebben is het moeilijk zich kwetsbaar op te stellen.
De vraag is hoe ze omgaan met dit destructieve recht. Nemen ze verantwoordelijkheid voor eigen keuzes of wentelen ze het af op een ander?
Als een relatie stopt zijn er weinig andere verbindingen waarop men echt kan terugvallen. Dit lijkt ons een factor waardoor problemen kunnen ontstaan. Onbegrip uit de omgeving versterkt het wantrouwen en de neiging tot isoleren of agressiviteit.

Als een jongere destructief gerechtigd is, zal het zijn relaties met anderen (partner, kinderen, onschuldige derden) belasten met dit wantrouwen. Zijn ze in staat dit wantrouwen niet door te geven aan hun kinderen?
Van de tien geïnterviewden hebben inmiddels drie een kind en één is zwanger. Het valt op dat ze allemaal heel bewust kiezen om hun kind een betere opvoeding te geven dan hun ouders. Eén heeft het allemaal perfect voor elkaar: een stabiele relatie, een goede baan, een goed en opgeknapt huis, genoeg geld achter de hand. Dit alles om zoveel mogelijk factoren waarop het mis kan gaan uit te sluiten.
Van twee valt op dat ze heel bewust willen zorgen dat hun kind uit de handen van jeugdzorg blijft. Zeker een uithuisplaatsing willen ze voorkomen. Ze zien dat het niet makkelijk is, want ze hebben allebei een zus, waarbij de kinderen ook uithuis geplaatst zijn. Ze willen heel duidelijk zelf keuzes maken en hun eigen verantwoordelijkheid nemen. In deze keuzes leunen ze niet op destructief recht.

Ook van de anderen lijkt het dat ze hun destructief gerechtigd zijn (nog) niet uitleven.
Een sterke wil op vooruitgang typeert de meeste. Ze willen bewijzen dat ze het beter kunnen dan hun ouders. Ze maken allemaal hun eigen keuzes voor bijvoorbeeld een opleiding, een goede baan en/of een relatie. Ze zijn zich bewust dat als ze iets willen bereiken ze ervoor moeten ‘vechten’.

Ook valt de keuze om wel of niet contact te hebben met de ouder op. Ze zien allemaal in dat hun ouders fouten hebben gemaakt, dat ze beperkt zijn. Bij één van hen is de relatie met vader en moeder in een nieuw evenwicht gekomen. Bij sommigen blijft de behoefte en de hoop op een betere relatie met vader of moeder. Anderen zien heel duidelijk de mogelijkheden en onmogelijkheden en trekken daaruit hun eigen conclusie, of zijn er nog niet uit wat het beste is. Sommigen merken dat ze wel willen breken, maar dat het lijntje met de ouders toch ergens diep van binnen blijft trekken. In de literatuur komt ook naar voren dat existentiële loyaliteit onverbrekelijk is.

Het drank- en drugsmisbruik van de ouder(s) zou kunnen wijzen op een roulerende rekening ten opzichte van hun ouders. Dit zou je kunnen zien als het leunen op destructief recht. Eén van de jongeren gaf aan dat haar vader het niet gemakkelijk heeft gehad in zijn jeugd. Zijn vader was schizofreen en heeft zelfmoord gepleegd. Hijzelf was suïcidaal, waardoor zijn voogdijschap hem werd afgenomen. Zij heeft regelmatig last van depressieve buien. Allemaal kiezen ze heel bewust om het anders te doen dan hun ouders. Eén jongere heeft eerst wel geëxperimenteerd met drugs. Ze wilde de duistere sfeer die er rond haar moeder heerste oproepen. Ze merkte dat ze dit niet prettig vond en heeft ermee gebroken. Ze heeft besloten haar opleiding af te maken. Ze was ervan overtuigd dat, wilde ze zicht hebben op een beter bestaan, een diploma vereist is. Haar toekomstperspectief en haar doorzettingsvermogen hebben haar geholpen de keus te maken en vol te houden. Ze heeft op deze manier autonomie over haar eigen leven gekregen.

Legaat en delegaat
Alle kinderen hebben een delegaat. De ouders waren niet in staat zorg te geven waar het kind recht op had, doordat ze druk waren met hun eigen problemen.

De onbetrouwbaarheid van de ouders heeft geleid tot wantrouwen bij de kinderen.
Kinderen hebben ook legaten meegekregen.
Enkele die genoemd zijn:

- Voor jezelf opkomen, een ander doet het niet.
- Lief zijn voor elkaar, je mag er zijn.
- Je mannetje staan.
- Goed voor jezelf zorgen.
- Geniet van het leven.
- Gun elkaar de ruimte.
- Zorg voor een schoon huis.

Deze levensmotto's hebben ze zich eigen gemaakt. Ze stimuleren hen op een positieve manier.

De adviezen die de jongeren geven zijn:

- De reactie van pleegouders naar ouders is erg belangrijk. Je neemt een kind met de ouders erbij. Meerzijdig partijdig zijn is een kunst maar wel belangrijk. Pleegouders moeten professioneel zijn hierin.
- Zorg dat pleeggezinnen geen onderscheid maken tussen eigen kinderen en pleegkinderen; een gelijke behandeling is heel belangrijk.
- Trek de eigen kinderen niet voor. Het is heel moeilijk als pleegouders eigen kinderen hebben. Pleegkinderen worden meer buitengesloten. Je hoopt toch dat je er helemaal bij hoort.

4.5.7 Levenstaken

We benoemen in de literatuurstudie de levenstaken die horen bij de adolescentie fase. We stellen vast dat het vervullen van een bepaalde ontwikkelingstaak als een belangrijke voorwaarde wordt gezien voor een goed verloop van de verdere ontwikkeling.
In onze vraagstelling hebben we deze levenstaken als leidraad genomen. We willen in beeld krijgen in hoeverre de jongeren deze taken beheersen rond hun 18e jaar en of dat iets zegt over hun integratie in de maatschappij.
Over het algemeen is veel aandacht besteed aan de zelfverzorging en huishoudelijke taken. Eén woonde in die periode in een internaat; drie woonden nog in het pleeggezin, vier volgden het kamertrainingstraject en twee woonden bij familie. Er is dus niemand die op 18 jarige leeftijd zelfstandig woont.
De vrije tijd werd door iedereen gevuld met hobby's en sport.
Allen volgden een opleiding of hadden een baantje.
Opvallend is het kleine netwerk om de jongeren. Dit zijn wel de mensen waar ze steun van ontvangen en die ze min of meer vertrouwen.
Verder waren vier nog niet toe aan intieme contacten en/ of seksualiteit. Zes hadden wel een relatie op 18 jarige leeftijd.
Bij zes was er sprake van een goede ontwikkeling van zelfcontrole, bij drie van hen ging dit (te) ver, zij waren te beheerst. Vier waren 'de weg kwijt' of reageerden heftig op situaties.

Eén van de levenstaken is het hebben van een toekomstperspectief. De mensen van de Vertrektraining geven aan dat het hebben van een toekomstperspectief de jongere helpt zijn zaakjes op orde te brengen. Wij hebben de jongeren ook deze vraag gesteld. Eén van hen had zijn doelen inmiddels al bijgesteld. Het afmaken van zijn opleiding was geen haalbare kaart meer en hij moest alle zeilen bijzetten om zijn leven op de rit te krijgen. Een ander heeft ook een bijstelling moeten maken toen zij voortijdig het pleeggezin had verlaten. Ook haar opleiding werd afgebroken en ook zij kreeg een kind. Op twee na antwoordden de jongeren dat zij gaan voor het 'huisje-boompje-beestje' ideaal. Wat zij gemist hebben willen ze hun kinderen wel kunnen geven. Deze drive is groot, bij allemaal. Twee van hen voelen de hete adem van jeugdzorg al in de nek en zijn er erg op gebrand goed voor hun kind te zorgen. Er zijn maar drie met een grote(re) ambitie, één wil een eigen restaurantje beginnen, een ander

wil een café starten en één wil een eigen modeblad uitgeven, met levensverhalen die de diepte ingaan.
Van twee van hen verwachten wij dat ze hun mogelijkheden overschatten. Wij grijpen hierbij terug op de cognitieve ontwikkeling, waar staat dat een onvolledig adaptieproces beperkend werkt in volgende ontwikkelingsstadia. Het heeft invloed op de reële inschatting van de eigen mogelijkheden.

Als we kijken naar hoe de jongeren zich nu redden, dan valt op dat vier van hen nog begeleiding krijgen. Twee verblijven in een vorm van Begeleid Wonen (21 en 19 jaar), twee krijgen hulp bij het 'op de rit krijgen' van hun leven (24 en 21 jaar).
We hebben steeds opnieuw bij het afnemen van het interview gedacht: "Wat is het lijntje dun. Er hoeft maar iets te gebeuren en ze komen in de problemen". Bij de laatste twee die hulp krijgen is dat ook daadwerkelijk gebeurd. Eén raakte onbedoeld zwanger en kon daardoor haar opleiding niet afmaken. Haar financiële positie verslechterde omdat ze geen geld meer kreeg van de studiefinanciering, maar een uitkering ontving. Zij woont met haar kindje in een 1 kamerappartement en gaat binnenkort opnieuw met een opleiding starten.
De andere woonde op kamers en volgde een opleiding, maar de huurbaas had zijn zaakjes niet op orde. Gevolg was dat het huis werd ontruimd inclusief de spullen van de jongere. Deze is toen weer bij familie ingetrokken. Hij kon het financieel niet meer opbrengen om alle spullen voor de opleiding opnieuw aan te schaffen en is toen gaan werken. Hij liep daarbij een blessure op en zit nu in de Ziektewet. Bovendien raakte zijn jonge en nog thuiswonende vriendin zwanger. Inmiddels is het kindje geboren, woont zij nog bij haar vader en gaat hij vaak naar haar toe zodat zij haar school kan afmaken. Financieel heeft hij het niet voor elkaar, hij heeft geen woonruimte en zijn toekomstperspectief is drastisch naar beneden toe bijgesteld.
Van de andere zes jongeren woont één sinds kort op kamers (20 jaar), één woont nog bij familie (20 jaar) en de andere vier wonen zelfstandig (25, 27, 27 en 31 jaar). Hiervan wordt het leven van de jongste van hen als zwaar en moeilijk ervaren. Zij heeft last van depressieve buien en geeft aan dat ze een soort van coach zou willen om haar te helpen de dag te structureren.
Drie geven aan dat ze de normen en waarden niet hebben overgenomen van het pleeggezin, de andere zeven wel. Zij zijn er ook blij mee.
Wat betreft de financiën blijkt dat vier zich kunnen redden, waarvan drie een baan hebben. De andere zes krijgen een studiefinanciering en zijn nog niet echt bezig met financieel beheer.

Concluderend kunnen we zeggen dat het over het algemeen lang duurt voordat jongeren hun zaakjes voor elkaar hebben en voldoen aan de criteria van succesvol integreren in de maatschappij. Van de tien ondervraagden zijn dat er uiteindelijk drie, maar zij zijn dan ook al een stuk ouder.
Na de interviews blijkt dat van een18 jarig ex-pleegkind niet verwacht mag worden dat hij zijn zaakjes zover op orde heeft dat hij op eigen benen kan staan. We hebben laten zien dat pleegjongeren veelal belemmerd zijn in hun ontwikkeling. En hoewel zij later een soort inhaalslag maken, vindt die zover wij gezien hebben pas plaats als zij uit het pleeggezin zijn vertrokken. Het lijkt er dus op dat pleegjongeren nog twee taken extra hebben boven op de levenstaken die algemeen geldend zijn voor adolescenten. Zij hebben zoals gezegd een inhaalslag te maken in hun ontwikkeling én zij moeten de nodige ervaringen verwerken, een plek geven en hierin keuzes maken. Wij denken dat wij als maatschappij deze jongeren overvragen door van hen te verwachten dat zij zich op 18 jarige leeftijd wel zullen redden. Deze verwachting heeft de maatschappij ook niet bij kinderen die een betere start maken in het leven.

4.5.8 Het stoppen van de pleegzorg op 18-jarige leeftijd

Wij hebben de jongeren naar hun mening gevraagd. Er kwamen verschillende reacties. Het lijkt zo mooi, als je 18 jaar en meerderjarig bent, zei iemand. Je kijkt er naar uit, want je krijgt meer vrijheid, je mag dan alles. Deze gedachten leven bij jongeren vóór ze 18 zijn. Toch valt het tegen als ze zelfstandig moeten zijn op die leeftijd. Eén verwoordde het zo: “Het voelt of je in één klap in de steek gelaten wordt. Het voelt vreemd en onveilig, of je een nummertje bent”. Een ander zegt: ”Ik was wel jong volwassen, op 12 jarige leeftijd deed ik al volwassen dingen, maar 21 jaar is een betere leeftijd. Met 18 ineens op jezelf, dan wordt je in het diepe gegooid. Er zou meer begeleiding moeten zijn; de overgang is te groot, bij sommigen valt dit toch verkeerd”. Ze gaven aan dat het denken anders is als je 18 bent of dat je 21 bent.

We hadden het niet verwacht, maar ze zeggen allemaal behoefte te hebben aan begeleiding, de één meer dan de ander. De behoefte wisselt van 1x per week 1-2 uur, tot eens per maand of 1x per 3 maanden. Allemaal geven ze aan het zelfs noodzakelijk te vinden**.**

De jongeren vallen in een gat. In de pleegzorg wordt alles voor hen geregeld en met 18 valt dat opeens weg. Zo wordt dat heel sterk ervaren. Een uitspraak hierover was: ”Ik zette af en toe een krabbel onder een papier en ging weer verder spelen. Mijn pleegvader vulde alles in. Toen alle zorg stopte, moest ik het allemaal zelf doen. Ik had er geen verstand van”.

Adviezen die ze geven:

- Geef tips mee; er zou bijvoorbeeld een mapje met informatie en tips gemaakt kunnen worden.
- Zelfstandigheidtraining zou een goede zaak zijn
- Zorg voor een betere begeleiding bij de afronding van pleegzorg.
- Hulp is nodig bij het zelfstandig worden. Laat ons niet zomaar in de steek. Er moet gekeken worden wat iemand nodig heeft.
- Men moet hulp aanbieden. Bijvoorbeeld eens per maand en dat langzaam afbouwen.
- Alles wordt tot je 18^{e} door de pleegzorg geregeld. Dat maakt je afhankelijk. Er zou meer stimulans moeten komen om zelfstandig te worden.

Hoofdstuk 5 Conclusies en aanbevelingen

5.1 Specifieke conclusies en aanbevelingen

Onze vraagstelling is: “Welke factoren zijn van invloed op het succesvol integreren van pleegkinderen in de maatschappij?”
We zijn alle factoren verschillende keren langs gelopen. Eerst in de literatuurstudie, toen in het interview en daarna met de analyse.
Dat de factoren invloed hebben op een succesvolle integratie komt uit de analyse duidelijk naar voren. Het is niet zo dat één factor een rol speelt, ze spelen allemaal een rol. Bovendien vindt er interactie tussen de verschillende factoren plaats.
We hebben meerdere conclusies getrokken. Deze zijn gebaseerd op de analyse in hoofdstuk 4.5. Wij houden dezelfde volgorde aan als in het betreffende hoofdstuk. De onderbouwing van de conclusies is zo gemakkelijk terug te vinden en te koppelen. We presenteren de gevonden conclusies op rij. Indien van toepassing geven we direct een aanbeveling. Daarna volgen samenvattende conclusies speciaal gericht op de onderzoeksvraag. Deze geven we op volgorde van de factoren. Aansluitend komen we met een algemene aanbeveling. Tot slot formuleren we ons antwoord op de onderzoeksvraag.

De conclusies die we trekken zijn op grond van de 10 interviews. We zijn ons bewust van het feit dat ze niet wetenschappelijk onderbouwd zijn. Dit maakt een harde stelling name onmogelijk. Wel denken we dat veel conclusies voor een grote groep jongeren zullen gelden. Voor meer zekerheid hierover zal verder onderzoek nodig zijn.

5.1.1 Uithuisplaatsing

Conclusie:
Veel kinderen worden niet gehoord over de ophanden zijnde uithuis plaatsing. Dit geldt voor alle plaatsingen en niet alleen de eerste op rij. De voorbereiding wordt gemist.

Aanbeveling:
Betrek kinderen in de voorbereiding op de uithuisplaatsing, ongeacht hun leeftijd. Neem er de tijd voor.

5.1.2 Matching

Conclusie:
Een verkeerde match heeft grote impact op de ontwikkeling van persoonlijkheidsfactoren. Te denken valt aan een negatief zelfbeeld, het idee afhankelijk te zijn van beslissingen door derden (zelfbeschikking) en zelfhandhaving (zich terugtrekken).

Conclusie:
Een verkeerde match vergroot de kans op een breakdown. Een breakdown is een negatieve ervaring die zich stapelt op de negatieve ervaring van een problematische thuissituatie en een uithuisplaatsing.

Aanbeveling:
Gebruik de informatie van het onderzoek van Strijker (2001) over matching. Stap af van de té intuïtieve wijze van matching, zoals die nu gebruikelijk is.
In het onderzoek van Strijker worden bruikbare combinaties aangegeven voor kinderen en pleeggezinnen.

Conclusie:
Als de ouders hun instemming geven aan de plaatsing, vergroot dit de kans op het slagen van de plaatsing.

Aanbeveling:
Bespreek met ouders het belang van hun medewerking in het proces van uithuisplaatsing. Ga het proces van uithuisplaatsing uitgebreid en grondig aan. Zorg ervoor dat de medewerking van de ouders ook blijvend is.

Conclusie:
Pleegkinderen voelen zich niet gehoord door de pleegzorgbegeleiding. Ook op jonge leeftijd willen ze serieus genomen worden. Pleegkinderen willen gezien worden als gesprekspartner.

Aanbeveling:
Betrek de pleegkinderen in de begeleiding. Dit kan samen met de pleegouders, maar doe dat ook apart, zodat ze hun eigen verhaal kunnen vertellen.

Conclusie:
Er zijn pleeggezinnen die disfunctioneren. Dit is vaak niet zichtbaar voor de buitenwereld. De pleegouders profileren zich anders in de omgeving dan thuis. Het schaadt het vertrouwen van het pleegkind in grote mate.

Aanbeveling:
Neem signalen van pleegkinderen serieus. Blijf kritisch ten opzichte van de pleegouders en neem ook hier een meerzijdig partijdige houding aan.

5.1.3 De duur van het verblijf in het pleeggezin

Conclusie:
Een langdurige plaatsing schept voorwaarden voor vertrouwen en het opbouwen van een band. Het geeft stabiliteit en continuïteit.

Conclusie:
De samenstelling van het pleeggezin speelt een grote rol. Een oudere pleegouder in combinatie met oudere eigen kinderen is een gunstige factor met betrekking tot de duur van het verblijf. Jonge eigen kinderen en kinderen van dezelfde leeftijd zijn een ongunstige factor en leiden nogal eens tot een breakdown.

Aanbeveling:
Kijk bij de matching naar de samenstelling van het pleeggezin.
Wees alert op rivaliteit tussen eigen kinderen en pleegkinderen. Durf dit bespreekbaar te maken in de begeleidingsgesprekken.

5.1.4 Ontwikkeling

Conclusie:
De ontwikkelingsfase waarin het kind zich op het moment van uithuisplaatsing bevindt, wordt verstoord. Dit heeft gevolgen voor de verdere ontwikkeling.

Voor kinderen die in de fase van 1½ tot 3 jaar uithuis geplaatst zijn gelden de volgende conclusies:

- Ze hebben moeite met het aangaan of vasthouden van sociale contacten.

- De cognitieve ontwikkeling is vertraagd. Dit heeft tot gevolg dat het adaptieproces in de adolescentiefase nog niet in evenwicht is.

- Het adaptieproces is zoeken naar een evenwicht in het aanpassen van zichzelf aan de eisen van de omgeving en het aanpassen van de omgeving aan de eigen eisen.

- Het adaptieproces komt pas in de late adolescentiefase in evenwicht. We hebben geconstateerd dat het pas tussen de 18 en 20 jaar meer in evenwicht komt.

- Er vindt een vertraging plaats in de ontwikkeling van persoonlijkheidsfactoren. In de loop van de late adolescentie fase vindt er een positieve ontwikkeling plaats. Een protectieve factor hierbij is een stimulerende persoon.

Voor kinderen die in de fase van 3 tot 6 jaar uithuis geplaatst zijn gelden de volgende conclusies:

- De onveiligheid in de thuissituatie de eerste levensjaren geeft wantrouwen. Dit blijft hun hele leven min of meer een rol spelen.

- Hoewel de jongeren veel sociale contacten hebben, zijn ze toch oppervlakkig.

- Als er gelegenheid wordt gegeven aan jongeren en ze met hun eigen daden en de consequenties ervan geconfronteerd worden kan het adaptieproces zich beter ontwikkelen.

Aanbeveling:
De begeleiding zoekt aansluiting bij de ontwikkelingsmogelijkheden van het pleegkind en de pleegjongere. Wij gaan hier in de afsluitende conclusie verder op in.

Conclusie:
Het pleeggezin van vooral het type Structuur is een plek waar overdracht van normen en waarden plaatsvindt en waar sociaal gedrag wordt ontwikkeld.

Conclusie:
Het kind wil als individu gezien worden. Hij wil dat er rekening wordt gehouden met zijn wensen. Maar ook dat specifiek naar zijn mogelijkheden wordt gekeken.

Aanbeveling:
Maak de opvoeding en regels niet te algemeen, maar kijk naar het karakter van het kind. Niet ieder kind heeft dezelfde correcties en sturing nodig.

Conclusie:
In de late adolescentie kan een stimulerende persoon in de omgeving van de jongeren van cruciaal belang zijn.

Aanbeveling:
Zoek in het netwerk een persoon die deze rol op zich kan nemen. Bij de uitwerking van de signaleringslijst gaan we uitgebreid in op de rol die een mentor kan spelen in het leven van de jongeren.

5.1.5 Hechting

Conclusie:
Het niet veilig kunnen hechten geeft het gevoel overal alleen voor te staan. Valt de belangrijkste persoon in hun leven weg, dan maakt hen dat in hoge mate kwetsbaar.

Conclusie:
Het niet veilig kunnen hechten heeft een vertragende invloed op de emotionele-, sociale- en cognitieve ontwikkeling.

Conclusie:
Als stabiliteit en continuïteit aanwezig zijn, maar sensitiviteit ontbreekt, vindt er geen hechting plaats.

Aanbeveling:
Gezien het belang van een veilige hechting zou het streven naar stabiliteit, continuïteit en sensitiviteit steeds een punt van aandacht moeten zijn.

5.1.6 Loyaliteit

Conclusie:
Pleegkinderen houden zich voortdurend bezig met loyaliteit, ook al is dit niet altijd zichtbaar.

Aanbeveling:
Betrek de ouder(s) bij het leven van hun kind in het pleeggezin.

Conclusie:
Daar waar sprake is dat pleegkinderen moet kiezen tussen ouders en pleegouders ontstaat gespleten loyaliteit. Dit kan leiden tot een breakdown, vergaande aanpassing, psychosomatische klachten, depressie en gedragsproblemen.

Conclusie:
Daar waar ouders het eens waren met de plaatsing en pleegouders ruimte gaven aan loyaliteit naar de ouders, blijkt dat loyaliteit naar ouders en pleegouders naast elkaar kan bestaan. Het geeft ruimte om bezig te zijn met andere ontwikkelingstaken.

Aanbeveling:
Pleegzorgbegeleiding moet investeren in het ‘meekrijgen’ van de ouders, zodat ouders zich niet afzetten tegen de pleegouders.
Pleegouders dienen zich meerzijdig partijdig op te stellen.

Conclusie:
Pleegkinderen zijn geparentificeerd. Elk op de eigen manier hebben zij op heel jonge leeftijd gezorgd voor hun ouders. Ze hebben veel gegeven.

Aanbeveling:
Geef als pleegouders en/of begeleiding erkenning voor de verleende (ongepaste) zorg.
Dit kan door erover met hen in gesprek te gaan.

Conclusie:
Het besef dat ouder(s) niet goed gezorgd hebben dringt pas laat tot jongeren door (12-24 jaar). Vaak wordt een ouder geïdealiseerd.

Aanbeveling:
Geeft de pleegkinderen de ruimte hun ouder(s) te idealiseren. Gun het kind de ouder. Het besef komt vanzelf. Het is niet aan pleegouders om hun pleegkind daarop te corrigeren.

Conclusie:
Alle jongeren willen het beter doen dan hun ouders en maken daar ook keuzes in. Ze leunen dan niet op het destructief recht. Hoewel ze als het ware het recht hebben om anderen te wantrouwen en af te wijzen, doen ze dit niet.

Conclusie:
De jongeren in ons interview merken dat de existentiële band onverbrekelijk is.
Ze willen wel breken, maar toch lukt het ze niet. Ergens is er toch dat lijntje, of de hoop op een betere relatie.

Aanbeveling:
Maak de jongeren bewust dat ze eigen keuzes mogen maken en verantwoordelijkheid mogen (moeten) nemen voor hun eigen leven.

Conclusie:
Legaten van de ouders werken als levensmotto's, ze stimuleren de jongeren op een positieve manier. Daardoor houden ze vol, blijven ze vechten en genieten van het leven.

Conclusie:
Pleegkinderen zijn erg gevoelig voor het onderscheid dat pleegouders maken tussen hen en de eigen kinderen. Ze voelen zich snel benadeeld. Ze hebben een grote behoefte om erbij te horen. Ze willen graag erkenning voor wie ze zijn. Ze willen lief gevonden worden, net als de eigen kinderen.

Aanbeveling:
Maak het tot onderwerp van gesprek binnen de begeleiding en binnen het pleeggezin.

5.1.7 levenstaken

Conclusie:
Niemand van de geïnterviewde pleegjongeren woont op 18-jarige leeftijd zelfstandig.

Conclusie:
Aan pleegjongeren worden hoge verwachtingen gesteld. Ze worden naar onze mening door de maatschappij overvraagd.

Conclusie:
Het duurt over het algemeen lang voordat jongeren hun zaakjes voor elkaar hebben en voldoen aan de criteria van succesvol integreren in de maatschappij. In de groep geïnterviewden kwam dit na het 25^{e} levensjaar tot stand.

Aanbeveling:
Stel de verwachtingen bij! Laat een ieder die betrokken is bij pleegzorg een vuist maken om beleidsmedewerkers op politiek niveau ervan te overtuigen dat pleegjongeren op hun 18^{e} nog niet toe zijn aan een zelfstandig bestaan .

Conclusie:
Het hebben van een toekomstperspectief is een drive. Het is een protectieve factor in het proces tot verzelfstandiging.

Aanbeveling:
Stimuleer jongeren tot het hebben van een toekomstperspectief.

5.1.8 Het stoppen van de pleegzorg op 18-jarige leeftijd.

Conclusie:
Het denken van de jongeren is nog niet goed ontwikkeld als ze 18 jaar zijn. We hebben dit uitgebreid toegelicht in het stukje van ontwikkeling.

Conclusie:
Jongeren hebben behoefte aan begeleiding na hun 18^{e}. Dit hebben ze unaniem en onafhankelijk van elkaar aangegeven. .

Conclusie:
De overgang van pleegzorg naar zelfstandigheid is een sprong in plaats van een volgende stap. De overgang is te groot. De jongeren dreigen daardoor in een gat te vallen.

Aanbeveling:
Begin op tijd en doe het stapsgewijs, planmatig en methodisch. In hoofdstuk 6 gaan we hier verder op in.

5.2 Samenvattende conclusies

Tot slot willen wij een samenvattende, algemene conclusie trekken ter beantwoording van de vraag:
Welke factoren spelen een rol bij het succesvol integreren van pleegkinderen in de maatschappij.
Succesvol integreren hebben we al aangegeven is:

Het hebben van een daginvulling;
Het hebben van zelfstandige woonruimte;
Beheren van financiën;
Het hebben van betekenisvolle relaties.

De factor ontwikkeling
De ontwikkelingsfase wordt door een uithuisplaatsing verstoord en dit werkt door in alle ontwikkelingsfasen. Het werkt beperkend en vertragend. Het gevolg is dat pleegjongeren later tot zelfstandigheid in staat zijn.
De vertragingen in de ontwikkeling hebben gevolgen voor het succesvol integreren.
Het niet veilig kunnen hechten heeft een vertragende invloed op de emotionele-, sociale- en cognitieve ontwikkeling.
Het niet veilig kunnen hechten geeft het gevoel overal alleen voor te staan. Dit staat hulp vragen in de weg. Het gevaar bestaat dat ze alles alleen uitzoeken en doormodderen.
Het staat de juiste keuzes voor het succesvol integreren in de weg.
Ze zijn in hoge mate kwetsbaar. Het valt op dat de jongeren weinig mensen om zich heen hebben waar ze op terug kunnen vallen.
Het wantrouwen dat door een onveilige hechting versterkt wordt, belemmert het opbouwen van een sociaal netwerk.
De leercapaciteiten komen niet voldoende tot uiting.
De vertraging in de ontwikkeling in de persoonlijkheidsfactoren zorgt ervoor dat de jongeren nog niet aan losmaking toe zijn.
Ze zijn nog niet in staat om adequaat te regeren op situaties die zich voordoen en verbanden te leggen.
Ze hebben (nog) geen goed sociaal netwerk.

De factor aandacht voor levenstaken die horen bij het zelfstandig worden
Bij een aantal jongeren valt op dat het bijhouden van hun administratie, het financiële beheer niet goed geregeld is. De meeste jongeren hebben een studiefinanciering, maar hebben geen inzicht in de kosten voor levensonderhoud.

Ze hebben weinig sociale contacten. Sommigen hebben intieme relaties, anderen zijn daar nog niet aan toe.
De eigen verzorging gaat goed. Alle jongeren zagen er verzorgd uit. Ze hebben een baantje of volgen een opleiding. Geen van de jongeren woont op 18 jarige leeftijd zelfstandig. Ze hebben nog behoefte aan begeleiding.
Ze hebben geen regie over hun leven waardoor zelfstandig wonen nog niet verantwoord is.

De factor matching:
Een verkeerde match vergroot de kans op een breakdown. Bovendien heeft een verkeerde match grote impact op de ontwikkeling van persoonlijkheidsfactoren. Deze factoren zijn bepalend voor het functioneren van de jongeren. In hun geval werkte dit vertragend op het succesvol integreren.

De factor duur van het verblijf in het pleeggezin:
Een langdurige plaatsing schept voorwaarden voor vertrouwen en het opbouwen van een band. Het geeft stabiliteit en continuïteit. Het geeft de pleegkinderen de mogelijkheid ander gedrag, normen en waarden aan te leren. Hoe langer de verblijfsduur hoe meer kans dat nieuwe patronen eigen gemaakt worden. Het heeft een voorbeeldfunctie voor hoe een gezin kan functioneren. Het heeft daarmee zeker een positieve invloed op het succesvol integreren.

De factor loyaliteit
Loyaliteiten kunnen naast elkaar bestaan. Als daar ruimte voor wordt gegeven is de jongere vrij zich te bewegen tussen alle partijen en te onderzoeken wat hij van hen wil overnemen. Gespleten loyaliteit leidt tot een breakdown, vergaande aanpassing, psychosomatische klachten, depressie en gedragsproblemen. Ook dit heeft invloed op de ontwikkeling, het geeft een extra vertraging. Dit uit zich in:
- Moeite met het invullen van de dagelijkse bezigheden.
- Sterk reageren op spanningen.
- Depressieve buien.
- Nachtmerries.
- Slecht slapen.
- Teruggetrokken gedrag.
- Agressie.

Ze zijn te druk om zich staande te houden. Ze zijn te druk met zichzelf bezig om toe te komen aan maatschappelijke integratie.

Parentificatie staat zelfafbakening in de weg. Er wordt steeds eenzijdig gegeven en autonomie komt heel laat op gang. We hebben niet gezien hoe dit van invloed is op het succesvol integreren. Opvallend is dat een groot aantal een baan heeft in de zorgsector. Alle pleegjongeren zijn destructief gerechtigd door het onrecht dat ouders niet voor hen konden zorgen. We hebben gezien dat waar jongeren zich bewust waren dat ze eigen keuzes mochten maken, dat zij verantwoordelijkheid nemen voor eigen keuzes. Zo wordt volgens Nagy het destructief recht gekeerd. Dit heeft een positieve invloed op:
- Dagbesteding.
- Zelfredzaamheid.
- Financieel beheer.
- Vinden van woonruimte.
- Internalisering van normen en waarden.
-Toekomstperspectief.

De legaten van ouders werken stimulerend op de jongeren. Ze hebben een levensmotto van hun ouder(s) overgenomen en putten daar hun motivering uit om door te gaan, om lief te hebben en te blijven vechten. Dit is ook een vorm van loyaliteit die ze hebben tegenover de ouder(s).

De factor leeftijd bij het verlaten van het pleeggezin
De leeftijd van 18 jaar wordt door de jongeren zelf aangegeven als te vroeg om echt zelfstandig te zijn. Ze hebben in meer of mindere mate behoefte aan begeleiding. De overgang is te groot.

Alle factoren spelen bij een succesvolle integratie een rol. Ze interacteren met elkaar. Vooral de vertragende ontwikkeling komt bij de verschillende factoren naar voren
Wij vinden dat de maatschappij onterecht van pleegjongeren verwacht dat zij op 18 jarige leeftijd kunnen integreren in de maatschappij. Cognitief zijn zij nog niet in staat adequaat te reageren op situaties die zich voordoen. Zij kunnen nog onvoldoende verbanden leggen tussen gebeurtenissen of consequenties overzien van hun gedrag. Daarbij is de ontwikkeling van de persoonlijkheidsfactoren vertraagd, wat maakt dat zij nog erg met de eigen identiteit bezig zijn en niet toekomen aan een maatschappelijk verantwoorde rol.
In veel gevallen hebben zij geen ouders om op terug te vallen, wordt hun plek in het pleeggezin ingenomen door een ander pleegkind en hebben ze het gevoel er alleen voor te staan. Hun moeite om hulp te vragen kan ze dan gemakkelijk opbreken en in de problemen brengen. De maatschappij is complex, het is niet eenvoudig de weg te weten in de bureaucratie van ons land.
Pleegjongeren komen veelal uit Conformerende of Structuur gezinnen, waar alles voor hen wordt geregeld. De structuur is de kracht van het pleeggezin, het geeft overzicht en veiligheid en minimaliseert probleemgedrag. Tegelijk is het ook een valkuil, want de overgang naar zelfstandig wonen is erg groot. Ineens moeten ze van alles zelf regelen en ook pleegouders zijn hierop niet voorbereid. Er wordt weinig geanticipeerd op de volgende periode. De vaste structuur blijft blijkbaar voor het hele pleeggezin gelden.
De pleegzorgbegeleiders hebben hier te weinig oog voor, als we uitgaan van de verhalen van de jongeren. De voorbereiding van de pleegjongeren en pleegouders is onvoldoende. Alle jongeren geven aan dat de overgang plotseling gebeurt, van de een op de andere dag. Zelfs als er aandacht voor is geweest

5.3 Algemene aanbeveling

Wij pleiten voor een betere voorbereiding van het proces naar verzelfstandiging. Liefst zouden we zien dat jongeren vanaf hun 18^{e} werden voorbereid. Het zou een aanpassing vragen van het politieke beleid dat er ligt, dat kinderen met 18 jaar meerderjarig zijn. Het zou mogelijk moeten worden dat voor pleegjongeren een aanvulling gemaakt wordt op de wet, zodat zij tot het 21^{e} jaar recht hebben op hulpverlening. De investering zal indirect teruggewonnen kunnen worden. Het gezegde “Voorkomen is beter dan genezen” zouden we kunnen vertalen met “Voorkomen is beter dan betalen”. De kosten voor psychosociale hulpverlening, voor opvang van tienermoeders en de bestrijding van criminaliteit zullen minder worden bij een goede investering vóóraf. Dit geldt ook voor de huidige problematiek van zwerfjongeren. Volgens de Algemene Rekenkamer zwerven 6000 jongeren op straat. In Rotterdam bijvoorbeeld, blijkt een groot deel van deze groep uit ex-pleegjongeren te bestaan (krantenartikel 18.01 en 23.01)*. Een zó grote investering als pleegzorg is zónder nazorg sowieso al een opmerkelijk gegeven.
Aangezien een aanvulling op de wet een ideaal lijkt dat ver van ons afstaat, doen wij een andere aanbeveling. Deze is minder ideaal, omdat op een veel jongere leeftijd begonnen moet worden met de voorbereiding en deze daarom wat geforceerd is.
Wij stellen voor dat elke pleegzorgwerker met jongeren van 17 jaar in gesprek gaat.
In die gesprekken wordt stapsgewijs toegewerkt naar het moment dat de pleegjongere uit huis gaat. Ook de pleegouders moeten in dit proces betrokken worden. Hierbij kunnen alle punten, zoals we die geformuleerd hebben en als eis dienen om zelfstandig te wonen, meegenomen worden.
Tegelijk vragen wij van de pleegzorgwerker dat hij inzicht krijgt in het ontwikkelingsproces van de pleegjongere. Dit kan in overleg plaatsvinden met de gedragswetenschapper die

verbonden is aan de pleegzorginstelling. Naar aanleiding hiervan kan bepaald worden of een pleegjongere er qua ontwikkeling al aan toe is zelfstandig te functioneren.
Dit is een aanpak op 2 gebieden, namelijk de levenstaken en de ontwikkeling. Wij denken dat beiden van belang zijn en dat nu vaak eenzijdig (en onvolledig) wordt ingestoken op het gebied van de levenstaken.
Als blijkt dat een jongere nog niet in staat is op 18 jarige leeftijd geheel zelfstandig te functioneren, dan moet er voor hem zorg op maat geregeld worden. Die zorg wordt hem dan verleend nà zijn 18e door een ambulant begeleider. Gaat het om het aanvragen van een uitkering, dan wijst hij hem de weg. Gaat het om het vasthouden van een dag/nachtritme, dan coacht hij daarin. Deze stapsgewijze aanpak verkleint de sprong naar zelfstandigheid en verkleint het risico van (uit)vallen.
Wij stellen ons voor dat deze werkwijze een combinatie is zoals die bij de kamertraining en vertrektraining worden toegepast. Wij denken dat deze vorm goedkoper en doeltreffender is. Het zet in op medewerking van de pleegjongere, de pleegouder en de pleegzorgwerker. Gezamenlijk wordt toegewerkt naar zelfstandigheid. Ieder heeft hierin zijn eigen verantwoordelijkheid, voor de pleegjongere is dat nieuw. Zo groeit hij toe naar het nemen van verantwoordelijkheid over zijn leven.
Om het niet alleen te laten bij een aanbeveling hebben wij een lijst ontwikkeld die aangeeft waar de jongere zit in zijn ontwikkeling. Wij denken daarmee de pleegzorgwerkers een instrument in handen te geven waar ze praktisch mee aan het werk kunnen. In het volgende hoofdstuk werken we dit verder uit.

5.4 Eindconclusie

Tot slot willen een op een rijtje zetten welke factoren een positieve invloed hebben op de integratie van pleegjongeren in de maatschappij.
Wij zien hechting en loyaliteit als de belangrijkste factoren voor succesvol integreren.
In de interviews komt duidelijk naar voren dat waar kinderen zich in de vroegste levensjaren niet veilig konden hechten, de ontwikkeling van vertrouwen geschaad is. Het geschonden vertrouwen (wantrouwen) werkt door in alle verdere ontwikkelingsfasen, maar ook in alle genoemde factoren.
Daar waar kinderen niet loyaal mochten zijn aan ouders, broers of zussen, was geen hechting met de pleegouders mogelijk. Waar wel ruimte voor loyaliteit was kon hechting plaatsvinden, toch gebeurde dat niet in alle gevallen. Om hier meer inzicht in deze processen te krijgen is verder onderzoek nodig.
In het onderzoek hebben we aangetoond dat ruimte voor hechting en ruimte om loyaal te zijn aan ouders, positief bijdragen aan de ontwikkeling van pleegkinderen. De opgelopen vertraging of stagnatie in de sociaal-, cognitieve- en emotionele ontwikkeling wordt op latere leeftijd ingelopen. Het aangaan van intimiteit blijkt dan mogelijk.
De slagingskans wordt nog vergroot door ruimte te geven aan de ontwikkeling van persoonlijkheidsfactoren en de vorming van een eigen identiteit.
Een goede match versterkt het vertrouwen. Het bevordert een langdurige plaatsing en schept daarmee voorwaarden voor mogelijke hechting.
Aandacht voor alle levenstaken bij adolescenten gecombineerd met continuering van zorg ná het 18^{e} levensjaar versoepelt de overgang van pleegzorg naar zelfstandigheid.

Hiermee hebben we nog niet alles gezegd. Er blijken protectieve factoren te zijn die een positieve invloed hebben. Intelligentie en waarden die de jongeren hebben meegekregen, zoals vechtlust en doorzettingsvermogen helpen hen andere keuzes te maken dan de ouders.
Iemand uit het netwerk, die vertrouwen geniet en die de jongere stimuleert en het hebben van een toekomstperspectief houden jongeren staande. Dit geeft hen kracht en stimulans om door te zetten.

Hoofdstuk 6 De signaleringslijst

6.1 Inleiding en verantwoording

In gesprek met Schaeffer e.a. blijkt dat er weinig aandacht is vanuit de pleegzorg voor de laatste fase van de pleegzorg. Om die reden is er in de provincie Overijssel een taakvaardigheidstest voor pleegkinderen van 12-18 jaar* ontwikkeld. Deze geeft pleegjongeren en pleegouders inzicht aan welke taken nog gewerkt moet worden wil de jongere zelfstandig kunnen functioneren. Schaeffer geeft deze lijst op aanvraag via pleegzorgwerkers aan de pleegouders, zodat deze bij bepaalde aandachtsgebieden handvatten hebben om met de kinderen om te gaan en te kijken wat er van hen op die leeftijd wordt gevraagd. Is die vaardigheid niet aanwezig, dan kan daar bijtijds aandacht aan besteed worden.

Wij willen hier nog een stapje verder in gaan. In hoofdstuk 5 hebben we aangetoond dat pleegjongeren in veel gevallen niet in staat zijn met 18 jaar succesvol te integreren in de maatschappij. Wij hebben gesteld dat er te weinig aandacht is voor de mate van ontwikkeling die jongeren hebben op die leeftijd. Wij zien hier een grote factor in het mogelijk ontsporen van jongeren. Daarnaast is er weinig aandacht voor loyaliteit, terwijl ook loyaliteit een belangrijk thema is wat aandacht verdient. In de taakvaardigheidstest komen deze onderwerpen niet of nauwelijks aan bod.
Wij pleiten dan ook voor het gebruik van een zogenaamde signaleringslijst. Een signaleringslijst om zicht te krijgen op de cognitieve- en de persoonlijkheidsontwikkeling. Het is de bedoeling dat deze vragenlijst risico's in beeld brengt met betrekking tot het zelfstandig functioneren van jongeren.
We stellen voor dat deze lijst door pleegzorgbegeleiders wordt ingevuld. Zo nodig kan hij in overleg treden met de gedragswetenschapper of (gezins-)voogd. Op deze manier kan tijdig in beeld komen of een jongere extra hulp nodig heeft op het gebied van psychosociale of taakgerichte hulpverlening. Dit is de signalerende werking die wij voor ogen hebben.

In de behandelplanbespreking die jaarlijks plaatsvindt wordt met de jongere het traject uitgezet naar verzelfstandiging. Bij dit gesprek zijn minimaal de pleegjongere, de pleegzorgouders en de pleegzorgbegeleider aanwezig en vaak ook de voogd.
Wij geven als aanbeveling mee dat vanaf dat moment de pleegzorgbegeleider met de jongere regelmatig gesprekken voert. Deze kunnen gedeeltelijk plaatsvinden in de tijd die staat voor de reguliere gesprekken met de pleegouders.
Het doel van de eerste drie gesprekken is een band opbouwen met de jongere en het invullen van de signaleringslijst.
De pleegzorgbegeleider kan dan na het 18^{e} jaar de ambulante begeleider zijn, mocht verlenging van zorg geïndiceerd blijken. Hij is op de hoogte van de achtergrond en het begeleidingstraject tot dan toe. Hiermee wordt het probleem ondervangen die jongeren ondervinden, namelijk dat er geen aansluitende hulpverlening is voor jongeren die uit de pleegzorg komen. Ook als geen verlenging van zorg is geïndiceerd vinden we het wenselijk dat er na het 18^{e} levensjaar evaluatiemomenten worden gepland.
Het voordeel van deze werkwijze is dat:

- de afronding van pleegzorg methodisch plaats vindt.
- tijdig in kaart is gebracht waar problemen verwacht kunnen worden.
- tijdig extra hulp ingezet kan worden door deskundigen op het gebied van pleegjongeren, zodat passende zorg kan worden geboden.
- de pleegjongere zich gehoord en gesteund voelt, zich niet alleen voelt staan.
- de pleegouders meegenomen worden in het voorbereidende traject.
- de afsluiten van de pleegzorg niet ervaren wordt als een plotseling gebeuren.
- deze afsluiting een gezamenlijk proces en een gezamenlijke verantwoording is van pleegzorgbegeleider, pleegouders en pleegjongere.

Als blijkt dat er na het doorlopen van dit traject weinig tot geen risico te verwachten valt voor de jongere, dan zal het effect van deze inventarisatie zijn dat de jongere en de pleegouders gesterkt worden in het idee dat hij toe is aan zelfstandig wonen en in staat tot integratie in de maatschappij.

6.2 Opzet

De Signaleringslijst

A. Cognitief vermogen

Vertrouwen, hulp vragen:
In hoeverre is de jongere in staat iemand te vertrouwen, zó dat hij die persoon om hulp vraagt bij:

- ❑ Dagritme ……..
  ……..
- ❑ Medisch ……..
  ……..
- ❑ Psychisch ……..
  ……..
- ❑ Financiën ……..
  ……..
- ❑ Huisvesting ……..
  ……..
- ❑ Administratie ……..
  ……..
- ❑ Netwerk ……..
  ……..
- ❑ Zelfzorg ……..
  ……..
- ❑ Vrienden ……..
  ……..
- ❑ Instanties ……..
  ……..

Adaptie proces:
a. Is de jongere in staat om verbanden te zien tussen gebeurtenissen in zijn leven en eigen gedrag of inspanningen?
Heeft hij invloed op de dingen die gebeuren of overkomen ze hem gewoon.
Aan wie schrijft de jongere het toe als dingen niet lopen zoals hij zou willen of bedacht heeft?
Te denken valt aan:

- De thuissituatie: in het geval geen gehoor wordt gegeven aan wensen.
- Situaties op school: bijvoorbeeld huiswerk maken en goede cijfers halen.
- Het vinden van werk: actieve en positieve instelling bij het zoeken, doorzetten na afwijzing.
- Slachtoffer gedrag: denken dat je altijd pech hebt, dat wat je doet geen goed resultaat geeft.
- Afwijzing: zich snel afgewezen voelen door anderen.

……..
……..
……..
……..
……..
……..
……..

b. Is de jongere in staat zijn gedrag bij te stellen mocht dit nodig zijn?
Verandert hij eigen gedrag zó dat hij verder kan?
Is er inzicht in eigen gedrag?
Hoe reageert hij op

- dingen die stuk gaan
- dingen die hij niet voor elkaar krijgt
- advies van anderen
- situaties die hij niet in de hand heeft
- correcties
- vragen of eisen van anderen

……..
……..
……..
……..
……..
……..
……..

c. Is de jongere in staat verandering in situaties te brengen, zodanig dat hij verder kan?

- wat gebeurt er met plannen, worden ze uitgevoerd?
- Verandert nieuwe informatie zijn kijk op de dingen?
- Welke acties worden ondernomen op het gebied van (school)loopbaan, huisvesting, financiën, netwerk, vrije tijd, eigen wensen en seksualiteit. Zijn de acties adequaat. In hoeverre verandert er iets aan zijn situatie ten opzichte van deze factoren?

……..
……..
……..
……..
……..
……..
……..

B. Persoonlijkheidsfactoren:

Zelfbeeld
Hoe ziet de jongere zichzelf. Komt dit beeld overeen met hoe de pleegouders hem zien.

- Is het overwegend positief of negatief.
- Is het beeld van zichzelf vaag of juist scherp.
- Is het beeld wisselend of constant.

Presenteert hij zichzelf als iemand die alles wel kan, die het leven ziet zitten, die toekomstverwachtingen heeft, die het gaat maken in het leven.
Of laat hij zich negatief uit over zichzelf en zijn mogelijkheden, is er sprake van een gevoel van minderwaardigheid.
Heeft hij het idee dat zijn mogelijkheden naar waarde geschat worden of vindt hij dat hij onderschat wordt.

……..
……..
……..
……..
……..
……..
……..

Zelfbeschikking
Is de jongere in staat richting te geven aan zijn leven. Maakt hij keuzes om richting aan te geven. Welke keuzes worden gemaakt?
Te denken valt aan:
- plek van wonen
- keuze van school of werk
- gewoontevorming (drinken, roken, drugsgebruik, dagritme)
- contact onderhouden met ouders, pleeggezin, familie, vrienden
- normen en waarden

In hoeverre denkt de jongere dat hij invloed heeft op (zijn) omstandigheden.
Waaruit blijkt dit, welk gedrag laat hij zien?
……..
……..
……..
……..
……..
……..
……..

Zelfhandhaving
Welk gedrag laat de jongere zien
- in het algemeen
- als zich nieuwe situaties voordoen
- als hij geconfronteerd wordt met een probleem

In hoeverre is dit gedrag helpend in het dagelijks leven. Heeft hij inzicht in de gevolgen van dit gedrag?
……..
……..
……..
……..
……..
……..
……..

Zelfcontrole
Is de jongere in staat zich te beheersen, is uitstel tot behoeftebevrediging mogelijk.
Te denken valt aan het al dan niet kunnen uitstellen van:
- drankgebruik
- eten
- kopen
- opdrachten
- vervulling van wensen
- seksualiteit

Is hij in staat tot sparen, zelfbeheersing, beheersen van emoties.
Wat zijn reacties bij bovengenoemde factoren als uitstel niet mogelijk blijkt.
……..
……..
……..
……..
……..
……..
……..

C. Context

De context van de jongere is belangrijk, daarom willen we de volgende aandachtspunten nog meegeven:

- Is er een persoon waar de jongere op terug kan vallen, die hem steunt bij het vertrek uit het pleeggezin (voor, tijdens en na). Dit kan iemand zijn uit de eigen familie, pleeggezin, netwerk of anderszins.

……..
……..
……..

- Is er ruimte voor loyaliteit aan ouders en pleegouders.

……..
……..
……..

- Is er ruimte voor de eigen identiteit(vorming).

……..
……..
……..

- Wat heeft de jongere van zijn ouders overgenomen, wat hem door moeilijkheden heen kan helpen. We hebben gezien dat dit een krachtige drive kan zijn. Te denken valt aan een levensmotto.

……..
……..
……..

- Wat heeft de jongere van zijn pleegouders overgenomen, wat hem door moeilijkheden heen kan helpen.

……..
……..
……..

- Is de jongere zich ervan bewust dat hij eigen keuzes mag maken.

……..
……..
……..

- Is de jongere in staat verantwoordelijkheid te nemen voor zijn eigen leven.

……..
……..
……..

- Heeft de jongere een eigen sociaal netwerk?
  Zo ja, wie zijn dat.

……..
……..
……..

6.3 Uitwerking signaleringslijst

We stellen voor dat de pleegzorgbegeleider met een jongere in gesprek gaat vanaf het 17e jaar. We kiezen voor deze leeftijd, omdat we denken dat een jaar voldoende tijd biedt om goed in beeld te krijgen waar de jongere staat in zijn ontwikkeling. In de gesprekken komt de signaleringslijst aan de orde en komen de taakvaardigheden aan bod. Deze periode geeft zo ruimte voor het toewerken naar zelfstandig wonen. Zo nodig kan meer hulp gezocht of ingezet worden.
Uitgangspunt is dat de jongere met 18 jaar meerderjarig is en volgens de wet geen recht meer heeft op zorg en begeleiding vanuit de jeugdzorg.

Te denken valt aan 5 gesprekken in het 17e levensjaar. Zoals gezegd kunnen deze binnen de reguliere gesprekken van de pleegzorgbegeleider met de pleegouder plaatsvinden. Er kan binnen die tijd ruimte vrijgemaakt worden om alleen met de pleegjongere in gesprek te gaan of samen met de pleegouder.
Na het bereiken van de 18 jarige leeftijd zouden nog gesprekken (evaluatiemomenten) kunnen plaatsvinden, tot aan het 20e jaar. Wij zijn ons bewust dat deze laatste gesprekken extra zijn en normaal gesproken buiten de taak van de pleegzorgbegeleiding vallen.
In elk gesprek kan de signaleringslijst en de taakvaardigheidstest aan bod komen. Het lijkt ons zinvol ook de taakvaardigheidtest standaard in de begeleiding mee te nemen. Deze wordt op kleine schaal al gebruikt, maar is niet algemeen bekend.
Na het 3e gesprek wordt de ingevulde signaleringslijst zonodig met de gedragswetenschapper of een andere deskundige doorgenomen. Hieruit zal blijken of het cognitieve vermogen en de persoonlijkheidsfactoren voldoende ontwikkeld zijn. Mogelijke risico's met betrekking tot het zelfstandig functioneren van de jongere komen dan naar voren. Aan de hand hiervan wordt een plan opgesteld. Dit plan wordt besproken met alle betrokkenen in het volgende gesprek. Het kan zijn dat de pleegouder met de jongere samen een taak krijgt. Het kan zijn dat de pleegzorgbegeleider met de jongere aan de slag gaat. Indien nodig wordt professionele hulp van buitenaf ingeschakeld.
In het 5e gesprek, als de jongere 18 wordt, moet blijken in hoeverre de taken nog voortgang nodig hebben. Verdere hulp kan gecontinueerd worden. Is geen verdere hulp geïndiceerd, dan blijven de evaluatiemomenten staan. Dit houdt ook in dat de jongere nog aan de bel kan trekken als hij hulp nodig heeft.
De evaluatiemomenten worden gebruikt om in te schatten hoe het gaat met de jongere. Hierbij kan gebruik gemaakt worden van de signaleringslijst en de taakvaardigheidstest. Dit is een methodische manier van werken, die kwaliteit van zorg waarborgt.

In het bovengenoemde voorstel houden we rekening met het beperkte budget van de pleegzorg. Het kan nodig zijn om intensievere begeleiding te geven, met meer contactmomenten. Is er weinig zorg nodig, dan nog blijven een aantal evaluatiemomenten na het 18e jaar belangrijk. Wij denken dat dit een manier is om als maatschappij de vinger aan de pols te houden en tijdig ingrijpen mogelijk te maken. Bovendien voelt de jongere zich minder in de steek gelaten.

Uit de interviews is gebleken dat jongeren iemand hadden om op terug te vallen. Deze bleek in veel gevallen een belangrijke rol te hebben gespeeld bij de verzelfstandiging.
Gezien de rol van een belangrijke persoon in combinatie met succesvolle integratie van jongeren raden we aan een mentor aan te stellen. Hij kan met de jongere optrekken en kan een vertrouwenspersoon zijn of worden. Deze mentor kan gezocht worden in het netwerk van de jongere zelf (eigen familie, pleegouders of anderszins). Is dit niet mogelijk dan kan worden gedacht aan een mentor uit de kamertraining of begeleid wonen. Het lijkt ons zinvol als hij vanaf het 17e jaar bij de begeleiding betrokken wordt. Hij loopt met de jongere mee en is zijn eerste aanspreekpunt. Op deze manier wordt de pleegzorgbegeleider ontlast, hoewel deze tot aan het 20e jaar het proces van verzelfstandiging bewaakt. Op het moment dat de

pleegzorg stopt kan de mentor voor de jongere in beeld blijven. Wij denken dat zo voorzien wordt in de maatschappelijke betrokkenheid bij jongeren en dat uitval kan worden beperkt.

In Nederland zijn verschillende organisaties actief die zich met risicojongeren bezig houden. Berger & Menger (2002) schrijven in hun publicatie dat er in 1998 bijvoorbeeld zo'n 138 projecten waren rond psychosociale problematiek. In 2002 zijn een aantal organisaties uitgenodigd om op de conferentie Riskant Leven zichzelf te presenteren. Een aantal van deze organisaties zijn: Vertrektraining, Mate for You, Match, Hulp om de Hoek & Nieuwe Perspectieven.

Daarnaast zijn er lokale vrijwilligersorganisaties, waar gezocht kan worden naar een mentor voor de jongeren. Dit is afhankelijk van de te verwachten problematiek.

Literatuurlijst

Berger, M. & Menger, R. (2002) *Op weg naar veelbelovende en effectieve programma's voor risicojongeren.* Utrecht, NIZW

Boom, D.C. van den, (1998). *De betekenis van hechtingsonderzoek voor veranderend ouderschap. Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 37, 113-127.

Dam, C van & Haaf.N ten (1999) *Besluitvorming bij uithuisplaatsing.* Utrecht, SWP

Delfos, M. & Visscher, N. (2001), *(Pleeg)kinderen en vreemd gedrag!?,* Amsterdam, SWP

Delfos, M. (2005). *Ontwikkeling in vogelvlucht*. Lisse, Swets & Zeitlinger

Heijden, V. van der, Hertman, L., Jong, K. de, Kordelaar, R. van & Weerd, T. van de (2006) *Onderzoek naar pleegouders op herhaling*. Ongepubliceerd manuscript. HAN, Nijmegen

Heusden, A. van *'In het voetspoor van Nagy'*. Tijdschrift voor psychotherapie, jaargang 9, 1983

Maaskant, A. (2007) Kind tussen pleegouders en ouders. Amsterdam, SWP

Michielsen, M., Mulligen, W. van & Hermkens, L. (2003) *Leren over leven in loyaliteit.* Leuven, Uitgeverij Acco

Ooyen-Houben, M.M.J., van (1991) *De ontwikkeling van jonge kinderen na een uithuisplaatsing.* Maastricht: Datawyse.

Palmer, S.E. (1996). Placement Stability and Inclusive Practice in Foster Care: An Emperical Study. *Children and Youth Services Review*, *18*(7), 589-601.

Ploeg, J.D. van der (2003) *Gedragsproblemen Ontwikkelingen en risico's*. Nieuwegein: Hentelaar boek.

Spanjaard, H.J.M. (2003) *De VertrekTraining.* Utrecht, NIZW

Strijker, J. & Zandberg, T. (2001) *Matching in de pleegzorg.* Amsterdam, SWP

Strijker, J. (2006) *Pleegzorg.* Groningen, STILI NOVI

Wit, J. de, Slot, W. & Aken, M. van (2004) *Psychologie van de adolescentie*. Baarn: HB*uitgevers.*

Internetsites:

http://www.kidpartners.nl/scriptieuithuisgeplaatst.htm, (20 dec. 2007)
http://www.rekenkamer.nl (12 febr. 2008)

* Bronnen

Gastcollege gevolgd van:
Else Marie van den Eerenbeemt en Nel Bakhuizen via de NVMW dd 20-09-'07
E.M. van den Eerenbeemt, familietherapeut, stafdocent aan de Hogeschool van Amsterdam
N. Bakhuizen, therapeut
Alice van der Pas via de NVMW dd 06-12-'07
A. van de Pas, tot 1992 ouderbegeleider en gezinstherapeut, oprichter van het tijdschrift Ouderschap & Ouderbegeleiding

Gesprek met:
Iris Voeten, orthopedagoog bij Jeugdzorg Apeldoorn dd 30-11-'07
Krista Schaeffer, orthopedagoog en psychotherapeut bij Lindenhout Arnhem dd 20-12-'07

Telefoongesprek met:
Paul de Hingh uit Nijmegen, werkzaam als begeleider van de Vertrektraining dd 13-12-'08
Anna Wessels uit Groningen, werkzaam als begeleider van de Vertrektraining dd 08-01-'08

Krantenartikel:
vr.DAG.18.01 (2008)
wo.DAG.23.01 (2008)

Taakvaardigheidstest voor pleegkinderen 12 tot 18 jaar, De Ambelt, Voorziening voor Pleegzorg Overijssel

Bijlage 1 Brief interview

Arnhem, 4 maart 2008

Beste

Wij (Marjan en Hennie) zijn bezig met de opleiding Maatschappelijk Werk en Dienst verlening. De studie zit er bijna op. Voor de afronding zijn we bezig met een onderzoek.

Wij zijn erg benieuwd hoe het gaat met jongeren die langere tijd in één of meerdere pleeggezin(nen) hebben gewoond
Het blijkt dat het niet met iedereen goed gaat na de periode van pleegzorg. Daarover maken wij ons zorgen. We zouden graag zien dat jongeren een grotere kans van slagen hebben. We willen onderzoeken welke factoren invloed hebben op het goed terechtkomen van jongeren in de maatschappij.

Het leukste deel van ons onderzoek bestaat uit het contact opnemen met jullie, de jongeren die in een pleeggezin hebben gewoond.. Wij willen jullie graag spreken over jullie tijd in het pleeggezin.

We zijn benieuwd naar jullie ervaringen, verlangens en hoe daar wel of niet naar geluisterd is. Een andere vraag is hoe jullie het liever hadden gezien, wat jullie anders zouden willen, waar meer aandacht voor zou moeten zijn.
We willen dat meenemen naar de begeleiders van de pleegzorg en voorstellen maken voor een betere begeleiding.

Wij nemen dan wel een cassetterecorder mee, zodat we tijdens het gesprek bijna niet hoeven te schrijven. In het verslag wat we van de gesprekken maken, komt jullie naam niet te staan. Jullie blijven 'anoniem'.
De opname wordt aan het eind van het onderzoek gewist.

Wij hopen dat jullie een uurtje of iets langer van jullie tijd willen geven en ons willen helpen met ons onderzoek.

In de komende weken willen wij met jullie een afspraak maken. Wil je per email of per telefoon aangeven of je mee wilt doen? We hebben namelijk geen telefoonnummer of emailadres van jou. Dan kunnen we daarna een afspraak met je maken voor het interview. Wij willen graag bij jou thuis komen. Vind je dit niet prettig dan zoeken we een andere plek om samen te praten.

Alvast hartelijk bedankt, en we hopen tot ziens,

Marjan Mooij-de Jongh Tel 0316-294483 email: jmmooij@chello.nl
Hennie Broer-Heijboer Tel 026-3811417 email: henniebroer@hotmail.com

Bijlage 2 Interview

Inleiding

We hebben contact met je gezocht omdat we een opleiding doen voor Maatschappelijk werker. Adressen van mensen die in de pleegzorg hebben gezeten zijn niet gemakkelijk te krijgen, want als de pleegzorg stopt dan wordt het dossier gesloten. En het contact met de pleegzorg stopt ook. Wij hebben aan bekenden gevraagd of zij adressen voor ons hadden en via …… hebben wij jouw naam dus doorgekregen. Dat betekent niet dat wij informatie die jij aan ons geeft naar pleegouders of wie dan ook gaan doorspelen. Wij gebruiken dit echt alleen voor dit onderzoek.

De aanleiding voor ons onderzoek is dat wij ons zorgen maken over jongeren. Veel jongeren die een tijd in een pleeggezin hebben gewoond komen na een tijdje in de problemen. Dat kan zijn omdat ze schulden hebben, geen werk kunnen vinden of op jonge leeftijd voor een kind moeten zorgen. Of omdat ze eenzaam of depressief zijn geworden.
Wij vragen ons af hoe dit kan gebeuren. Of misschien heb je zelf een idee hoe het komt.
We vragen ons ook af hoe jullie zijn voorbereid op de toekomst.

Wij hebben een lijst met vragen opgesteld en hopen dat we daardoor inzicht krijgen wat er mis gaat, maar ook wat helpt om na een periode van pleegzorg goed terecht te komen.
Het zijn vrij veel vragen. Het is niet de bedoeling om overal diep op in te gaan. Alle vragen bij elkaar geven ons een idee wat wel en niet zal helpen. Natuurlijk ben je vrij om geen antwoord te geven en dan gaan we door naar een volgende vraag.

De uitkomsten van het onderzoek willen we delen met de mensen van de pleegzorg. Wij geven hen een advies, zodat de begeleiding beter kan worden. Wij denken dat de pleegjongeren van nu er baat bij kunnen hebben.

Algemene informatie

1. naam (m/v, leeftijd, welke fictieve naam mogen we gebruiken)
2. kun je ons iets vertellen over hoe het nu is, hoe je woont en met wie, of je werkt

Situatie bij de uithuisplaatsing en hoe die verlopen is

3. hoe oud was je toen je uithuis ging
4. hoeveel jaar heb je in het pleeggezin gewoond
5. heb je in meerdere pleeggezinnen gewoond
6. weet je ook waarom je uit huis geplaatst werd
7. begreep je waarom je uit huis geplaatst werd
8. heb je toen bij de uit huis plaatsing iets van problemen gemerkt
9. werd je bij die problemen ook bij betrokken, werd er in jouw aanwezigheid over gepraat
10. zijn je ouders mee geweest toen je in het pleeggezin ging wonen
11. bij verschillende plaatsingen: kun je vertellen waarom je verhuisd bent; was je het daar mee eens

Matching van pleegkind en pleeggezin

12. Je kwam in een pleeggezin, kun je vertellen wie er toen woonden (vader, moeder, eigen kinderen, andere pleegkinderen)
13. hoe ging het er aan toe in dat gezin, waren er vaste regels en gewoonten
14. werd er erg op elkaar gelet
15. deden jullie alles samen of juist niet
16. was er ruimte voor jouw mening of wensen
17. vind je zelf dat je in het gezin paste (waarom wel/niet)

18. ben je er beter van geworden doordat je in een pleeggezin hebt gewoond

Ontwikkeling van het pleegkind
Onderscheid maken tussen tijd bij ouders en tijd bij pleegouders
19. kun je iets vertellen over het gezin waar je uit komt (gezinssamenstelling, manier van met elkaar omgaan, waar je woonde (buurt, soort huis)
20. als je naar jezelf kijkt, wat voor kind was je dan (verlegen, brutaal, gemakkelijk in de omgang, durfde niets, veel ziek, energiek en druk)
21. had je vriendjes in de buurt, zat je op een (sport)club
22. wat veranderde toen je naar het voortgezet onderwijs ging /puberen (rondhangen met vrienden, roken/drinken/uitgaan)
23. werd je geholpen hoe je met geld moet omgaan
24. denk je dat je invloed hebt op de dingen die gebeuren of overkomt het je gewoon
25. heb je voor jezelf manieren ontwikkeld om met moeilijke situaties om te gaan
26. had je problemen toen je in het pleeggezin kwam en heb je daar hulp bij gehad.
27. als iets niet meteen lukt, wat doe je dan

Hechting
28. wie is voor jou de allerbelangrijkste persoon in je leven?
29. wat voor dingen deed je met je ouders samen
30. hoe reageerden ze thuis als je op school iets had meegemaakt
31. hoe zou jij je ouders willen omschrijven (vader, moeder)
32. wat voor dingen deed je met je pleegouders samen
33. hoe reageerden de pleegouders als je iets had meegemaakt
34. hoe zou jij je pleegouders willen omschrijven
35. was er een bezoekregeling gemaakt en was je daar tevreden over
36. hoe was het om steeds te schakelen, en wat deed je dan
37. wie nam je in vertrouwen bij belangrijke beslissingen (schoolkeuze, werk, verkering, geldzaken)
38. wie is dat nu

Loyaliteit
37. hadden je pleegouders ook contact met je ouders
38. hoe verliep dat
39. had je soms het gevoel dat je tussen beiden moest kiezen
40. had het ook anders gekund denk je
41. zijn er dingen die je hetzelfde doet als je ouders
42. zijn er dingen die je hetzelfde doet als je pleegouders
43. toen je in het pleeggezin woonde, maakte je toen zorgen om je ouders, wat kon je nog voor je vader, moeder doen
44. werden je ouders betrokken in de opvoeding en andere dingen die je deed, was er overleg
45. weet je of je ouders het eens waren met de andere manier waarop je werd opgevoed (andere regels, invulling van feestdagen, vieren van verjaardagen) hoe reageerde je daarop
46. kom je nog bij je ouders (hoe zou je die relatie willen omschrijven)
47. kom je nog bij je pleegouders (idem)

Overig
49. hoe ben je voorbereid op het hier wonen/ zelfstandigheid
50. heb je daar wat aan gehad
51. is het zelfstandig worden allemaal gegaan zoals je verwachtte
52. wat had je anders willen doen
53. heb je mensen om je heen die je steunen
54. ga je nog naar school/heb je werk (dagbesteding)

55. wat doe je in je vrije tijd
56. kun je je (financieel) redden/ heb je een uitkering of inkomen
57. wat vind jij belangrijk in het leven
58. wat voor toekomst droom heb je
59. je bent met 18 jaar meerderjarig is dat moment te vroeg, te laat of op tijd gekomen
60. welk advies zou je de pleegzorg willen geven